

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI (ESKİ TÜRK EDEBİYATI)
ANABİLİM DALI

MU'İN DİVANI
İNCELEME-METİN

Yüksek Lisans Tezi

Makbule Aras

Tez Danışmanı
Prof.Dr.Abdülkadir Gürer

Ankara-2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI (ESKİ TÜRK EDEBİYATI)
ANABİLİM DALI

MU'İN DİVANI
İNCELEME-METİN

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı : Prof.Dr. Abdülkadir Gürer

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	VIII
BİRİNCİ BÖLÜM	
MU'İN'İN HAYATI, ESERLERİ ve EDEBİ KİŞİLİĞİ	
I. HAYATI	XV
II.ESERLERİ.....	XIX
III. EDEBİ KİŞİLİĞİ	XX
İKİNCİ BÖLÜM	
MU'İN DİVANI'NIN İNCELENMESİ.....	27
I. <i>ŞEKİL ÖZELLİKLERİ</i>	27
1. <i>NAZİM ŞEKİLLERİ</i>	27
2. <i>VEZİN</i>	34
a. İmale	35
b. Zihaf	37
c. Med.....	38
ç. Ulama.....	38
3. <i>KAFİYE VE REDİF</i>	39
<i>Kafiye</i>	39
<i>Redif</i>	44
a. Kelime Redifler.....	45
b. Kelime Grubu Redifler	45
c. Ek Redifler	45
ç. Ek+ Kelime Redifler	45
II. DİL VE ANLATIM ÖZELLİKLERİ	46
1. <i>İMLA ÖZELLİKLERİ</i>	46
2. <i>ARKAİK KELİME VE EKLER</i>	49
3. <i>CÜMLE YAPISI</i>	51
4. <i>DEYİMLER</i>	53
5. <i>SÖZ VE ANLAM SANATLARI</i>	60
1. Teşbih	60
2. İstiare	61
3. Mecaz-ı mürsel	61
4. Kinaye.....	62
5. Teşhis.....	62
6. İham.....	63
7. Tevriye.....	63
8. Tenasüp.....	63
9. Leff ü Neşr.....	64
10. Hüsn-i ta'lîl.....	64
11. Mübâlağa	65
12. Tezat	65
13. Telmih.....	66
14. İktibas	66
15. Cinas	66
a. Cinas-ı Tam	66
b. Cinâs-ı nâkıs.....	67
c. Cinas-ı lâhık.....	67
d. Cinâs-ı mükerrer.....	68
16. İştikak	68
17. Tekrîr	68
III. <i>MUHTEVA İNCELEMESİ</i>	69
I. <i>DİN VE TASAVVUF</i>	69
1. 1. Din.....	69
1. 1. 1. Allah, Te'âli, Rabb, Hâlik, Hudâ, Bâri, Kird-gâr, Tevvâb, Kerîm, Yezdân, Feyyâz-ı Mutlak.....	69
1. 1. 2. Melekler	70
1. 1. 3. Kutsal kitaplar	70
1. 1. 5. Kazâ, kader, baht, tali', nevâl	71
1. 1. 6. İslamiyetle İlgili Diğer Kavramlar	72
Müselmân	72
Takvâ.....	72
Du'â, hâtıme, seb'-i ma'âni, fâtiha	72

Kıyâm K 3/21, G 77/3	72
Secde	73
Ka'be, metâf, tavâf	73
Sevâb	73
Şehid	73
Ayet, vahy	73
Mi'râc	74
1. 1. 7. Diğer Dinlerle İlgili Kavramlar	74
Put, sanem	74
Büt-hâne	74
Kâfir	74
Berehmen	74
1. 2. <i>Tasavvuf</i>	74
1. 2. 1. Tarikatle İlgili Kavramlar	74
Pir, şeyh, bab, mir	74
Der-geh	75
Hânkâh	75
Kalenderî	75
Cezbe	75
'Uzlet	75
Erba'în	75
Sabr, rıza	76
İstignâ	76
Hakikat	76
Verâ	76
Terk	77
Tevbe, istigfâr	77
Vird, evrâd	77
Âyin	77
Selâse-i gassâle	77
İntisâb, sülûk	77
Zâhid, zühhâd, vâ'iz, sûfî	78
Dünyâ, 'âlem, cihân, deyr, dehr	78
2. <i>TOPLUM</i>	79
2. 1. Şahıslar	79
2. 1. 1. Hikâye Kahramanları	79
2. 1. 2. Efsanevî şahsiyetler	80
2. 2. Kavimler, ülkeler, şehirler, efsanevi mekanlar ve unsurlar	82
Savaş aletleri	88
2. 3. 2. Bezm	90
2. 3. 3. Mûsikî	93
2. 3. 4. Süslenme	95
2. 3. 5. Süs eşyaları	98
2. 3. 6. Ev eşyaları	99
2. 3. 7. Giyim Kuşam	99
2. 3. 8. Yiyecekler	101
2. 3. 9. Mimarî ve yerleşim	101
2. 3. 10. Hastalıklar ve tedavi	103
2. 3. 11. Alışveriş	105
2. 3. 12. Yazı ile ilgili unsurlar	106
2. 3. 13. Büyü ve büyüyle ilgili unsurlar	110
2. 3. 14. Oyun ve Oyunla İlgili Unsurlar	111
3. <i>İNSAN</i>	111
3. 1. Sevgili	111
Cânân, cânâne, yâr, mahbûb, nigâr, dil-dûz, dil-cû, dil-dâr	111
Zülf, gîsû, turre, kâkül, perçem, kıl, mûy, mû, külâle, girih	112
Cebîn, pişânî, alın	112
Ebrû, kaş	113
Müje	113
Çeşm, 'ayn, dîde, göz	113
Gamze, nigâh	113

Dîdâr, cemâl, ruh, ruhsâr, yüz, 'izâr, 'ârız	114
Sîne.....	114
Dehân, ağız, fem, leb	115
Dendân	115
Zenehdân	115
Gûş, binâgûş	115
Kadd	116
Bûse.....	116
Kûy, âsitân, eşik	116
Şîve, edâ, nâz, girişme.....	116
3. 2. 'Aşık, 'uşşâk, divâne.....	117
3. 3. Rakîb, gayr, agyâr, 'adû, hasm, yad, hâsîd, hasûd, menhûs, düşmenân	117
3. 4. Maddî ve Manevî Haller.....	118
3. 4. 1. Âh, feryâd, nâle, figân, enîn, na're	118
3. 4. 2. Dâg, zahm, yara.....	118
3. 4. 3. Gam, gussa, hemm, melâl, mâtem , keder, küdüret, derd, belâ, elem, endûh, mihnet.....	119
3. 4. 4. Hicr, hicrân, firkat, firâk.....	119
3. 4. 5. Sitem, cevr, cefâ, kahr, 'azâb, renc, şikenc	120
3. 4. 6. Giryê, eşk, sirîşk, hûn-ı dîde.....	120
3. 4. 7. 'Aşk, muhabbet, mihr, sevdâ, ârzû	121
3. 4. 8. Vefâ.....	121
3. 4. 9. Vasl, visâl, zevk, neşve, sürûr, safâ, mürüvvet, ârâm, âsâyiş, kâm	121
4. <i>Tabiat ve Eşya</i>	122
4. 1. Kozmik Unsurlar.....	122
4. 1. 1. Çarh, âsmân, sipihr, gerdûn, felek, eflâk, semâ, gök, evc	122
4. 1. 2. Kevkeb, necm, nücum, şîhab, sitare, ahter	123
4. 1. 3. Yıldızlar ve gezegenler	123
Seb'a-i seyyâre.....	123
Süreyyâ, Ülker.....	123
Zühre, Nâhid	124
Şi'râ.....	124
Mihr, âfitâb, hûr, hûr-şîd, hâver	124
Kamer, ay, meh, meh-i tâbân, hilâl.....	124
4. 2. Ziyâ, pertev, tab, ferr, fûrûğ.....	125
4. 3. Zulmet, zalâm.....	125
4. 4. Sâye	125
4. 5. Diğer Kozmik Unsurlar.....	125
Gurûb.....	125
Husûf.....	125
Serâb.....	126
4. 6. Zaman Kavramıyla İlgili Unsurlar	126
4. 6. 1. Hengâm, zamân, evân, devr, devrân	126
4. 6. 2. , Mevsimler.....	126
4. 6. 3. Gün, gündüz, rûz	127
4. 6. 4. Subh, seher, çin-seher, sabâh.....	127
4. 6. 5. Şeb, şâm	127
4. 7. 'Anâsır-ı Erba'a ile İlgili Unsurlar.....	128
4. 7. 1. Su, mâ, âb	128
4. 7. 2. Deryâ, bahr, yemm, kulzüm, 'ummân.....	128
4. 7. 3. Denizle ilgili diğer unsurlar	128
Sâhil, kenâr.....	128
Mevc, emvâc, lücce, mevc-hiz.....	129
Gird-âb	129
Fülk	129
4. 7. 4. Cû, cûy, cûy-bâr, nâv-dânî, enhâr, ırmag.....	129
4. 7. 5. Ebr, sehâb	130
4. 7. 6. Bârân	130
4. 7. 7. Jâle, şeb-nem, cemre.....	130
4. 8. Toprag, hâk, türâb	130
4. 8. 1. Toz, gerd, gubâr.....	131
4. 9. Yiryüzü, zemîn, berr, iklim, merz, memâlik	131
4. 10. Bitkiler	132

4. 10. 1. Bâğ, çemen ile ilgili unsurlar.....	132
4. 10. 2. Ağaçlar	133
4. 11. Âteş, şerâr, şerer, nâr, ahker.....	134
4. 12. Hâkister, tef, dud.....	135
4. 13. Rûzgâr, bâd.....	135
Sabâ.....	135
Nesîm.....	135
Debûr	135
Sarsar	135
4. 14. Renkler.....	136
Sebz.....	136
Yeşil	136
Kara	136
Al.....	136
Surh	136
Hamrâ	136
4. 15. Coğrafya ile İlgili Unsurlar	136
4. 15. 1. Sahrâ, hadrâ.....	136
4. 15. 2. Deşt, beyâbân, beydâ.....	137
Kûh-sâr.....	137
4. 16. Çiçekler	137
Çiçek, ezhâr	137
Ergavân.....	137
Sümbül	137
Sûsen	138
Nergis	138
Lâle, Tûg-ı şâhî.....	138
Gül-nâr	138
Gül, verd.....	138
Hâr.....	138
4. 17. Meyveler	139
Mîve, bâr, semer.....	139
Şeftâlû	139
Bâdâm.....	139
Hanzal	139
4. 18. Hayvanlar.....	139
4. 18. 2. Dört ayaklı hayvanlar	141
Âhû, gazâl.....	141
Şütür, cemmâze	141
Seg.....	142
Har.....	142
Semend, rahş	142
Gürbe.....	142
4. 18. 3. Sürüngenler, balıklar, böcekler.....	142
Mûr.....	142
'Akreb.....	143
Semender	143
Erkam, mâr	143
Ejdehâ.....	143

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Metnin Kuruluşuyla İlgili Açıklamalar.....	143
Mu'în Divanı'nın Çevriyazılı Metni.....	145
SONUÇ.....	269
KAYNAKÇA.....	271
Özet.....	275
Abstract.....	276

ÖNSÖZ

Mu'în XVII.yy şairlerinden olup ilim tahsili için Selanik'ten İstanbul'a gelmiş, çeşitli yerlerde kadılık yapmış ve divan tertip etmiştir. Mu'în ve Divanı üzerinde herhangi bir akademik çalışma yapılmamış olması bu çalışmanın yapılmasının başlıca nedenlerindedir.

Mu'în Divanı, İnceleme-Metin adlı bu yüksek lisans çalışmasının birinci amacı kütüphanelerde tek nüshası bulunan Mu'în Divanı'nın metnini oluşturmak, ikinci amacı ise bu metinden hareketle şairin edebiyat tarihi içindeki yerini belirlemektir.

Bu çalışma bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde XVII. yüzyılın genel olarak tarihi ve edebi görünümü ele alınmış, bu yüzyılın önemli üslubu sebki Hindî üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde şairin hayatı ve eserlerine ilişkin kaynaklarda yer alan bilgiler bir araya getirilip karşılaştırılmaya çalışılmış; şiirlerindeki ipuçları değerlendirilmiştir. Şairin edebi kişiliği de bu bölümde ele alınmış, şiirlerinden yola çıkılarak yapılan saptama ve değerlendirmelerle Mu'în'in Divan edebiyatı tarihi içindeki yeri belirlenmeye; bugüne kadar tespit edilen divan *dîbâceleri* içinde "*bahr-i tavil*" nazım şekliyle yazılmış tek örnek olan Mu'în Divanı *dîbâcesinin* değeri ortaya konulmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde Divan'daki şiirler biçim ve içerik yönünden ayrıntılı biçimde incelenmiştir.

Bu incelemelerden elde edilen bilgiler "Sonuç" bölümünde ana çizgileriyle özetlenmiş, çeşitli açılardan yararlanılan kaynaklar "Kaynakça" başlığı altında gösterilmiştir.

Üçüncü bölümde ise "Metnin Kuruluşuyla İlgili Açıklamalar" ve Mu'în Divanı'nın bilinen tek nüshası esas alınarak yapılan çevriyazılı metin verilmiştir.

Bu tez çalışmasının ortaya çıkmasında danışmanlığımı yürüterek yol gösteren hocam Prof. Dr. Abdülkadir Gürer'e teşekkürlerimi saygıyla sunuyorum.

Makbule Aras

Ankara- 2010

GİRİŞ

XVII. YÜZYILIN GENEL OLARAK TARİHİ VE EDEBİ GÖRÜNÜMÜ

XVII. yüzyıl Osmanlı gücünün sarsılmaya başladığı bir bozulma ve yeni arayışlar dönemidir. Bu yüzyıla 1603'te Sultan I. Ahmed'in tahta geçmesiyle giren imparatorluk, yüzyılın sonuna ulaştığında dokuz padişahı geride bırakmıştır. Bu padişahlar: I. Ahmed (1603-1617), I. Mustafa (1617-1618), II. Osman (1618-1622), IV. Murad (1623-1640), İbrahim (1640-1648), IV. Mehmed (1648-1687), III. Süleyman (1687-1681), II. Ahmed (1691-1695), II. Mustafa (1695-1703)'dir.

Kanunî zamanında başlayan bozulma işaretleri III. Murad devrinde ortaya çıkmıştır ve XVII. yüzyıla gelindiğinde ise artık imparatorluk bütün kurumlarıyla bir duraklama ve çözümlenin içine girmiştir. Bu çözümlerle birlikte ülke, sosyal, siyasî, askerî ve ekonomik alanda bir çok sorunun ve çıkmazın içine sürüklenmiştir.

İmparatorluğu bu gerileme süreci içine sokan etmenler çeşitli ve birbirleriyle sıkı sıkıya ilintilidir. Devletin ve ülkenin tek ve mutlak hakimi padişaktır. Önceleri son derece iyi bir eğitimden geçirilen ve tecrübe kazanan şehzadeler, Sultan I. Ahmed'in veraset usulünü değiştirmesiyle birlikte hareme kapatılan ve yıllarca kafes ardında can korkusu içinde yaşayan; devlet yönetiminden habersiz; psikolojik dengeleri bozulmuş kişiler durumuna gelmişlerdir. Ehliyetsiz ve yetersiz şehzadelerin ülke yönetimine

getirilmeleri elbette ki devlet yönetimindeki asıl gücün ve yetkinin başka kişilerin eline geçmesine sebep olmuştur. Bu kişiler de başta sadrazamlar, valide sultanlar ve harem ağalarıdır. Karar ve yetki mekanizmasını ellerine alan bu kişilerin kendi istekleri doğrultusunda yaptıkları sorumsuz işler ve verdikleri isabetsiz kararlar yıkımın başlangıcı olmuştur.

Yönetimin bozulduğu; doğuda ve batıda yıllarca süren savaşların ağır ekonomik yükü asker maaşlarının dahi ödenememesi sonucunu doğurmuştur. Hatta askerin, bir senelik maaşını verebilmek için sarayın iç hazine ve kilerlerindeki altın ve gümüş eşyalar darphanede eritilir; üçyüz okka altın ve binbeşyüz okka gümüşten

sikke kesilirdi. ¹ Devlet ekonomik açığı kapatabilmek için yeni yeni vergiler koyar, ancak bu vergiler saraya ulaşamadığı gibi halkın ekonomik sıkıntısının bir kat daha artmasına neden olurdu.

XVI. yüzyıldan itibaren başlayan nüfus artışı, memur ve asker maaşları sabit kalırken, fiyatların ve taşradaki idarecilerin halk üzerindeki baskılarının artması, hazine açığının büyümesi gibi nedenler Anadolu'da geniş çaplı eşkiyalık hareketlerine yol açmıştır. Bunların başında İran tarafından da sürekli kısıktılan Celali ayaklanmaları gelir. Eşkiyalık, çapulculuk ve isyan gibi düzene karşı girişilmiş hareketlerin genel adı olan Celalilik, Anadolu'nun yıllarca yakılıp yıkılmasına neden olmuştur. Bu ayaklanmalara karşı Kuyucu Murad Paşa tarafından sert önlemler alınmış; kanlı çarpışmalar olmuş ve bu yolla güvenliğin sağlanması çaresine başvurulmuştur. Ancak Kuyucu Murad Paşa yalnız Celalileri değil onlarla uzaktan ve yakından temasları olanları da öldürtmüştür. Bu da halk arasında bir dehşet ve panik havası doğurmuştur. İşte bu kaynama ve çözülme noktasına gelen imparatorluk, 1699 Karlofça antlaşmasıyla birlikte ilk kez Avrupa'da toprak kaybeder ve Avrupa'daki ilerleme emellerine veda eder. Karlofça, imparatorluğun dış görünüşündeki ihtişamını yikan son ve en büyük darbedir. İmparatorluk bu yüzyılla birlikte kültürel açıdan da koyu bir taassubun içine sürüklenmeye başlar. Avrupa'da rönesans ve reform hareketleriyle birlikte bilim ve sanatta sağlanan gelişmelere ilerlemelere karşın, Osmanlı Batı'ya bütün kapılarını kapatarak bu ilerlemelere uzak kalmıştır.

Tarikatlere karşı her zaman hoşgörölü ve destekleyici bir tutum sergilemiş olan Osmanlı İmparatorluğu, bu yüzyılda tarikatler aleyhine dönmüştür. Belli başlı tarikatlerden olan Bayramiye, Melamiye, Hamzaviye, Halvetiye tarikatlerinin çalışmaları özellikle Melamiye tarikatinin telkinleri şeriate aykırı bulunduğu için engellenir. Bütün bunların sonucunda da halk için bir eğitim kurumu gibi çalışan tarikatlerin çalışmaları durmuş, halk fetvalarla desteklenen anlamsız yasaklardan bunalmış, kısacası ülke koyu bir taassubun içine düşmüştür.

XVII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu, bütün kurumları ve devlet teşkilatı ile bir bozulmanın eşiğine gelmesine rağmen sanat ve edebiyat aksi yönde bir ilerleme kaydetmiştir. Nitekim bu dönem, divan edebiyatının doruğa ulaştığı bir olgunlaşma

¹ Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi, c.III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1951, s.191.*

ve gelişme dönemidir. Edebiyattaki bu aksi yönde ilerlemenin başlıca nedeni divan edebiyatının içine kapanık bir edebiyat olmasıdır.² Bu nedenle toplumsal ve siyasal olayların edebiyata yansiyabilmesi, edebiyata etkilerinin görülebilmesi için daha uzun bir zaman geçmesi gerekmiştir.

Bütün bu yıkılma belirtilerine rağmen, Osmanlı imparatorluğunun çok köklü ve sağlam temeller üzerine kurulmuş, güçlü bir imparatorluk oluşu, çöküş sürecini uzatmıştır. Dolayısıyla edebiyatın bu kötüye gidişten etkilenmesi yüzyılın sonunu bulmuştur. Edebiyatın bu çöküntüden geç etkilenmesinin bir diğer önemli nedeni de şiirin ve şairlerin saraydan gördüğü ilgidir. Eskiden beri Osmanlı padişahlarının şiire ve edebiyata meraklı olmaları, değer vermeleri, şairler için sürekli bir destek olmuştur. Bu destek hem maddi hem manevi yöndedir. Şairler, padişahlara kasideler sunarak hem teşvik ve takdir kazanmışlar hem de maddi olarak karşılık görmüşlerdir. Böylece saray ve üst düzey devlet erkânının konakları edebiyatın gelişmesi için en uygun ortam olmuştur.

Ancak, tüm bunlara rağmen, yaşanan bunalımlı hayatın şairler üzerinde hiçbir etkisinin olmadığını söylemek yanlış olur. Şairlerin -özellikle yüzyılın sonuna doğru- sebk-i Hindî'nin de etkisiyle tasavvufa yönelmeleri hiciv ve hezel vadisine kaymaları bu etkinin bir sonucudur. Bu da edebiyatta ızdırabın ağır bastığı bir üslubun oluşmasına ortam hazırlamıştır.

XV. yüzyılda Şeyhî, Necatî ve Ahmet Paşa'nın attığı temeller üzerinde gelişen divan edebiyatı, XVI. yüzyıla gelindiğinde Fuzulî, Bakî, Zatî gibi başarılı temsilciler yetiştirmiştir ve bu gelişme döneminde sürekli ve yoğun bir İran edebiyatı etkisi olmuştur. Divan şairleri İran şairlerini örnek almışlar onların yarattığı mazmunları, benzetmelikleri kısacası İran edebiyatının ürünü olan estetik malzemeyi kullanmışlardır. Ancak, XVII. yüzyıla gelindiğinde artık divan şairleri, kendilerini İran şairleri ile kıyaslayabilme, hatta onları geçtiklerini iddia edebilme güç ve olgunluğuna ulaşmışlardır. Bunun sonucunda da şiirdeki İran etkisi azalmış, şairler, İran şairleri yerine XVI. yüzyılın güçlü Türk şairlerini örnek almaya başlamışlardır. Böylece divan edebiyatı daha yerli daha özgün bir karaktere bürünmüştür.

² Dilçin, Cem, "Divan Şiirinde Gazel", *Türk Dili-Türk Şiiri Özel SayısıII, c.LII, S.415-416-417, 1986, s.175.*

Bu gelişmeler, Türk edebiyatının İran edebiyatı ile ilişkilerini kestiği anlamına gelmemelidir. Nitekim bu ilişkinin devamı sonucudur ki bu yüzyılda, Türk edebiyatı yepyeni bir akım olan sebk-i Hindî ile yeni bir kan bulmuştur.

XVII. yüzyılda süregelen klasik üslubun yanında ortaya çıkan ve şiire olağanüstü bir hayal zenginliği ve derinlik kazandıran bu üslup, Doğu sanat zevkinin, güzel sanatların her dalında insanı şaşırtan ince süslemeciliğinin ve yaratıcılığının edebiyata yansımalarıdır. ³ Hint üslubunu aralarında akıl ve âdet yönünden ilgi bulunmayan, hatta biri soyut, diğeri somut iki varlığı varsayımlarla oluşturulan ilgilerle birbirine bağlamak, benzetmek suretiyle anlamlar oluşturmaktı diye tanımlamak mümkündür. ⁴

Sebk-i Hindî, İran'da Safevîler devrinde oluşan ağır taassup havasından kurtulmak amacıyla Hindistan'a giden İranlı şairler tarafından oluşturulmuş bir üsluptur. Safevî devrinde Hindistan'da kurulan Türk saltanatı, Fars diline ve edebiyatına çok ehemmiyet vermişti. O zaman Babür Şah, Hümayun Şah, Ekber Şah, Cihangir Şah bu edebiyata o derece kıymet veriyorlardı ki şairler, İran'dan Hindistan'a akın etmeğe başlamışlardı. ⁵ Özellikle Ekber Şah devri Hindistan'da inkişaf eden Fars edebiyatının altın devridir. Dünya'nın her tarafından binlerce şair, onun sarayına gelmiş ve ihsanlarına nail olmuştur. Sarayında birinci safta 59 şair vardı. Diğer 15 şair de Saray'da bulunmayıp hariçten şiirlerini padişaha göndermişlerdi. ⁶

Hind sarayında Hind edebiyatından da etkilenmek suretiyle ortaya çıkan bu üslubun büyük şairleri Figani (öl. 925/1519), Urfî-i Şirazî (ö. 999/1590), Nazîrî (öl. 1021/1612), Talib-i Amulî (öl. 1080/1670), Feyzî-i Hindî (öl. 1003/1595), Şevket-i Buharî (öl. 1111/1699)'dir. Bu şairlerden Feyzî-i Hindî ve Şevket-i Buharî üslubun İran'daki temsilcileri olup diğerleri Hindistan'da varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Sebk-i Hindî, İran şairleri tarafından meydana getirildiği halde İran edebiyatında benimsenmemiş, yabancı bir üslup olarak görülmüştür. Üslubun önde

³ a.g.e., s.176.

⁴ Çavuşoğlu, Mehmet, "Divan Şiiri", *Türk Dili-Türk Şiiri Özel SayısıII, c.LII, S.415-416-417, 1986, s.15.*

⁵ Tarlan, Ali Nihad, *İran Edebiyatı*, İstanbul 1944, s.119.

⁶ a.g.e., s.126.

gelen şairleri hücumlara uğramışlar, anlaşılmaz olmakla suçlanmışlardır. Bu tepkileri gösteren ve Hind üslubunu benimsemeyen İranlı şairler grubu, tepkilerini göstermek amacıyla eski üstadların yoluna bir dönüş hareketine girmişlerdir. Oluşturulan bu karşı cephenin sonucu Hind üslubu Hindistan, Afganistan ve daha çok Türk edebiyatında gelişme alanı bulmuştur.

Bu üslubun en başta gelen özelliği anlamın, sözün önüne geçmesidir. Bunun yanında anlam inceliği, zarifliği de aranan belli başlı koşullar arasındadır. Şiirde anlamın derinleşip, genişlemesi gerçeğin sınırlı kalması sonucunu doğurmuştur. Gerçek sınırlı kalınca da hayal unsurları ön plana geçmiştir. Böylece, hayal gücü değer kazanmış; hayaller derinleşip genişledikçe de dış dünyadan kopma ve insan ruhuna yönelme eğilimi baş göstermiştir. Hayalin derinine inebilmek çabası, insan mantığını zorlamıştır. Her şeyin mübalağalı olarak düşünülmesi gerekmiş, bu da Hint üslubunda mübalağa sanatının çok kullanılması sonucunu vermiştir. Mübalağa arttıkça ve üstelik hayalî unsurlar mübalağalarla anlatıldıkça, bunların insan zihninde canlandırılması zorlaşmıştır.⁷ Ancak, daha geniş, daha derin ve mübalağalı düşünmek de şairin hayalini yakalayabilmede yeterli koşul değildir. Hayali dillendiren estetik malzemeyi; sosyal ve edebî kültürü çok iyi tanımak klasik şiiri anlayabilmek için olduğu gibi -Hind üslubuyla yazılmış şiiri anlayabilmek için de temel gereksinim durumundadır.

Şiirde hayal gücünün aklın yerini almasıyla birlikte şiirin konusu değişmiş, insan ruhu önem kazanmıştır. Bunun sonucunda daha önceki yüzyıllardan beri kullanılagelen mazmunlar yetersiz kalmış ve yeni mazmunlar şiire sokulmaya başlanmıştır. İşte yaratılan bu yeni mazmunlar sebk-i Hindî ile yazılan şiirlerin anlaşılmazlığının artmasında başlıca rolü oynamıştır.

Şairin, dış dünyadan kendini soyutlayarak iç dünyasına dönmesiyle birlikte tasavvufa doğru bir yönelme hareketi başlamıştır. Bu yönelişe şairlerin, imparatorluğun içinde bulunduğu buhranlı hayattan kaçma isteğinin de neden olduğu açıktır. Bunun yanında daha önce de değinildiği gibi koyu bir taassup ortamının oluşması şairlerin istediklerini rahatça söyleyebilme olanağını ortadan kaldırmıştır. Tasavvuf bu açıdan da şairlere, açıkça söylemekten çekindikleri konuları tasavvufî

terimleri kullanarak örtülü bir biçimde söyleyebilme ortamı hazırlamıştır. Ancak, tasavvufun yoğun olarak şiire girmesi de sebk-i Hindî'ye ait diğer unsurlara eklenince, anlatılmak istenen şeyin anlaşılabilmesi daha da güçleşmiştir.

Sebk-i Hindî'nin içerikle ilgili tüm bu özellikleri, şiirlerin şekilleri açısından da bir takım değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Şiirin hacmi oldukça daralmıştır.

Sebk-i Hindî şiir dilinde de büyük değişimlere neden olmuştur. Şiirde aklın ve bununla bağlantılı olarak anlamın öne çıkmasıyla daha önceden kullanılagelen mazmunların yetersizliği sorunu doğmuştur. Sorunun çözümü için yeni mazmunlar yaratma yoluna gidilmiştir. Bununla paralel olarak dile yeni kelimeler girmiştir. Klasik üslupta kullanılan kelimeler, Hind üslubuyla yazan şairlerin anlatmak istediklerini aktarmada yetersiz kalınca iki yola başvurulmuştur: bunlardan birisi halkın günlük konuşmasında geçen kelime ve deyimlerin şiir diline aktarılmasıdır ki bu, XVIII. yüzyılda "mahallileşme akımı" olarak karşımıza çıkacaktır. Başvurulan bir diğer yol da Arapça'dan ve özellikle Farsça'dan yeni kelimeler alınmasıdır. Bunun sonucunda Hint üslubu ile Farsça tamlamaların, hatta belagat açısından kusur sayılan zincirleme tamlamaların hücumu başlamış ve dil, görülmemiş biçimde ağırlaşmıştır.

XVII. yüzyılda divan şiirinde sebk-i Hindî'nin gerçek temsilcileri Şehrî, Nâilî-i Kadim, Neşâtî ve Fehîm-i Kadîm'dir. Yüzyılın diğer şairlerinde de sebk-i Hindî'nin bir veya birkaç özelliğini bulmak mümkündür.

XVII. yüzyılın Türk edebiyatının en parlak dönemlerinden biri olduğunu belirtmiştik. Bu yüzyılda: Nefî (öl. 1635), Sabrî (öl. 1645), Ali (öl. 1648), Riyazî (öl. 1645), Şehrî (öl. 1660) kasideleri ile; Yahya (öl. 1643), Bahayî (öl. 1653), Nedîm-i Kadîm (öl. 1670), Neşâtî (öl. 1674), Nâilî (öl. 1666), Fehîm (öl. 1648), Sabuhî (öl. 1647), Vecdî (öl. 1660), Nabî (öl. 1712) ve Sabit (öl. 1712) gazelleri; Hâleti (öl. 1630) rübaileri; Atâî (öl. 1635), Nadirî (öl. 1626), Fasih (öl. 1695), Nabî (öl. 1712) mesnevileri ile tanınmıştır.

Nesir alanında ise iki uç ile karşılaşıyoruz. Bunlardan ilki XV. yüzyıldan sonra Sinan Paşayla başlayıp XVI. yüzyılda Hoca Sadeddin Efendi ile devam eden sanatkarane üslubun (münşiyane) Veysî ve Nergisî tarafından daha da ağırlaştırılarak anlaşılmaz hale getirilen koludur. İkincisi başta Evliya Çelebi Seyahatnamesinin ve

⁷ İpekten, Haluk, *Naili-i Kadim, Hayatı ve Edebi Kişiliği*, Ankara 1973, s.73.

yazılı metin halinde tesbit edilmiş halk hikayelerinin örnek gösterilebileceği sade nesirdir. Bir de bu iki uç noktanın ortasında müzeyyen üslup vardır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MU'İN'İN HAYATI, ESERLERİ VE EDEBİ KİŞİLİĞİ

I. HAYATI

Kaynaklardan tespit edebildiğimiz kadarıyla Mu'în mahlasıyla şiir yazan şair sayısı üçtür. Bunlardan birinin İstanbullu bir kadı olup Sultan Murad han devri sonlarında öldüğü belirtilmektedir.⁸ Bir diğeri Manastırlı olup İstanbul'a gelerek Mektubî Sadr-ı 'Âlî kaleminde Farsça mütercimi olmuştur. Ölüm tarihi H. 1236'dır.⁹ Elimizde Divanı bulunan ve bu incelemenin konusu olan Mu'în ise Selânikli olup adı Mehmed'dir. Hayatı ile ilgili olarak kaynaklarda yeterince bilgi bulunmadığı gibi verilen bilgiler de çok küçük farklarla birbirinin tekrarı niteliğindedir.

Selanikli Mehmet Mu'în Efendi'den bahseden altı tezkirede de¹⁰ doğum tarihi bulunmamaktadır. Ölüm tarihi ise Safâyî, Kemiksiz-zâde Safvet ve Şeyhî Mehmed tezkirelerinde H. 1063- M. 1652/53 olarak verilmiştir. Sicill-i Osmanî'de şairin de ölüm tarihi 1063'tür.¹¹

Şair'in yaşadığı dönemi tespit açısından bir gazelinde¹² adından sözettiği Çivizade Mehmed Efendi ipucu olarak değerlendirilebilir. Kaynaklarda yer alan bilgilere göre Çivizade Mehmed Efendi, Ali Nazmi Efendi'nin oğludur. Şeyhülislam Yahya'dan mülazım olmuş, Süleymaniye müderrisliği ve Mekke kadılığı yapmıştır.

13

⁸ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani* (= SO), c.IV, Matbaa-i Amire, İstanbul 1308, s.504.

⁹ a.g.e.,c.IV, s.505.

¹⁰ Rıza Mehmed (Zehrimar-zade), *Tezkiretü'ş-Şuara*, Süleymaniye Ktb. (Aşir Efendi), No:243, s.45.

Müciib, *Müciib Tezkiresi*, İstanbul Üniversitesi Ktb., TY.3913, s.38.

Safayî Mustafa, *Tezkiretü'ş-Şuara*, Süleymaniye Ktb. (Esad Efendi), No:2549, s.316.

İsmail Belîğ, *Nuhbetü'l-Asar li Zeyl-i Zübdetü'l-Eşar*, İstanbul Üniversitesi Ktb., T.1182, s.89.

Kemiksiz-zade Safvet, *Nuhbetü'l-Asar min Feraidi'l-Eşar*, İstanbul Üniversitesi Ktb., No:6189, s.112.

Şeyhi Mehmed, *Vakayii'l-Fuzala*, c.I, Bayezid Ktb., No:2361, s.541.

¹¹ SO, c.I, s.166.

¹² Gazel 45.

¹³ İslam Ansiklopedisi, c.VIII, İsam Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1993, s.349-50.

İstanbul Kütüphaneleri Yazma Divanlar Katoloğunda Mu'în 'le ilgili olarak verilen bilgide "Bu zâtın hüviyetine dair divanında sarahat olmadığı gibi zamanını tayine yarayabilecek bir tarih de mevcut değildir. Yalnız bir gazelinde kazasker Çivizade Mehmet Efendiden bahsetmiş ve Çivizade (H. 1061-M. 1650/51) tarihinde ölmüş olduğundan Mu'în Efendi'nin XVII. yüzyıl şairlerinden olduğu anlaşılmış. . . " denilmekte olup Çivizade Mehmed Efendi'nin ölüm tarihi M. 1650/51 olarak verilmiştir. İslam ansiklopedisi de Çivizade'nin ölüm tarihi olarak buna yakın bir tarih olan 1663'ü vermektedir.¹⁴

Mu'în'in, Divanında adını anarak övgüde bulunduğu tek kişi Çivizade Mehmet Efendidir. Bir müzeyyel gazelinde Çivizade Mehmet Efendiyi şu beyitlerle över:

Dürretü 't-tâc Çivi-zâde Mehemmed Çelebi

Ya' nî ki vâsıtâtü 'l-ıkd-ı maḥādîm-i kirâm

Ḳuvvetü 'l-ıyn-ı ḥayâ efdal-i ḥayl-i 'ulemâ

Dil-nüvâz-ı fuḫalâ eşref-i eşrâf-ı 'izâm

Dilerüz her günü anuñ ola mânende-i 'îd

Dâ'imâ destini taḫbîl ideler cümle enâm (G 45/9-11)

Yine 12 beyitlik bir diğer müzeyyel gazelinde 7 beyitlik bir övgü bölümü vardır. Bu övgü beyitleri

Ḥaḫ bu kim şimdi kemâl-i faẓl ile mümtâzdur

Ḥazret-i ḳâḏi 'l-ḳuzât-ı şâh-ı 'âlem-gîrümüz

beytiyle başlar. Bu beyitte kadi'l-kuzât ile kastedilen şahsın da Çivizade Mehmet Efendi olduğu söylenebilir.

¹⁴ İslam Ansiklopedisi, c.VIII, İsam Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1993, s.349-50.

Kendisi de şair olan Çivizade'nin şairlere ilgi ve himaye gösterdiği kesindir. Nitekim Mu'în, yukarıdaki gazelin bir beytinde de

Luţfuña ta' lîķ kılmışdur ader hacatumuz

Dest-i ihsanuñdan itmişdür aza tadirumuz

diyerek bunu doğrulamakta ve Çivizade'den gorduğu ilgi ve desteği dile getirmektedir.

Mu'în'in yaşıadığı donem, Osmanlı imparatorluğunun yavaş yavaş atırdamağa başıladığı bir donemdir. 1622'de Gen Osman'ın yenierililer tarafından katledilmesi; 1623'te IV. Murad'ın tahta geerek İstanbul'da asayişini sağlamak iin sert tedbirler alması ve bu erevede binlerce insanın katledilmesi; 1633'te İstanbul'un beşte birini yok eden Cibali yangınının ıkması; 1638'de Bağdat'ın fethi gibi olaylar bu donemin belli başı önemli olaylarındandır.

İşte bu kaynama donemine tanık olan Mu'în'in lm tarihinde ise IV. Mehmet hukmdardır. Ancak şairin, şiiirlerinde, yaşıadığı bu karışık donemin izlerini bulmak mmkn değildir.

Mu'în'den bahseden tezkirelerden Rıza tezkiresinde “*Şehr-i zevk u şafaya rah-ı rastdur diy azm-i tariķ-ı kaza olmuşlardır. Hal bu aşr-ı hueste-liķa şu arasından ve şu aranuñ bileğasındandır.*” ve yine Safayi tezkiresinde “*Evil-i halinde İstanbul'a gelip taşil-i maarif idip bade l-mlzemet rah-ı azaya razi ve bazi aşabata adi olmuşdur. Ol aşruñ şu ara-yı şrn-dehanuñdan ilm fazl ile marf olup biñ altmış senesinde fevt olmuşdur*” denilmektedir. Bu bilgiler ışığında şairin doğum yeri Selanik'ten ilim tahsili iin İstanbul'a geldiği ve bir mddet sonra da eşıitli yerlerde kadılık gevinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Diğer tezkirelerde de bu bilgilerin dışıında şairin hayatıyla ilgili başıka bir bilgi bulunmamaktadır. Sicill-i Osman'de yalnızca kuztdan olduğu ve 1063'te lduđu

kayıtlıdır. ¹⁵ Yeni harfli Ansiklopedik kaynaklardaki bilgiler de tezkirelerdeki bilgilerin tekrarı niteliğindedir. ¹⁶

Mu'în'in Divanı olduğuna dair tezkirelerde herhangi bir bilgi yoktur. *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğunda* "Safâyî tezkiresinde Selanikli Mehmet Mu'în nâmında birinin İstanbul'da tahsil ve bazı mahallerde kadılık ettikten sonra (H. 1063 M. 1652/53) tarihinde ölmüş olduğu gösterilmiş ve sözlerinden örnek olmak üzere tezkireye alınan

Haṭuñ taḥrîrini keşf-i rümûz-ı bâdedür dirler

Kitâb-ı ḥüsne târ-ı kâkülûñ şîrâzedür dirler

beyti bu divandaki gazellerden birinin matla'ını teşkil eylediği görülmüş olmakla bahis konusu olan Divan Selanikli Mehmed Mu'în Efendi'ye mal edilmiştir" bilgisi bulunmaktadır. Ancak sözkonusu matla' beyti yalnız Safâyî tezkiresinde değil, Mu'în'in yer aldığı altı tezkirede de bulunmaktadır. Mücîb, Safâyî, Kemiksiz-zâde Safvet ve Şeyhî Mehmed tezkirelerinde bu matla ile başlayan gazelin makta'ı olan

Nola erbâb-ı dil bir dem düşürmezse dehânından

Mu'înün şîrine şîrîm zebânı tâzedür dirler

beyti ve Rıza tezkiresinde ise bu matla ve makta beytine ek olarak aynı gazelin

Hevâ evc-i belâda nağme-i şeh-nâzdur ammâ

Maḳâm-ı aşk uşşâk içre ḥâb-âğâzedür dirler

beytine de yer verilmiştir.

¹⁵ SO, c.IV, s.166.

¹⁶ İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu, Milli Eğitim Bakanlığı, Kütüphaneler Kataloqları Yayınları, c.II, İstanbul 1947, s.349.

II. DİVANI

Mu'în'in elimizde Divanı dışında başka bir eseri bulunmamaktadır. Tezkirelerde de şairin eserlerine ilişkin herhangi bir bilgi yoktur. *İstanbul Üniversitesi Yazma Divanlar Katoloğunda* Mu'în Divanı'nın tek yazma nüshasının tavsifi verilmektedir. İstinsah tarihi belli olmayan Mu'în Divanı İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T. 692/3 numarada kayıtlı bir şiir mecmuası içerisinde yer almaktadır. 150 yapraktan ibaret olan bu mecmuanın baş tarafında Kütüphane'nin mührüyle Zeynelabidin, Mustafa Sıdkî, Mehmed Saîd mühürleri basılı olup 1- 27 yapraklarda İzzetî Divanı; 32-116 yapraklarda Rüşdî; 127-150 yapraklarda ise Mu'în Divanı yazılıdır.

Mu'în Divanı'nda 1 bahr-i taviil, 1 na't, 6 kaside, 83 gazel, 1 tahmis, 3 beyit ve 1 kıt'a bulunmaktadır.

Baş: Minnet Allah'a zihî kâdir ü dānā vü tüvānā ki benî ādemi eşnāf kılup kimine bî-gāye kemāl ü kimine hüsñ ü cemāl eyledi i'tā baña 'irfān-ı zebān eyledi ihsān u feşāhatde belāgatde 'adīl itmedi ũũĭleri bũlbũlleri ol hũlīk-ı bî-çũn u çirā münşī-i dũnyā

Son: Süfre-i cũd u sehānuñ bedeli oldı duhān

Ni' meti gitdi cihānuñ tũtũni ũaldı hemān

Yk: 24 Ölç: 200x120, st: 19, Yz: talik, kt: aharlı Avrupa Ct: arkası meşin üstü güvez bez kaplı.

III. EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Mu'în'i, divan edebiyatında kendine özgü bir yeri olan ve şiirleriyle tanınmış bir şair olarak değerlendiremeyiz. Gerek kullandığı nazım şekillerinde gerekse şiirlerinin içeriğinde klasik yapının dışında, farklı, özgün bir kullanım söz konusu değildir. Dolayısıyla Mu'în'i, divan şiiri geleneğini bilen; aruza ve dile hâkim, söyleyişi zorlamadan uzak bir şair olarak tanımlayabiliriz.

Mu'în'in edebî kişiliğine ilişkin tezkirelerde herhangi bir bilgi yoktur. Divanından hareketle şairin üslubu ve edebî kişiliği konusunda bazı sonuçlara ulaşmaya çalıştık.

Mu'în'in şiirlerinin en belirgin özelliği, rahat anlaşılabilir bir yapıya sahip olmasıdır. Mu'în'in divan şiirinin alışılmış "müşebbehün bih"lerini kullanarak yalın bir şiir anlayışına ulaşmış olduğunu söyleyebiliriz. Şair, bu yalınlık ilkesini şiirin her unsuru için özellikle de şiir dili ve anlatım konusunda benimsemiştir. Mu'în'in şiirlerindeki dil, divan şiiri geleneği içerisinde kullanılan ve anlamları herkesçe bilinen Arapça, Farsça kelimelerin yer aldığı bir dildir. Bu dil, şairi "kolay anlaşılabilirlik" konumuna yerleştirmiştir. Nitekim, Mu'în'in şiirlerinin büyük bir kısmı aşağıdaki örneklerde olduğu gibi dolaylı anlatımdan kaçınılarak oluşturulmuş, yalın ve rahat bir söyleyişe sahiptir.

Bahâr eyyâmıdır cānā açıl gül verd-i ḥandān ol

Nihāl-i nārven gibi şalın serv-i ḥurāmān ol (G 37/1)

Ḳılma bendüñden ḥalāş itmek için tedbīrümüz

Biz senüñ dīvāneñüz zülfüñ gerek zencīrümüz (G 24/1)

Ey gül ağlatma beni bülbüle hem-ḥāl itme

Baňa sen eyledüğüñ eylemedi bülbüle gül (G 34/4)

Mu'în, söylemek istediklerini açıkça, kelime ve anlam oyunlarına başvurmadan söylemiştir. Şiirlerindeki kelime veya kavramların değişik ve gizli

anlamları yoktur. Bu özellikleri dikkate alındığında XVII. yüzyıl şiirine damgasını vuran sebk-i Hindî'nin Mu'în üzerinde büyük bir etki yaratmadığını söyleyebiliriz. Çünkü, sebk-i Hindî'nin en belirgin özelliklerinden olan, değişik ve anlaşılmaz hayaller; anlam giriftliği gibi özellikler Mu'în'in şiirlerinde yer almaz. Ancak, çok ender de olsa Mu'în'in şiirlerinde de sebk-i Hindî etkisinin sezildiğini söyleyebileceğimiz beyitlere rastlamak mümkündür. Örneğin:

Göñül sūdā-ger-i bāzār-ı bî-sūd-ı melāmetdür

Metā^c-ı miñnetüñ ben kūçe-i ğamda ħarīdārı (K 1/41)

beytinde şair, gönlü “kınamanın faydasız pazarının tüccarına”; kendisini de “mihnet meta'mın alıcısına” benzetir. Bu tür değişik benzetmelerle kurulmuş örneklerle başka şiirlerinde de karşılaşırız:

Yār niçe evc-i istiğnāda pervāz itmesün

Perçem-i miskīni reşk-i şeh-per-i mürğ-ı hümā (G 3/4)

Dil itdi çarhı leked-kūb-ı pā-yı istiğnā

Nişānesi görünür āsmānda kevkebümüñ (G 32/2)

XVII. yüzyılla birlikte İran şairlerinin Türk şairleri üzerindeki etkisinin azaldığından ve Türk şiirinin kendi kimliğini kazandığından daha önce söz etmiştik. Böylece şairlerimiz, kendine güvenen ve İran şiirine meydan okuyan bir Türk şairi kimliğine bürünmüştür. İşte bu kimlik, Mu'în'in şiirlerinde de çokça kendini hissettirir. Nitekim şair:

Şıfahān u ^c Irākuñ ārzūsın itmesün ^c uşşāk

Şarīr-i kilkümi ğuş eylesün ögrensün edvārı (K 1/33)

Bu Rūmyānedür ammā ki tāze vādidür

Bu tarzā reşk ider elbette nükte-senc-i ^c Acem (K 6/38)

beyitlerinde görüldüğü gibi kendine güvenen bir sesle İran şairlerinden üstün olduğunu vurgular. Şair, bu tavrını, şiirlerinde adını andığı İran ve Arap şairleriyle

boy ölçüşerek ve yine kendi üstünlüğünü dile getirerek devam ettirir ve şöyle seslenir:

Bir enfās ile yaqduñ ‘ anberi miski temām itdüñ
Unutdurduñ Mu‘ ĩnā ‘ āleme sen nām-ı ‘ Aṭṭarı (K 1/43)

Medḫüñde nükte-senc olamaz ben qadar Kemāl
Evşāfuñ itsem olmaya Vaşşāf hem-zebān (K 7/30)

Diğer bir beytinde, yeni bir tarz yaratarak Anadolu’da Hâcû’ya denk bir şair olduğunu söyler:

İtdügiyçün şi‘ r ü inşāsında tarḫ-ı tarz-ı ḫāş
Rūmda şimdi Mu‘ ĩne ḫusrevā Ḥ‘ācū dirüz (G 26/5)

Yine büyük İnan şairleri Hâfız ve Hâcû’nun adını anarak onların özelliklerini taşımakla övünür:

Hâfız-ı rengĭn-süḫan āsar-ı Ḥ‘ācū-menqabet
Bir Mu‘ ĩnāsā mı var eş‘ ārda güftārda (G 60/5)

Arap şairleri karşısında da Mu‘ ĩn kendine güvenini dile getirir:

Bu ne siḫr-i ṭab‘ olur āyā ki şi‘ rüñden Mu‘ ĩn
Bir kemĭn mışra‘ gören dir şāh-beyt-i ‘ Antere (G 66/5)

Reşk ider nādire-i medḫüñe mānend-i Mu‘ ĩn
Cān-ı Şāḫbān-ı ‘ Arab rūḫ-ı Zāḫir-i A‘ cām (G 45/7)

Bir kasidesinde ise, kendisini XVI. yüzyıl şairlerinden Leāli ile karşılaştırarak ondan üstün olduğunu söyler:

Ḳabūl-i ḫātır-ı pākūñ olursa pīlede olsa

Le'âliden güzel nazm eylerüm ben şi'r ü inşâyı (K 2/29)

Mu'în, şiirlerinde, diğer divan şairleri gibi kendisiyle övünür ve kimi zaman:

Nola erbâb-ı dil bir dem düşürmezse dehânından

Mu'înün şi'rine şîrîn zebâmı tâzedür dirler (G 21/5)

diyerek yeni bir şiir dili yarattığını, kimi zaman da:

Nev-heves şanmañ Mu'îni vādî-i eş'ârda

Ellere taqlîd iderdi köhne üstâd olmasa (G 65/5)

beytinde olduğu gibi üstad olduğunu söyler. Kendisini taklit edenlerin başarılı olamayacaklarını ise:

Göñüllerine düşer nazmuma benüm taqlîd

İderse nâdire-gūyan-ı dehr fikr-i muhâl (K 5/19)

beytiyle dile getirir ve daha da ileri giderek bunun imkânsızlığı iddiasında bulunur:

Bu şi'r perde-i luţf-ı Hudâdan itdi zuhûr

Mu'în kaçd-ı nazîre iden hicâba düşer (G 20/5)

Mu'în'in şiirlerinde, yaşadığı dönemin izlerini taşıyan beyitlerle karşılaşmıyoruz. Ancak şair, bazı beyitlerinde sosyal dengesizliklerden, değer yargılarının değiştiğinden söz eder ve bunun sonucunda da şairlere, faziletli insanlara verilen değerın kaybolduğunu belirtir:

Zemîne naḥl-i kîne ğars idenler mu' teber ancaḳ

Zamâna düşmen-i dirîn erbâb-ı hüner ancaḳ (G 30/1)

Dür-i nazm aḳçe itmez pîr-i mey-ḥâne ğazel almaz

Bu söz mengüş-ı 'âlemde Mu'înâ bir güher ancaḳ (G 30/7)

Mu'în, şiirin ve şairin değerini bulamadığını böylece dile getirirken şairleri ancak "mezâk ehli" nin anlayacağını belirterek bu inancını:

Şānumuzdandır ḥaḳīḳatsızlık ol hercāyīye

Şā' irüz ehl-i mezāk añlar ḥaḳīḳat şānumuz (G 27/4)

beytiyle ortaya koyar.

Mu'în, şiirlerinde aşk, tabiat, hasret, bir büyüğü ve sevgiliyi övme gibi ortak konuları işlemiştir. Aşk anlayışı beşerîdir. Mu'în'i rind bir şair olarak niteleyebiliriz. Rind meşrepliliğin yanında bir gelenek halini aldığını söyleyebileceğimiz “zahide çatma hali” Mu'în'de de vardır. Nitekim,

‘Ārif-i bezm-i fenâ rindâne cām-ı Cem çeker

Zāhid-i ebleh beḳā ümmidin eyler ğam çeker (G 16/1)

Mu'în elden ḳomazdı mümkün olsa secdeyi

Bir elden bâde bir elden de dīvān-ı hüner gitmez (G 25/5)

beyitleri bu geleneğin ürünleridir.

Sonuç olarak Mu'în'i rind, söyleyişi yalın, anlatmak istediğini girift kelime oyunlarına ve söz sanatlarına başvurmaksızın anlatan bir şair olarak değerlendirebiliriz.

Mu'în'in Etkilendiği Şairler

Mu'în'in, büyük ölçüde Şeyhülislam Yahya Efendi'den etkilendiğini söyleyebiliriz. Her iki şairin şiirleri arasında yaptığımız karşılaştırmada, Mu'în'in, Şeyhülislam Yahya Efendi'ye nazireler yazmış olduğunu gördük. Ayrıca Mu'în, Şeyhülislam Yahya'nın “bilmez beni” redifli gazelini de tahmis etmiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Mu'în'in, Şeyhülislam Yahya Efendi'ye yazdığı nazireler şunlardır:¹⁷

Çāk sīnem seyl-i eşküm dem-be-dem vādīsidür

Şuları hūnīn aḳarsa nola ğam vādīsidür (Ş. Yahya s. 155)

Şanma ehl-i derde deşt-i ‘aşḳ elem vādīsidür

Kūy-ı dil-ber ‘āşıḳa Bāğ-ı İrem vādīsidür (Mu'în G 12/1)

Sîne bir vîrânedür genc-i nihânîdür gönül
Gevher-i ‘aşk isteyen bilsün ki kânîdür gönül (Ş. Yahya s. 203)

Bî-vefâ cânāneyi sevmekde cânîdür gönül
Sîne-i ‘aşıkda anuñcün nihânîdür gönül (Mu’în G 36/1)

Dil-rübâ her-câyî sen âvâre olduñ ey gönül
Bir devâsız derd için bî-çâre olduñ ey gönül (Ş. Yahya s. 198)

Çays güm-nâm oldu sen efsâne olduñ ey gönül
Uşlanur şandukça ben dîvâne olduñ ey gönül (Mu’în G 38/1)

Bir çâre bulmaz derdine bî-çâre gönlüm neylesün
Bir cā-yı âsāyiş mi var âvâre gönlüm neylesün (Ş. Yahya s. 238)

Ağyâr ile yâr âşinâ bî-gâne gönlüm neylesün
Zencîr-i zülfinden cüdâ dîvâne gönlüm neylesün (Mu’în G 48/1)

Tîr-i ğam ile sînedde kim yâre açıldı
Şaklayımadı zağmını dil yâre açıldı (Ş. Yahya, s. 280)

İrdi dem-i güller hele bir pâre açıldı
Bülbül de biraz başladı güftâra açıldı (Mu’în G 67/1)

Nice elden düşürür cām-ı şafâ encâmı
Güş iden cām-ı Cemi sît ü şadâ-yı cāmı (Ş. Yahya s. 307)

¹⁷ Karşılaştırmada “İnal, İbnülemin Mahmud Kemal, *Şeyhülislam Yahya Efendi Divanı*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1334.” esas alınmıştır.

Güldi açıldı çemen geldi şafâ hengâmı

Mevsim-i tevbe-şiken irdi pür eyleñ câmı (Mu'în G 71/1)

Mu'în'in Bakî'nin bir gazeline de naziresi vardır:¹⁸

Āb-ı hayât-ı la' lüñe ser-çeşme-i cān teşnedür

Şun cür' a-i cām-ı lebüñ kim Āb-ı hayvān teşnedür (Bâkî G 69)

Cānā şarāb-ı la' lüñe la' l-i Bedeḥşān teşnedür

Āb-ı ruḥ-ı gül-gūnuña gül-berg-i ḥandān teşnedür (Mu'în, G 14/1)

Bu nazirenin dışında, Mu'în'in şiirleriyle Bâkî'nin şiirleri arasında bir benzerlik bulunmamaktadır.

Mu'în'in bir gazelinde yer alan:

Şîr-diller pençe-i mihrinde āhūveş zebūn

Bir ğazal-i şūḥ-çeşmüñ ğamzesidür şîrümüz (G 24/4)

beyti ise II. Selim'in ünlü beytini anımsatmaktadır:

Şîrler pençe-i ḳahrımda olurken lertzān

Beni bir gözleri āhūya zebūn etti felek

¹⁸ Küçük, Sabahattin, *Bakî Divanı Tenkitli Basım*, Türk Dil Kkuruumu Yayınları, Ankara 1994, s.142.

İKİNCİ BÖLÜM

MU'İN DİVANI'NIN İNCELENMESİ

I. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

1. NAZİM ŞEKİLLERİ

Mu'în Divanı bir Dîbâce ile başlamaktadır. Bu Dîbâceyi incelemeye geçmeden önce kelimenin kökeni ve Türk edebiyatındaki dîbâce yazma geleneği üzerinde durmak istiyoruz. Tahir Uzgör “dîbâce” kelimesi ile ilgili olarak şu bilgiyi vermektedir.¹⁹ Dîbâce kelimesinin kökeni hakkında dört görüş bulunmaktadır: 1. *ipekli ve renkli bir kumaşa, atlasa, canfese ve bir de altın veya gümüş karışık dokunmuş çiçekli kumaş anlamına gelen dîbâ kelimesinden -çe küçültme ekiyle yapılan Farsça bir kelimedir.* 2. *atkısı ve çözgüsü ipekten dokunmuş dîv-bâf'dan gelmektedir.* 3. *sevgilinin yüzü anlamına gelen dîbâh kelimesinin muarrebi olan ve dallı çiçekli bir cins ipek kumaşı anlamında kullanılan dîbâc veya deybâc kelimesinden geldiği ileri sürülmektedir.* 4. *İran şahlarının giydikleri süslü bir üstlük, kitabın nakışlarla süslü yüzü, süslü ilk sayfa gibi manaları vardır. Buradan mecazî olarak “her nesnenin yüzü ve başlangıcı” anlamı ortaya çıkmıştır.*

Divan şairleri arasında dîbâce yazma geleneğinin ise çok yaygın olmadığı anlaşılmaktadır. Eğer İstanbul kütüphanelerinde bulunan divanların, şairlerinden sadece otuz yedisinin dîbâce yazdığını kabul edersek bu % 7, 5 oranını bize verir.²⁰ Bu oranın azlığı ya gerçekten Türk edebiyatında dîbâce yazma geleneğinin olmadığını ya da müstensihlerin dîbâceleri ihmal ederek yazmadıkları sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Mu'în Divanı dîbâcesi ise Tahir Üzgör'ün *Türkçe Divan Dîbâceleri'nde* incelediği 37 şaire ait 40 divan dîbâcesi arasında yer almamaktadır. Dolayısıyla bu dîbâce ile çok az saydaki divan dîbâcelerine bir yenisi daha eklenmektedir. Ayrıca bu dîbâce, gerek iç gerekse dış yapısı itibarıyla diğer dîbâcelerden daha farklı daha orjinal bir görünüm sergilemektedir.

¹⁹ Üzgör Tahir, *Türkçe Divan Dîbâceleri*, Ankara 1990, s.3.

²⁰ a.g.e, s.4.

Tahir Uzgör, divan edebiyatında dîbâce ile mukaddime kelimesinin aynı anlamda kullanıldığını ancak dîbâce kelimesinin daha çok manzum eserlerde kullanıldığı şeklinde bir geleneğin veya en azından bir eğilimin var olduğu kanısında olduğunu belirtmektedir. Mu'în Divanı dîbâcesi de bu kanıyı doğrular niteliktedir.

Bu dîbâce, ölçülü ve uzun nesir cümleleri niteliğinde uyaklı dizelerden meydana gelen nazım şekli²¹ olarak tanımlanan bahr-i taviil nazım şekliyle yazılmıştır. 16 mısradan oluşan bu bahr-i taviilde aruzun *fe'îlâtün* kalıbı kullanılmıştır. Dizelerin tef ile sayısı 22-23-24 arasında değişmekte olup küçük farklarla birbirine eşittir. Kafiye düzeni incelendiğinde bu bahr-i taviilin, gazel kafiye düzenine göre kafiyelendirilmiş olduğu görülür. Yani her iki uzun dize bir beyit şeklinde düşünülmüştür. Buna göre, kafiye şeması şöyledir:

1. Beyit dünyā
. raşīnā
2. Beyit sünbül
. mehāsā
3. Beyit irdüm
. ma' nā
4. Beyit eḫşān
. zehrā
5. Beyit ḫarābāt
. āyā
6. Beyit sirişküñ
. ifşā
7. Beyit irişdi
. Ḥudāyā
8. Beyit e' ālī
. keşīrā

Beyitlerin tef ile sayısı ise aşağıdaki gibidir:

²¹ Dilçin, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1983, s.277.

1. Beyit	24+23= 47 tef'ile
2. Beyit	24+24= 48 tef'ile
3. Beyit	22+24= 46 tef'ile
4. Beyit	24+25= 49 tef'ile
5. Beyit	25+24= 49 tef'ile
6. Beyit	24+24= 48 tef'ile
7. Beyit	24+24= 48 tef'ile
8. Beyit	23+25= 48 tef'ile
Toplam	383 tef'ile

Edebiyatımızda bahr-ı tavîl adıyla kayıtlı edebî parçalar, Divan edebiyatının başlangıç yıllarına kadar götürebilmektedir. Son zamanlara kadar bahr-ı tavîlin edebiyatımızda çok fazla örnekleri verilmediği hatta bu konudaki tek örneğin Şeyh Gâlib'e ait olduğu kabul görmüş gibiydi. Matbu ve yazma divan ve mecmuaları tarayarak tespit ettiğimiz 30 kadar bahr-ı tavîle göre bu tarzın özelliklerini belirledik. Buna göre bahr-ı tavîl, feilâtün tefilesinin arka arkaya tekrarlanmasıyla yazılır. Her dize kendi içinde secilidir. Dizelerin kafiye şeması kıta yahut gazel biçiminde olabilir. Manzumenin sonunda şair mahlasını kullanır. Bahr-ı tavîlde, beyit sayısı 97'e (Fehim-i Kadim), dizelerdeki tefile sayısı da 50'ye kadar çıkabilmektedir. Bahr-ı tavîllerde genellikle sevgilinin güzellik unsurları ile âşık ve sevgili arasındaki münasebetler işlenir. Bunun yanı sıra münacat ve naat (Zihnî) gibi dinî konular ile mizah (Abdülbâkî Fevzî)1 ve övgü konulu (Fedâyî)2 bahr-ı tavîl örnekleri de vardır.²² Mu'in divanındaki bahr-i tavil de söz konusu biçim özelliklerini taşımaktadır ancak bu bahr-i tavili benzerlerinden ayıran, bu güne kadar tespit edilen diğer divan dîbâceleri gözönüne alındığında, dîbâcede bu biçimin kullanıldığı tek örnek olmasıdır.

²² Aksoyak İsmail Hakkı, "Anadolu Sahasında İlk Bahr-ı Tavil Ahmet Paşa'nın mıdır?", Turkish Studies International Periodical For The Languages Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 2-4, Fall 2007.

Kafiyeler ve alliterasyonlarla bezeli olarak akıcı bir dille yazılmış olan bu dîbâce, yer yer Farsça ve Arapça dua niteliğinde bölümlerin de yer aldığı 63 cümleden oluşmaktadır. Bu cümlelerin büyük bir bölümü kısa cümlelerdir. Ancak, bazen -özellikle sevgilinin tasviri bölümünde- ard arda kullanılan bağlaç ve ulaçlarla cümleler uzatılmıştır.

Mu'în, bu dîbâcede, başından geçenleri tahkiye eder: divan şiirinin klasik benzetmeliklerini kullanarak bir güzel tasviri yapar. Bu güzele âşık olduğunu, nice eziyetlerden sonra ona kavuştuğunu ancak, sonunda ilâhî bir intibah ile hiçbir şeyin bâkî olmadığını anladığını, bu nedenle de dünya nimetlerine meyl etmemek gerektiğini belirterek dîbâcesini bitirir.

Teknik unsurlarla sağlanan ahengin yanısıra birbirini takip eden olaylar zincirinin yarattığı akıcılık sonucu dîbâcede, tekerlemeyi andıran bir üslup ortaya çıkmıştır. İşte bu üslup ve şekil özellikleri ile Mu'în Divanı dîbâcesinin, “dîbâce yazma geleneği” içerisinde ayrı bir yere sahip olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Bu dîbâce dışında Divanda, sık rastlanılan şekillerin dışında bir nazım şekliyle karşılaşmıyoruz.

Dîbâcenin ardından Divanda, ilki na't olmak üzere 7 kasîde yer almaktadır. Bu kasidelerin beyit sayıları şöyledir:

1. kaside (na' t)	48 beyit
2. kaside	33 beyit
3. kaside	37 beyit
4. kaside	26 beyit
5. kaside	23 beyit
6. kaside	56 beyit
7. kaside	39 beyit

Mu'în'in kasidelerini sunduğu şahsa ait herhangi bir ipucu bulunmamaktadır. Çünkü Şair, kasidelerinde başlık kullanmadığı gibi övdüğü şahsı da herkes için söylenebilecek klasik övgü kalıplarıyla övmüştür. Yalnız, Mu'în'in, bir gazelinde (45. gazel) üç beyitle Çivizade Mehmed Çelebi'ye övgüde bulunması, kasidelerini de

bu şahsa yazmış olabileceği düşüncesini akla getirmektedir. Bir diğer olasılık da iki kasidesinde (K 4/1, K 5/1) kullandığı *hıdiv* sıfatıyla dönemin sadrazamını kasetmiş olabileceğidir. Nitekim *hıdiv*, 1867 tarihine kadar Osmanlı sadrazamlarına verilen bir ünvanıdır ve ancak bu tarihten sonra Mısır valileri için kullanılmaya başlanmıştır. Nedim'in de Sadrazam Damad İbrahim Paşa'ya sunduğu bazı kasidelerinde *hıdiv* sıfatını kullanmış olduğunu görüyoruz. Ancak, daha önce de belirtildiği gibi, elimizde bir ipucunun bulunmaması Şair'in, kasidelerinde övdüğü şahsın kimliğine ilişkin kesin bir yargıya varmamızı engellemektedir.

Övgüdeki üslubuyla genelleşmiş tarzın dışına çıkmayan Mu'în'in, kasidelerini düzenleyiş şekli açısından bu tarza uyduğu söylenemez. Klasikleşmiş kaside düzeni yani *nesip*, *girizgâh*, *medhiye*, *tegazzül*, *fahriye* ve *duâdan* oluşan bölümler ile bu bölümlerin sırası ve bölümleri birbirinden ayıran çizgiler, Mu'în'in kasidelerinde daha farklı bir yapıdadır. Şair, genel olarak bölümlerin sırasına uymadığı gibi, bölümlerin başlangıç ve bitiş noktaları konusunda da klasikleşmiş yapıdan zaman zaman ayrılmaktadır. Şöyle ki, nesip bölümüyle başladığı birinci kasidesinde 20. beyitte bir girizgâhdan sonra medhiyeye geçer ve fahriye bölümünün ardından 39. beyitle bir gazele başlar, bu gazelin bitiminde tekrar fahriyeye döner ve dua ile kasideyi bitirir. Üçüncü kasidesine medhiyeye başlayan şair, üç beyitlik bir fahriyenin ardından 18. beyitle birlikte bir gazele başlar ve bu gazelin bitiminde tekrar uzunca bir fahriye yer alır. Yine medhiyeye başladığı beşinci kasidesinde ise,

Ḥikāyet eyleyeyin diñle luḫ u iḥsān it

Cenāb-ı ḥāzretüñe ḥālūmi 'ale'l-icmāl

beytiyle -dîbâcedeki tahkiye üslubuyla- başından geçenleri, çektiği sıkıntıları dile getirir. Nesip olarak değerlendirilebilecek on beyitlik bu bölümden sonra bir beyitlik medhiye söyler bunu fahriye ve dua bölümleri takip eder. Altıncı kasidesine kendi deyimiyle “*ahval-i pür-melal*” ini anlattığı nesip bölümüyle başlayan şair, 15. beyitten itibaren kendisini bu sıkıntılı durumdan kurtaracağına inandığı şahsı övmeye başlar. Uzunca süren bu bölümü fahriye takip eder ve bundan sonra şair,

Ne deñlü şîr-dil olsam derūna kār eyler

Şikenc-i pençe-i bebr-i beyān-ı mihnet ü ğam

beytiyle, her ne kadar kendisine güvenip övünse de, mihnet ve gamın pençesinden kurtulamadığından dem vurarak nesipteki “*ahval-i pür-melal*”ine döner ve sekiz beyit süren bu bölümden sonra da yine dua ile kaside tamamlanır.

Görüldüğü gibi kasidenin bölümleri hem şekil açısından hem de anlam bütünlüğü açısından iç içe geçmiş gibidir. Bu yönleriyle Mu’în’in kasidelerini, XVII. yüzyılla birlikte divan şiirimizdeki “sıkı şekil perestliğin” gevşemeğe başladığını gösteren örnekler arasında değerlendirebiliriz.

XVII. yüzyılda sebk-i Hindî’nin az sözle çok şey anlatma ilkesinin etkisiyle bütün şairlerde gazeller kısalmış, genel olarak da 5 beyte inmiştir. Gazellerin beyit sayılarının azalması divan edebiyatında artık söz kalabalığından hoşlanılmadığını gösterir. Bunda dilin anlatım olanaklarının artması ve yüzyıllar boyunca kullanılan kelime ve tamlamaların yeni anlamlar kazanmasının büyük etkisi olmuştur. İki ve daha fazla kelimenin tamlamalar şeklinde birleştirildiği zaman çok derin anlamlar ifade edebilmekteki yeteneği, az kelime ile çok şey anlatma imkânını vermiş ve şairler söyleyeceklerini daha dolgun ve kısa bir şekilde anlatabilme yeteneğini kazanmışlardır.²³ Bu doğrultuda, Mu’în divanındaki gazellerin beyit sayılarının da azaldığı görülmektedir. Divanda yer alan 83 gazelin beyit sayılar şöyledir:

5 beyitli gazel	67
6 beyitli gazel	1
7 beyitli gazel	11
9 beyitli gazel	2
11 beyitli gazel	1
12 beyitli gazel	1

Bu gazellerin biri dışında, tümünde mahlas kullanılmıştır. Şair, 2 gazelinde mahlas beytinden sonra övgü amaçlı beyitlere yer vermiştir. Bu beyitlerin sayısı 45. gazelinde 4; 24. gazelinde ise 7’dir. 45. gazelde kendisine övgüde bulunan şahsın Çivizâde Mehmed Çelebi olduğu belirtilmiş olmasına karşın 24. gazelde herhangi bir isimden söz edilmemiştir.

²³ İpekten Haluk, *Naili-i Kadim, Hayatı ve Edebî Kişiliği*, Ankara, 1973, s.42.

Mu'în, 8 gazelinde²⁴ ise redd-i matla' yapmıştır. Bu gazellerden 3'ünün matla' ve redd-i matla'ları aşağıdadır:

İltihâb-ı âteş-i endûh [u] miḥnet tâ-be-key
Nâr-ı ğam dilden sevinsin sâkıyâ şun cām-ı mey

Tâb-ı hicr âb-ı vişâl ile söyünmez mi Mu'în
İltihâb-ı âteş-i endûh [u] miḥnet tâ-be-key (G 69)

Ṭursa sâķī ' ahde luṭf itse şabûhi bâdeyi
Ref' iderdî ḥâkden peymânesi üftâdeyi
Ben mey-i dūşîneden maḥmûr olmazdum Mu'în
Ṭursa sâķī ' ahde luṭf itse şabûhî bâdeyi (G 72)

Güller açıldı ğonce-i âmâl açılmadı
' Uşşâķa gülmedi o gül-i al açılmadı

Gül devri geldi geçdi gülin görmedi Mu'în
Güller açıldı ğonce-i âmâl açılmadı (G 74)

Mu'în divanındaki diğerk nazım şekilleri ise şöyledir:

1 tahmis (Şeyhülislam Yahya Efendi'nin "bilmez beni" redifli gazeline)²⁵

1 kıt'a

3 beyit

Buna göre divanda yer alan nazım şekillerindeki beyit sayıları ise şöyledir:

Gazellerdeki beyit sayısı	459
Kasidelerdeki beyit sayısı	262
Diğerk şiirlerdeki beyit sayısı	25
Toplam beyit sayısı	746

²⁴ 10, 13, 34, 42, 49, 69, 72 ve 74 numaralı gazeller.

²⁵ Ertem Rekin, *Şeyhülislam Yahya Efendi Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1995, s.245, G 445.

2. VEZİN

Mu'ın divanındaki nazım biçimlerinde aruzun 13 kalıbı kullanılmıştır. Bu kalıplar ve kullanım sayıları şöyledir:

Vezinler	Şiir sayısı
<i>Bahr-i Hezec:</i>	
mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	22
mefâ'ilün mefâ'ilün fa'ülün	1
mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fa'ülün	5
<i>Bahr-i Remel:</i>	
fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	32
fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	1
fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	8
<i>Bahr-i Münserih</i>	
müfte'ilün fâ'ilün müfte'ilün fâ'ilün	1
<i>Bahr-i Muzâri'</i>	
mef'ülü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün	9
<i>Bahr-i Müctes</i>	
mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün	6
<i>Bahr-i Recez</i>	
müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün	3
müfte'ilün mefâ'ilün müfte'ilün mefâ'ilün	1
müstef'ilâtün müstef'ilâtün	2
<i>Bahr-iCedîd</i>	
fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün	1
<i>Toplam şiir sayısı</i>	92

Mu'ın'ın, aruzu başarıyla kullanmış olduğunu söyleyebiliriz. Zaman zaman rastlanan kelime eksiklikleri ve vezin bozukluklarının şairden çok müstensihтен

kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Her divan şairinde görülen aruz kusurları, Mu'în Divanında da bulunmaktadır. Bunları şöyle ele alabiliriz:

a. İmale

Mu'în'in Türkçe kelimelerde ve genellikle ı ve i sesleri içeren ekler üzerinde imale yaptığını görüyoruz:

Çeşmünüñ pâyına işār itdügi gevherlere

Ağlamazdum kıadr bilse olsa ger cānāne genc (G 7/1)

Mey-i maḥbūba zāhid gibi turfe tevbeler itmiş

Mu' inüñ bu şafā vaqtinde tavrı ḥayli ra' nādur (G 15/5)

Ayağı tozına çeşmüm saçdı kıadrin bilmedi

Şöyle gevherler ki her bir dānesi dirhem çeker (G 16/6)

ı, i seslerini a, e sesleri üzerindeki imaleler izlemektedir:

Ağıza atılmamağ mümkün mi kıurtarmağ seri

Ejdehā-yı zülf-i piç-a-piçi yāriñ dem çeker (G 16/3)

Bülend-āvāzelerle bülbulüñ feryādı vaqtinde

Kenār-ı cūyda rindān ile şöḥbet ne a' lādur (G 15/2)

Nola pervāz iderse murğ-ı tab' um evc-i a' lāda

Der-i gerdün vaḳāruñ gibi bāba intisāb itdi (G 76/8)

Kimi zaman da o sesi üzerindeki imalelerle karşılaşyoruz:

Dil-periṣān olmağ eyyāmuñda hiç lāyık mıdur

Yoğ iken bir ba' iş-i ḥırmān olur taḳşirümüz (G 24/8)

Meclisde hattı yoğ ise baḥş-i müdām iden

Tenhāca çeksün ayağunı şeyḥ-i hūş-yār (G 9/4)

Ancak, en yoğun imale kullanımı Mu'în'de de tamlama i'leri üzerindedir:

Nola ol nev-nihāl-i bāğ-ı nüzhet surḥ-pūş olsa

Gül-istān-ı cihān içre gül-i zībā-yı ḥamrādur (G 15/3)

İhtiyārı reh-rev-i mey-ḥāne olmaz şeyḥ ü şāb

Cezbe-i muğ-beççedür vech-i sülük-i pîrümüz (G 24/3)

Hevā evc-i belāda nağme-i şeh-nāzdur ammā

Maḳam-ı ‘aşḳ ‘uşşāk içre ḥ‘āb-āğāzedür dirler (G 21/2)

Yoğun olmamakla birlikte, atıf vavı üzerinde de imale kullanımını görüyoruz:

Senüñ vaşf-ı leb ü la‘l ü ruḥ-ı gül-gūnuñ olmışdur

Mu‘înüñ böyle rengin olmağa bā‘iṣ maḳālî hep (G 5/5)

Hūn-āb-ı sirişk ü ruḥ-ı zerdüm güher ü zer

Hengāme-i miḥnetde hele zīb ü ferüm var (G 13/6)

Mu'în'in zaman zaman da Arapça ve Farsça kelimeler üzerinde imale yaptığını görüyoruz:

Periṣān olma bu bütüñ güşādın ķıl ricā ḥaḳdan

Ne meclisler ola bir gün dökülür şaçılır meylet (G 22/4)

Keyāne kec-külāh erbāb-ı naḥvet bezm-i ‘işretde

Ḥumārın çekmede dehrüñ ḥired-mendān olan keyler (G 22/3)

Mey-i maḥbūba zāhid gibi ṭurfe tevbeler itmiş

Mu‘înüñ bu şafā vaḳtinde ṭavrı ḥaylî ra‘ nādur (G 15/5)

b. Zihaf

Mu'în divanında karşılaştığımız zihaf lar genellikle nisbet î'lerinin kısa okunması şeklindedir:

Gehî bir kaçre eşküm baħr olur gâhî serâbâsâ

Hemân bir âh ile huşk eylerin ben baħr-i zehhârı(K 1/18)

Zebânum tûfî-i midħat-serâ vaşfuñ tîr-i sükker

Niçün beslersûñ âyâ bilmezüz murğ-ı şeker-ħâyı (K 2/23)

Bunun dışında Divanda, zihaf yapılan kelimeler şunlardır:

Ne deñlü yine eksülmez yine seftâlüler gitmez

Ne bâğuñ naħlidür kıddüñ ki her dem tâze ter gitmez (G 25/1)

Bed-mest olunca şakî mey-i ' ayş olur mı hîç

Rindâne meclisinde şarâbı ħarâm ider (G 18/2)

Baña hem-pâ mı var meydân-ı medħüñde devân' olsam

Ķatı bî-ma' nî püyân itmedüm bu deşt ü saħrâyı (K 2/26)

Şâd itdi bâğ-bâñı ' aceb murğ-ı nev-âmüz

Güyâ ki tıfl-ı nev-resi' güftâra başladı (G 73/3)

Sirişk-i rû-yı zerdümden faķîr-i teng-dest añlar

Elümde âyînemden devletinde sîm ü zer gitmez (G 25/3)

Girüdâr-ı ' aşķa her nâ-merd olurdu esb-rân

Zâl-i ğamzeñ ħusrevâ şemşîr-i Rüstem çekmese (G 56/5)

c. Med

Med kullanımı açısından da Mu'în'in, diğer şairlerden ayrı bir özelliğe sahip olduğunu söyleyemeyiz. Hemen hemen her şiirinde ortalama bir iki medle karşılaşırız.

Mu'în bazı Türkçe kelimeler üzerinde de med yapmıştır:

Derd-i hicrânı yazup dil-dâra virdüm nâmeyi

‘ Arz kılsun hâlümü öpsün elin yalvarsın (G 47/4)

Görüp bu cism-i zerdüm tîr-i bārân-ı belâ itdi

Meger şanmış ki giydi ‘ aşıkı altundan cevşen (G 53/3)

Benüm bû cüy-bâr-ı eşkümüñ reşki degül midür

Hemişe taşdan taşa çalan vâdide enhârı (K 1/6)

Elümde hâtem-i minâ nigînümi hussâd

Şanurlar ola güher-pâre la‘ l-i al mişâl (K 5/10)

Şahrâda câm çekdi yatur kan mest olup

Keyfiyyet-i şarâbı su‘ âl eyle lâleden (G 51/2)

ç. Ulama

Bir aruz kusuru sayılmayan ulama da Mu'în'in şiirlerinde doğal olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların dışında vezin gereği olarak Divanda birkaç yerde hece düşmeli ulamalar da görülmektedir:

Bir rû-yı dil ki gelmeye mi giryeden ferâğ

Görmez m'ola hakkında yüzün çeşm-i hûn-feşân (K 7/34)

Sînemde derûn-ı âteş-i evc virdi Mu‘ î nâ

Hicrân eleminden yine bir dağ u berüm var (G 13/7)

Ḳazā-yı ğamda gönül teşne huşk-leb ḳaldum
Şarāb-ı luṭfuñ irişmezse nic'olur ahvāl (K 5/16)

Bunlara ek olarak bir kasidede ünlüyle başlayan ek aldığında ikinci hecedeki ünlünün düşmesi gerekirken aşağıda görüleceği gibi, gönül kelimesinde bu hece düşmesi olmamış ve kelime gönülümnden şeklinde kullanılmıştır:

Uyandı baht-ı h'āb-ālūd çāk oldı gönülümnden
Dil-i dānāmı bīdār eyleyen dil-dāruñ efkārı (K 1/9)

Mu'în'in bir gazelinde ise okuma kelimesi aruz tasarrufu yapılarak okma şeklinde kullanılmıştır:

Okma derviş eyādī-i vaşlın
Bunda bahş-i ḳalenderi yoḳdur (G 10/3)

Aruz veznini kullanmadaki başarısını değerlendirmede fikir verebileceği düşüncesiyle şairin, 30 gazeli üzerinde, kullanılan imale, zihaf, med ve ulama sayıları açısından yaptığımız sayımın sonuçları ise aşağıdaki gibidir:

	Sayı	Oran
İmale	475	% 80
Zihaf	4	% 1
Med	64	% 11
Ulama	50	% 8

3. KAFİYE VE REDİF

Kafiye

Divan edebiyatında şiirin vazgeçilmez unsurlarından olan kafiye, beyitleri birbirine bağlayan, kaynaştıran ve ahenk birliği yaratan unsurlardan biridir. Mu'în'in

şiiirlerinde de kafiyeinin bu özelliklerini görmekteyiz. Diğer divan şairleri gibi daha çok *kafiye-i mürdefeyi* yeğleyen Mu'ın'ın şiiirlerinde de kusurlu olarak nitelendirilen kafiye kullanımlarıyla karşılaşmaktayız.

Divan şiiirinde bir kelimenin aynı şiiirde iki kez kafiye olarak kullanılmasının kusur sayıldığı bilinmektedir. Kasidede yedi beyit arayla olması şartıyla buna müsamaha gösterilmekte ise de gazelde böyle bir durum söz konusu değildir. Ancak Mu'ın'ın bazı kaside ve gazellerinde bu kuralın dışına çıktığını görüyoruz. Bir kasidesinde

Mu' ādil olmaya esse ne deñlü bād-ı Őedīd

Dem-i sađāda kefi-i destine telāţum-ı yem (K 6/22)

beytinin hemen ardından gelen

Nesīm-i luţfi serābı ' amīk-i bağr eyler

Debūr-ı řahrı eserse řomaz biđāda yem (K 6/23)

beytinde de "yemm" kelimesini kullanarak aynı şiiirde ard arda iki beyitte aynı kelimeyi kafiye yapmıştır.

Mu'ın, müzeyyel bir gazeline ise 3 kelimeyi ikişer kere kafiye yapmıştır:

1. şılma bendüñden řalāř itmek içün tedbirümüz

Biz senüñ divāneñüz zülfüñ gerek zencirümüz

2. řayd iseñ olmaz miřāl āhū-yı řađrā-yı cebin

Deşt ü der geşt [ü] güzār itmez bizüm nağçirümüz

(140a)

3. İhtiyarı reh-rev-i mey-đāne olmaz řeyđ ü řāb

Cezbe-i muğ-beççedür vech-i sülük-i pirümüz

4. řir-diller pençe-i mihrinde āhūveř zebün

Bir şazal-i řuđ-çeřmüñ şamzesidür şirümüz

5. Āteř-i řicrānile gice nücumāsā Mu' in

Çıkdı eflāke şerār-ı nāle-i şeb-g̃r̃m̃üz

6. Hāḡ bu kim Şimdi kemāl-i faẓl ile m̃m̃tāzdur
Hāzret-i ḡāḡi ʾl-ḡuzāt-ı Őāh-ı ʿālem-g̃r̃m̃üz
7. Luḡfuña taʿlīḡ ḡılmıŐdur ḡader ḡacātumuz
Dest-i iḡsānuñdan itmıŐd̃ür ḡazā taḡd̃r̃m̃üz
8. Dil-perıŐān olmaḡ eyyāmuñda ḡıç lāyıḡ mıdur
Yoḡ iken bir baʿıŐ-i ḡırmān ʿ olur taḡŐr̃m̃üz
9. Bu ne ḡāletd̃ür ki bulmaz göñl̃m̃üz cāy-ı ḡarār
Mest-i Őāḡbā-yı ḡam olmasaḡ bulurduḡ p̃r̃m̃üz
10. Luḡf-i iḡsān ile miḡnetden ḡalāŐ it bendeñi
Çıḡmasun gerd̃una tā āh-ı ḡazā teʾŐr̃m̃üz
11. Hāḡḡ taʿb̃r̃ eylemek medḡūñde bir emr-i muḡāl
Besd̃ür anuñç̃ün duʿā-yı ḡayr ile taʿb̃r̃m̃üz
12. Kātib-i Şeb nite kim ḡırtās-ı r̃za meŐk ide
Nāme-i iḡbālūñ olsun r̃z [u] Őeb taʿb̃r̃m̃üz

Yine 5. gazelinde *makali*

7. gazelinde *genc*

66. gazelinde *yere*

83. gazelinde *tarzı* kelimesini ikiŐer kere kafıye olarak kullanmıştır.

Kafiyelerin aynı cinsten kelimelerden oluşması kuralının da zaman zaman gözardı edildiği görülür. 47. gazelinde şair, yalvarmak fiilinin “yalvarsın” çekimli biçimini *şirin-karsın, dil-darsın, gül-zarsın, ayyarsın, zarsın* kelimelerine 4. beyitte kafiye yapmıştır.

Mu'în'in 22, 44, 48. gazellerinde de buna benzer bir kafiye kullanımıyla karşılaşırız.

Hemen hemen bütün divan şairlerinin şiirlerinde görülen bu kural dışı kullanımlardan biri de belirtme durumu eki ile nisbet î'li kelimelerin birbiriyle kafiyelendirilmesidir. Bu yaygın kural dışı kullanıma Mu'în Divanında da rastlıyoruz. 36. gazelinde nisbet î'li *nihânî, ma'ânî* kelimeleri belirtme durumu eki bulduran *âşiyânı, şem'-dânı, nâ-tüvânı, revânı, kâm-rânı* kelimeleriyle kafiyelendirilmiştir. 75, 78 ve 83. gazellerdeki kafiye kelimelerini de bu kullanıma örnek gösterebiliriz.

Yine ayrı görevlerdeki eklerin bulunduğu kelimelerin kafiye olarak kullanılmasına örnek olarak 40. gazelde yönelme durumu eki almış kelimelerin Farsça benzetme edatı *-âne* ile kurulmuş kelimeler ve kelime kökünde *-âne* bulduran kelimeler ile kafiyelendirildiği görülmektedir:

1. Düşdi fikründe ser-i zülf-i perişâna gönül
Eglenür bend ile zencîr ile dîvâne gönül
2. Va' de-i luğfına şimdi nice mesrûr olsun
Mübtelâ-yı ezelîdür ğam-ı cânâne gönül
3. Nola alsañ ele ser-bezm-i muhâbbetde gehî
Bâde-i fikr-i ruhuñla dolu peymâne gönül
4. Tıtalum 'aşk ile olmışdı semender-pâre
Âteş-i firğat ile niceye dek yana gönül

5. Dāyimā yaqmada dil-dār Mu'înüñ gönlin
Niçe ğam mesken idinür qatı vîrâne gönül

40 ve 69. gazellerde de buna benzer bir kafiyelendirmeyle karşılaşıyoruz.

Mu'în'in birkaç şiirinde ise kafiye olarak kullanılan bazı kelimelerin, ses benzerliğinden çok, harf benzerliğine dayanan *göz kafiyesine* örnek oluşturduklarını söyleyebiliriz. 6. kasidenin 22. beytindeki kafiye kelimesi “kulzüm”diğer kafiyeli kelimelerle göz kafiyesi oluşturmaktadır. Bir ses uyumunun sağlanabilmesi için kelimenin asıl telaffuzunun bozulması ve “kulzem” şeklinde okunması gerekmektedir:

Ne hûb gösterür oldı nücûm-ı ma' nâyı
Midâd-ı maħberesi var ise şeb-i muzlem

Müsaħħar oldı fûnûn-ı düvâzdeh' aña
Nikât-ı seb' -i ma' ânî zamîrine mülhem

Muħîtdür yem-i iħsân lücce-i dehri
Biħâr-ı luţfına nisbetle qatredür kulzüm

Mu' âdil olmaya esse ne deñlü bād-ı şedîd
Dem-i saħâda kef-i destine telâţum-ı yem (K 6/19-22)

30. gazelde de *mu'teber, hüner, ter, der-be-der, zer, muhtekar, sefer, güher* kelimelerine 3. beyitte *özgedür* kelimesi kafiye yapılmıştır.

8. gazelde ise, *îtâ-yı celi* olarak adlandırılan, Arapça çoğul eki *-ân* ile kelime kökünde *-ân* bulunduran kelimelerin birbiriyle kafiyelendirilmesi şeklindeki kafiye kusuru ile karşılaşıyoruz. Bu gazeldeki kafiye kelimeleri şöyledir:

sehî-bâna, pâyâna, ahzâna, yârâna, hayvâna, ummâna, rindâna, kâna.

Bu, hemen hemen her divan şairinde görülebilen kafiye kusurları dışında, Mu'în'in şiirlerinde göze batan, kural dışı bir kullanımla karşılaşmıyoruz.

Mu'în'in, Türkçe kelimeleri kafiye olarak kullanmada özel bir gayret sarfettiğini söyleyemeyiz. Büyük bir bölümü Arapça-Farsça kelimelerden oluşan kafiyelerin arasında yer yer, bir iki Türkçe kelimeyi de görebiliyoruz. İki gazelde ise (16 ve 20) *düşer* ve *çeker* kelimelerini cinaslı kafiye olarak kullanmıştır.

Redif

Divan şiirinde ses ve musikiyi, vezin, kafiye ve alliterasyonlar sağlar. Redif ise birleştirici bir unsurdur. Beyitler arasındaki ses ve kavram bütünlüğü redifle sağlanır. Bu açıdan farklı konuları içeren beyitleri birleştirmede çok önemli bir role sahiptir. Redifin divan şiiri içindeki bu önemi, sebki Hindînin Türk şairlerini etkilemeye başladığı yüzyıldan sonra daha da artmıştır. Çünkü sebki Hindî şairleri, ahengi sağlamada redife fazlaca başvurmuşlar bunun sonucunda da redif kullanımında bir artış ortaya çıkmıştır.

Mu'în'in de sebki Hindî şairlerinin redif sayısını artırma yolundaki tutumlarından etkilenmiş olduğu söylenebilir. Nitekim şair, toplam 83 gazelinin 59'unda ve 7 kasidesinin 4'ünde redif kullanmıştır.

Mu'în'in şiirlerindeki redifleri şöyle gruplandırabiliriz:

a. Kelime Redifler	açıldı, açılmadı, ancak, bülbül, degül, dirüz, gibi, gitmez, gönül, hep, içre, ider istemez, itdi (2), ol (2), oldı (2), olmasa teşnedür, vādīsidür, yoqdur
b. Kelime Grubu Redifler	efsāne olduñ ey gönül, eyler felek, gönülüm neylesün
c. Ek Redifler	-a, -da (2), -de (2), -dan (2), -den (2), -dur, -e, -ı (5), -i (3), -la, -sın, -umı, -umuz, -ümüz, -ümüñ
ç. Ek+ Kelime Redifler	-a arz, -a başladı, -a yetişdür, -dür beni -dür dirler, -dür gönül, -ı aşq, -ın getirür, -ın görmeyem, -i eyler ārzū -uñā cānā, -üm var

Bu gruplandırmayı sayısal bir tablo haline getirirsek:

Kelime redifler	23
Kelime grubu redifler	3
Ek redifler	25
Ek+kelime redifler	12

Mu'în'in en çok kelime ve ek şeklindeki rediflere yer verdiğini görebiliriz.

II. DİL VE ANLATIM ÖZELLİKLERİ

1. İMLA ÖZELLİKLERİ

Eski Türk edebiyatının her döneminde genellikle tutarsız bir görünüm sergileyen imlâ, Mu'în divanı nüshasında da aynı özelliktedir. Türkçe kelimelerdeki ünlü kullanımı konusunda üzerinde birleşilen bir şekil olmadığı gibi, klişeleştiği kabul edilen Türkçe eklerin yazımında da farklı kullanımlar süregelmiştir.

Bu doğrultuda, Mu'în Divanındaki imlâ özelliklerini şöyle değerlendirebiliriz:

a. Türkçe t sert ünsüzü ile biten fiillere “d” yumuşak ünsüzü ile başlayan bir ek geldiğinde bu iki ünsüz tek bir ünsüzmüş gibi değerlendirilerek Türkçe olmalarına bakılmaksızın üzerlerine şedde konulmuştur. Bu, Divandaki tüm şiirlerde istisnasız bir kural olarak uygulanmıştır. Bir örnek olmak üzere:

Ne anlar yutduğum hicrān elinden bilsün ehl-i derd

Dem-ā-dem eşme-i eşmümden olsun hūn-ı dil cārī (K 1/7)

beytinde “yutduğum”(وتدوغم)kelimesinde “t” ve “d” ünsüzleri üzerinde şedde kullanılmıştır.

b. Sonu illetli harflerden biriyle veya he harfiyle biten kelimeler, sondaki harfin okunuşunu (ünlü veya ünsüz) göstermek amacıyla kimi yerlerde harekelenmiştir.

Niřān-ı na‘l ü gül-miḥ-i semend-i adridür yir yir

Meh ü encüm ıyāş eyler baanlar arḥ-ı vālāya (K 4/2)

beytinde “meh” kelimesi ve yine

Gürūh-ı ehl-i ḥased zümre-i nifā-endiř

Ne deñlü var ise hūzn-i derūnuma ḥurrem (K 6/14)

beytinde “gürūh” kelimesi harekelenmiştir.

c. Ünlüsüz olarak klişeleşen belirli geçmiş zaman eki,

řarardum pūte-i mihr ü muḥabbet ire āl oldum

İşüm altun itdüm tende zāhir oldu āřarı (K 1/3)

beytinde “oldum”(اولدوم) kelimesinde *vav* kullanılarak ancak, aynı beyitteki “sarardum”(صراردوم) kelimesinde *vav* kullanılmaksızın yazılmış olup belli bir kullanım şekli yoktur.

Benzer şekilde yine ünlüsüz olarak klişeleşen 2. tekil kişi belirli geçmiş zaman eki aşağıdaki beyitte “olduñ”(اولدوك)kelimesinde ünlü kullanılarak yazılmıştır:

Sen bāde içüp başumuza ¼aşd ider olduñ

Biz and içerez ¼urma senüñ başuñña cānā (G 1/2)

ç. Geniş zaman ekinde ise büyük çoğunlukla vavın yazılmaması yoluna gidilmiştir. Aşağıdaki beyitlerdeki “virür”(ويرر), “bulur”(بولر), “getürür” (كتورر), “süpürür”(سپورر), “saçılır”(صاچيلر), “gösterürse”(كوستررسه) kelimelerinde geniş zaman re ünsüzü ile karşılanmıştır:

Bülend-meyldür itmez tenezzül alçağa ğam

‘Ulüvv-i rütbe-i ¼ab‘ um virür baña kederi (K 3/30)

¼urtulup gird-ābdan bulur mı fülk-i dil kenār

Lücce-i ğam mevc-¼iz eyyām ise bed-rüzgār (G 11/1)

Dil-ber gelir diyü süpürür yolların nesīm

Ebr-i bahār gül-şene hem-vār saçılır (G 17/4)

Zāhid ancak mey-i ¼ulduñ dile nāmın getürür

Rind-i devrān-ı Cemüñ meclise cāmın getürür (G 19/1)

Vaşl-ı yāri menşe-i hicr ü ‘azāb eyler felek

Bir güler yüz gösterürse biñ ‘itāb eyler felek (G 31/1)

d. Türkçe kelimelerdeki ünlü kullanımı konusundaki genel tutum şöyledir: İlk hecede *a* ünlüsünü karşılayan elif harfi genelde yazılmazken, *o*, *ö*, *u* ve *ü* ünlülerini karşılayan vav ve *ı*, *i* ünlülerini karşılayan ye harfi yazılmıştır. İç seste ünlü kullanımında ise genelleme yapılabilecek bir tutumla karşılaşmadık.

e. Ünlüsüz olarak nazal *n* ve *z* harfleriyle yazılabilen 2. çoğul kişi ekinin

Füsün-ı hüsn ile seyr eyleñüz ol mäh-simāy

Tenezzül itdüre gerdūndan der-gāhına ayı

beytinde “eyleñüz” dilek-istek kipinde vav ünlüsüyle yazıldığı görülmüştür.

f. Divan boyunca ben şeklinde kullanılan birinci tekil kişi zamiri ise bir gazelde (G 3/1) “men” şeklinde geçmektedir.

g. Sonu elif ve vav ile biten kelimelere ye harfi ile gelen tamlama harfi bazen sonu elifle biten kelimelerde hemze ile gelmiştir. Örneğin:

Mu’în inşāf it gel medhe lāyık sözlerüñ yokdur

Du’ā-yı hayra āgāz eyle ol inşāf-fermāy

beytinde “dua” kelimesinden sonra hemze kullanılmıştır.

h. Yine eski Türk edebiyatı araştırmalarında büyük sorun yaratan ve bu güne kadar üzerinde kapsamlı bir çalışma yapılmadığı için sorun olmaya devam eden XVII. ve XVIII. yüzyılda Türkçe kelime ve eklerin telaffuzu ve dolayısıyla transkripsiyonda izlenecek yol, sağlıklı bir şekilde belirlenememektedir. Bu nedenle, harekeli metinler esas alınarak oluşturulan ve klişeleşen imla, dolayısıyla telaffuz kullanılagelmektedir. Ancak bu, zamanla dilde meydana gelen değişmeyi gözardı etmek zorunluluğunu da beraberinde getirmektedir. Oysa artık XVII. ve XVIII. yüzyıla gelindiğinde çoğu Türkçe kelime ve ekin telaffuzunun değiştiği, ancak imlanın bu değişmeye çoğu yerde ayak uydurmadığı bir gerçektir.

Bu bağlamda, Mu’în Divanında da bazı kelimelerin telaffuzunun değiştiğini gösteren küçük imlâ değişimlerine rastlamaktayız.

Dar-yuvarlak ünlüyle klişeleşmiş olan 1. t. k. iyelik eki,

Dilde külli hıfz iderdüm tāb-ı mihr-i dil-beri

Beñzimi döndürmeseydi nār-ı gam hākistere (G 66/2)

beytinde “beñiz” kelimesine “beñzimi”(بكنيمي) şeklinde düz ünlüyle gelmiştir. Aynı şekilde düz ünlüyle klişeleşen 3. t. k. iyelik eki

‘ Adū seng-i fesāndur alma bir dem tiğūñ üstünden

Güher-mānend kıaldur hākden cümle ahibbāy (K 2/20)

beytinde “üst” kelimesine “üstünden”(اوستوندن) şeklinde dar-yuvarlak ünlüyle gelmiştir. Bir gazelde ise (G 27/4) sonu ince t ile biten “hakikat” kelimesi “hakikatsızlık”

(حقيقت سزلق) şeklinde kalın sıradan ek almıştır. Yine konuyla ilgili olarak “yır” kelimesinin üç şiirde (K 3/6; G 66/1 ve B 3, G 63/2) diğer kafiyeli kelimeler dikkate alındığında yer şeklinde kullanılmış olduğu görülmektedir.

Nazal “n” harfiyle klişeleşen 2. tekil kişi iyelik eki, bir beyitte “mahmurınam”

(محموريكم) kelimesinde “ye” ve “nazal n” harfleriyle yazılmıştır.

Men senüñ maħmūrıñam sūd eylemez şahbâ baña

Câm-ı la’ lüñ şun ki def olsun ħumârum sâkiyâ (G 3/1)

Bir iki örnekle sınırlı olmakla birlikte bu kullanımların, değişen telaffuz konusunda ip uçları olarak değerlendirilebileceği düşüncesindeyiz.

2. ARKAİK KELİME VE EKLER

XVII. yüzyıla gelindiğinde zamanla dilde meydana gelen değişim sonucu, kullanılan arkaik kelime ve eklerin sayısındaki düşüş, Mu’în Divanında da gözlenir.

Divanda geçen arkaik kelime ve ekleri şöyle sıralayabiliriz:

Arkaik Kelimeler:

aldamak: G 8/5, G 70/1

añılmak: G 19/5

bencileyin: K 6/44

deñlü: G 25/1, G 6/1

diñeltmek: K 2/4

döymek: G 48/5

eglenmek: G 40/1

gülenc: G 7/4

itmek (yitmek): G 48/3

ķanda: K 6/5

ķangı: G 39/3, G 54/3

katı: G 70/1, 2; K 3/31
komak: G 39/1, K 1/14, K 6/23, G 25/5, G 48/3, G 52/5
nice: G 28/1
niçe: G 40/5, G 47/3
nite: K 3/36-37
ögmek: G 50/5
özge: K 3/25
öykünmek: K 2/6
sencileyin: K 7/14
şimdengirü: G 46/1
tağıtmak: G 79/2, G 76/4
tañ : G 68/5
toğrılanmak: K 1/1²⁶
tokınmak: K 4/6-7, G 19/2
tolu: G 59/3
turma: G 1/2, G 4/4, G 42/3-4, G 18/1
turmak: G 72/1, K 3/21, K 6/31, K 2/7
tutmak: G 40/4, G 33/2
urmak: G 82/1
var ise: G 57/5, G 11/3
yilmek: G 3/2
yoqlımak: G 9/2
yuvalanmak: G 33/5

Arkaik Ekler:

-a-gör, -e-gör: kaldıragör, G 59/3; idegör, G 49/3
-em (-eyim): görmeyem, G 43 (Gazelin redifi)
-eydi: gireydi, K 3/32

²⁶ Yönelir anlamında kullanıldığını düşündüğümüz bu kelimeyi sözlüklerden tespit edemedik.

-eyin: eyleyeyin, K 5/7
-dugın, -dügin: oldugın, G 43/2; idüğün, K 6/5
-dügi: itdügiyçün, G 26/5
-dügümce: itdügümce, G 39/3
-dügince: gitdügince, G 81/2
-düginde: idüğünde, K 6/37
-ıcak: olıcağ, K 6/41
-ımadı: saklayımadı, G 67/3
-maz, -mez: dimezüz, G 26/3; itmezden, G 37/7
-gür: irgürürdi, G 6/5; irgür, G 8/2; irgürür, G 35/5, G 41/3, G 56/4; irgürdi, K 4/20.

-n (1. tekil kişi eki): korkarın, G 20/1, G 55/2; dirin, G 53/1; eylerin, G 64/1; olmazın, G 68/3; yakarın, G 75/6; iderin, K 6/4

-n (belirtme durumu eki): ruhların, G 28/4; yolların, G 17/4; dehânın, G 8/4; kuyın, G 7/4; bendesin, G 4/2

-ñ, -ñuz: sanmañ, G 12/5, G 55/1; diriseñ, G 13/3; eyleñ, G 22/2; dirseñ, G 25/4; isterseñ, G 28/3; alsañ, G 40/3; sanmañuz, G 54/5; yazmañ, G 64/5; añmañ, G 82/5; eyleñüz, K 2/1

3. CÜMLE YAPISI

Mu'în Divanında yer alan cümlelerin büyük bölümünün, Türkçe cümle yapısına uygun olduğunu söyleyebiliriz. Bunda, Türkçe cümle yapısına aykırı olan Farsça ki, kim bağlacının fazla kullanılmamasının da etkisi olmuştur. Kaside ve gazelerde geçen bağlaçların sayısı ise şöyledir:

ki	25
kim	18
u	71
ü	86
vü	21

Mu'în'in şiirlerindeki cümlelerin çoğunda fiil, cümle başında veya ortasındadır. Fiilin cümle sonunda olduğu şiirler daha azdır. Cümlelerin büyük bir kısmı ise fiil cümlesidir. Ancak, bazı şiirlerinde tüm beyitlerin isim cümleleriyle oluşturulduğu görülmektedir. Mu'în'in 15, 30, 41, 44. gazellerinde tüm beyitlerde isim cümleleri kullanılmıştır.

Bazı cümlelerde, nesne alan fiillerin belirtme durumu eki yerine yönelme durumu ekiyle kullanıldığı, dolayısıyla nesne almadığı görülmüştür:

Nev-heves şanmañ Mu'îni vâdî-i eş'ârda

Ellere taqlîd iderdi köhne üstâd olmasa (G 65/5)

Gönüllerine düşer nazmuma benüm taqlîd

İderse nâdire-güyân-ı dehr fikr-i muhâl (K 5/19)

Tamlamalar:

Mu'în Divanında yer alan tamlamaların büyük kısmı, divan şiiri geleneği içerisinde kullanılan kelimelerle kurulmuş basit, kısa tamlamalardır. Gazellerinde, çoğunlukla ikili, üçlü tamlamalar bulunmaktadır. Buna karşın, kasidelerinde dilin biraz ağırlaştığını ve bununla bağlantılı olarak yer yer üçlü, dörtlü hatta beşli tamlamaların ortaya çıktığını görüyoruz. Ancak bu tamlamalar da -çok küçük bir kısmı dışında- çözülemeyecek derecede ağır ve anlaşılması güç tamlamalar değildir.

Mu'în'in kasidelerinde geçen tamlamalardan birkaç örnek aşağıdadır:

Feraḥ-fezâ-yı dil-i ehl-i ṭab' olur diyemem

Mey-i murâd ile pürri olsa kâse-i târem (K 6/1)

Dür-i şadefçe-i baḥr-i daḳâyıḳ u taḥḳîḳ

Gül-i ḥadıḳa-i ma' nî nihâl-i bâğ-ı melâl (K 5/4)

Nişân-ı na'l ü gül-mîh-i semend-i ḳadridür yir yir

Meh ü encüm ḳıyâş eyler baḳanlar çarḥ-ı vâlâya (K 4/2)

O memdūh-ı sūhān-dānuñ vüçüd-ı pāki cāmī' dūr
Hıṣāl-i hūb u ḥüsn-i ḥulq u faẓl-ı 'adl u taḫvāyı (K 2/12)
Senüñ āyīne-i şüret-peẓīr-i luṭfuñı görsem
Cihānda bir daḥı söyletmezidüm murğ-ı güyāyı (K 2/24)

4. DEYİMLER

Mu'ın Divanında geçen deyimler ve yer aldıkları beyitler aşağıdadır:

and içmek: Söz vermek.

Sen bāde içüp başumuza ḳaşd ider olduñ
Biz and içerüz ṭurma senüñ başuña cānā (G 1/2)

alnı açık: Utanılacak, gizli bir hali olmayan.

Görse aḡyārı olur tünd ü girih pişāni
Görmedüm böylece bir alnı açık cānānı (G 75/1)

baş egdürmek: Buyruḡu altına almak.

Cemālūñ pertevi ḥür-şīde baş egdürdi tā gökden
Ḳapuñda tāb-ı mihr ey māh-rū ḥor u ḥaḳīr oldu (G 77/2)

başı çerhe irmek: Çok sevinip böbürlenmek.

Beni derüñde görüp başı çerhe irdi diyü
Bulaydı ḥāke şalardı ḥasūd-ı bed-ef'āl (K 5/14)

başı göge irmek: Çok sevinip böbürlenmek.

Başuñ göge irmiş ṭotalum ḥüsn ile māhum
Meylüñ yine mānend-i felek nā-kes ü peste' (G 57/2)

başın virmek: Ülküsünü gerçekleştirmeye çalıştığı için öldürülmek.

İrgürür şeh-rāh-ı miḥnet menzil-i maḫşūdına

Reh-revān-ı ʿaşk başın virmeden dem çekmese (G 56/4)

başına belâ itmek: Sıkıntı ve üzüntü verici olduğu sonradan anlaşılan bir işe isteği ile girişmiş olmak.

Ḥayli çoğ oldu mübtelâ başına oldılar belâ

Nice ʿilâc ider ola bunca zaʿife bir ṭabīb (G 4/3)

berbâd olmak: Kötü duruma gelmek, bozulmak.

Böyle olmazdı perişân-rūzgār erbâb-ı ʿaşk

Her seher bû-yı ḥaṭuñ ʿâlemde ber-bâd olmasa (G 67/4)

bim-i can düşmek: Ölüm korkusuna kapılmak.

ʿĀşıklarına düşdi nigâhiyle bīm-i cān

Ol ğamzelerle öldürür ol şūḥ-ı bī-amān (K 7/20)

bir içim su: Çok güzel.

Şöyle ʿatşānuz ki beydā-yı ğam-ı ʿaşkuñda biz

Medḥūñ itmek istesek saña bir içim şū dirüz (G 26/2)

came-hāba düşmek: Hasta olup yatmak.

Ḥumār fikrin ider rind olan bu meclisde

Şarābı çoğ içen elbette cāme-ḥāba düşer (G 20/3)

can atmak: Bir şeye erişmeyi pek çok istemek.

Gelse ḥadengi sinesine ʿāşkuñ maḥall

Ol kaşı yaya can atar olmağa dil-nişān (K 7/21)

câm çekmek: İçki içmek.

Şahrâda câm çekdi yatur an mest olup
Keyfiyyet-i şarâbı su' al eyle lâleden (G 51/2)

cana kâr itmek: Çok etki yapmak.

Sipihri-kîne-cû sinem' nişân-ı tîr-i yâr itdi
Ser-i peykânı ol ebrû kemânuñ câna kâr itdi (G 79/1)

canı yirinden çıkmak: 1. ölmek 2. çok yorulmak 3. yıpranmak.

İrdi kûyından nüvîd-i madem-i cânânumuz
Anı istibâl için çıdı yirinden cânumuz (G 27/1)

dâm itmek: Tuzak kurmak.

in eyleyüp cebînini dil-ber hîrâm ider
Mur-ı dili şikâra gezer urma dâm ider (G 18/1)

dâmenini tutmak: Birinin yardımından ve koruyuculuğundan yararlanmaya çalışmak.

Hüsn-i ta' bîr ile ut luf-ı ma' ani dâmenin
Gezme ey peyk-i devân-ı şî' r ü inşâ serserî (G 78/2)

dem çekmek: İçki içmek.

Ağıza atılmama mümkün mi urtarma seri
Ejdehâ-yı zülf-i pî-a-pîi yârüñ dem eker (G 16/3)

dil sırçadur incinür:(atasözü) Gönül çabuk kırılır.

Şırçadur dil incinür meclisde sâar şunmasun
Şun meyi devründe sâî olmasun hâır-şikest (G 6/2)

dile getürmek: Bir durum ya da olayın anlamını sözle belirtmek.

Zâhid ancak mey-i huldun dile nâmin getirür

Rind-i devrân-ı Cemün meclise câmın getirür (G 19/1)

dünyadan el çekmek: Toplumla ilgilenmez olmak.

Dünyeden el çekse mânend-i Mu'în erbâb-ı hâzım

Ârzü-yı 'ayş ile her dem ğam u hemm çekmese (G 56/7)

el virmek: Mürşit, artık yetişmiş olan müridine mürşitlik izni vermek.

Ğam degül dünyâ eger el virmese hamd-ı Hudâ

Mülket-i Cem ya' nî hep hum-hânelerdür zir-dest (G 6/3)

elden komak:Elden bırakmak, ihmal etmek, terk etmek.

Mu'în elden kıomazdı mümkün olsa secdeyi

Bir elden bâde bir elden de dîvân-ı hüner gitmez (G 25/5)

gam çekmek: Tasalanmak, üzülmek.

Câm-ı şahbâyı edânî gelse bir dem çekmese

Rind-i 'ârif râygân bulmam diyü ğam çekmese (G 56/1)

gönlü akmak: Temayül etmek, heves göstermek.

Aķar her gördüğü dil-cûya gönlüm

Sirişküm gibi ben de bî-ķarârem(G 44/2)

gönlü alçak: Kendini, olduğundan daha aşağı düzeyde sayma durumu.

Ben nice ķâh-ı' zenehdânın görüp dil virmeyem

Gönlüm alçakdur düşer elbette bir alçak yere (G 66/3)

gönlü hevaya düşmek:Heveslenmek.

Şu cemre gibi ki şimdi hevādan āba düşer

Hevāya düşdi gönül kırkarın şarāba düşer(G 20/1)

gönlü sevda düşmek:Sevdaya tutulmak.

Gönlü düşmese sevdā-yı sevād-ı çeşmüñ

Gözlerin açmaz idi şimdi nihāl-i bādām (G 45/6)

gönlünü açmak: Neşelendirici şeylerle sıkıntıyı giderme.

Tāb-ı luḫf ile açar bir gün Mu'īnün gönlünü

Gülleri ḫandan iden mihr-i cihān-efrūzla (G 58/5)

gönlüden gitmek:Hatırdan çıkarmak, unutmak.

Mu'īnā bu ne sırrdur seyr-i bāğ u rāğ ile şimdi

Gönlüden gitdi ğam sırr-ı muḫabbet kaldı bāl içre (G 62/5)

göz açdırmamak: Başka bir iş yapmasına vakit ve fırsat vermemek.

Göz açdurur mı seher 'azm-ı gül-sitāna meger

Nesīm-i şubḫ-ı elemden ğubār-ı derd ü elem (K 6/7)

göz değmek: Uğursuzluk, kötülük getirdiğine inanılan kıskanç ya da hayran bakışlar dolayısıyla fena bir duruma düşmek.

Ferrāş-ı ḫarīmün olalı şarşar-ı āhum

Göz degdi gönül ḫidmet-i ferrāşuña cānā (G 1/4)

gözi ardınca kalmak:Bir şey veya bir kimse ile ilgili tedirginliğini sürdürmek.

Gözüm ardınca kaldı ey sirişk-i dide sen ṭurma

Belā vü derd vādisinde çağlar iki ırmağ ol (G 42/3)

gözini açmak: Uyarmak, uyandırmak

Göñline düşmese sevdā-yı sevād-ı çeşmüñ

Gözlerin açmaz idi şimdi nihāl-i bādām (G 45/6)

hicaba düşmek: Utanç duymak.

Bu şî'r perde-i luṭf-ı Hudādan itdi zuhūr

Mu'îñ kaşd-ı nazîre iden hicāba düşer (G 20/5)

Huda nigah itsün: Tanrı tehlikeye, kötü duruma düşürmesin, korusun.

Cemālūñ bāğınūñ cānā ḥazānın görmesün kimse

Nigāh itsün Hudā yavuz nazardan ḳadd-i şimşāduñ(G 33/3)

kan eylemek: Başkasının kanını dökmek, cinayet işlemek.

Geçer tā cāna ğamzeñ zaḥmın bildürmez aġyāra

Müjeñ ḳan eylemez hergiz mişāl-i sūzen-i terzî (G 83/3)

kan mest olmak: Çok sarhoş olmak.

Şahrāda cām çekdi yatur ḳan mest olup

Keyfiyyet-i şarābı su'āl eyle lāleden (G 51/2)

kan yutmak: Çok sıkıntı çekmek.

Ne ḳanlar yutduġum hicrān elinden bilsün ehl-i derd

Dem-ā-dem çeşme-i çeşmümden olsun ḥün-ı dil cārî (K 1/7)

matem çekmek: Yas tutmak.

Baġlamış bir ḳara çenber ḥaṭṭ ḳıyās eyler gören

Ārız-ı dil-ber zevāl-i ḥüsnine mâtem çeker (G 16/5)

merhem çekmek: Yarayı iyileştirmek için ilaç sürmek.

Zahm-ı cevrenden ‘ adū yanında olurum helāk
Ḥande-i şīrini pinhānīce merhem çekmese (G 56/6)

merdümlük itmek: İnsana yaraşır biçimde davranmak.

Fezā-yı dīde mi teng itdi cünd-i eşk-i hicrūñle
Yetiş merdümlük it ey nūr-ı çeşmüm merd-i meydān ol(G 37/4)

söz güherdür: (ata sözü) Söz, inci gibi değerlidir.

Söz güherdür lakin olmasa küduretden beri
Kimsenüñ mengusına avize itmez cevheri (G 78/1)

subhı şam itmek: Çok kederlenecek bir duruma düşürmek, gününü karartmak.

Bir gün hicāb-ı haṭṭ çekilür mihr-rūyına
Āḥir sitemle ‘ aşıkına şubhı şām ider (G 18/4)

şemşir çekmek: Öldürmek için kasdetmek.

Girūdār-ı ‘ aşka her nā-merd olurdu esb-rān
Zāl-i ğamzeñ ḥusrevā şemşir-i Rüstem çekmese (G 56/5)

taşdan taş çalmak: Birini çok hırpalayarak acınacak duruma sokmak.

Benüm bū cūy-bār-ı eşkümüñ reşki degül midür
Hemīşe taşdan taş çalan vādīde enhārı (K 1/6)

tig çekmek: Öldürmek için kasd etmek.

‘ Uşşāka tīg-ı ğamze çeker çeşm-i dil-rübā
Ağyāra karşı ḥançerini der-niyām ider (G 18/3)

tiğ içürmek:Öldürmek.

Gāhī dirīg itme içür ağıyāra birkaç tīguñı

Hūn-ı ‘ adūya hūsevā şemşir-i bürrān teşnedür (G 14/4)

yüz sürmek: Büyük sevgi, saygı gösterilen birinin katına çıkarken, eşliğine, ayağına doğru -yüzünü yere sürercesine- eğilmek

Hāk-i kūy-ı yāre yüz sürmek murād eyler Mu‘īn

Şanmañuz ancak diyār-ı dārı eyler ārzū (G 54/5)

5. SÖZ VE ANLAM SANATLARI

Mu‘īn, Divanında söz sanatlarının büyük bir kısmını kullanmıştır. Ancak özellikle teşbih, istiare, tenasüp ve alliterasyona diğer sanatlardan daha çok yer vermiştir. Mu‘īn Divanında rastladığımız söz sanatlarını ve örnek olarak seçtiğimiz beyitleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Teşbih

Sözü daha etkili kılabilmek için, aralarında değişik ilgiler bulunan iki şeyden, güçsüz olanı nitelikleri daha üstün olana benzetmektir.²⁷

Var ise evc-i belā-yı hicrdür dīdem benüm

Şimdi zīrā ki uçar çeşmümde tayf-ı vaşl-ı yār (G 11/3)

Üstād-ı ‘ aql önünde telāmiz-i fikreti

Keşf-i kitāb-ı diqqat idüp kılam imtiḥān (K 7/8)

Şu cemre gibi ki şimdi hevādan āba düşer

Hevāya düşdi gönül kırkarın şarāba düşer (G 20/1)

‘Adū seng-i fesāndur alma bir dem tiġuñ üstünden
Güher-mānend aldur akden cümle aibbāyı (K 2/20)

Dervişler gibi ki ıkar erba‘inden
amsin irişdi ıkdı içekler zeminden (G 52/1)

2. *İstiare*

Bir şeyi kendi adının dışında, türlü yönlerden benzediġi başka bir şeyin adıyla
anma.²⁸

İdüp tarik bād-ı iltifātuñ lücce-i tab‘ı
ıardum sāhil-i izhāra bunca *dürr-i yektāyı* (K 2/22)

Degül ebrū muı‘i ükme-i ‘ař olsun diyü ‘ālem
Debir-i şun‘-ı a menşür-ı üsne ekdi *tuġrāyı* (K 2/8)

Cünd-i řitāyı bozmaġa faşl-ı bahārdan
Sūsen görindi ançer ile her keminden (G 52/2)

3. *Mecaz-ı mürsel*

Bir sözü, gerçek anlamının dışında benzetme amacı gütmeyen kullanma.²⁹

İrdi kuyından nüvid-i madem-i cānānumuz
Anı istibāl iün ıkdı yirinden cānumuz (G 27/1)

Bařuñ göge irmiş tatalum üsne ile māhum
Meylün yine mānend-i felek nā-kes ü peste (G 57/2)

²⁷ Dilçin Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara 1983, s.405. (Eserin kısaltması Dilçin)

²⁸ Dilçin, s.412.

²⁹ Dilçin, s.415.

4. Kinaye

Bir sözü gerçek anlamının dışında benzetme amacı gütmekten mecaz anlamıyla kullanma.³⁰

Sen bāde içüp başumuza aşd ider olduñ

Biz and içerüz urma senüñ başuña cānā (G 1/2)

am degül dünyā eger el virmese amd-ı udā

Mülket-i Cem ya' nī hep um-ānelerdür zīr-dest (G 6/3)

Ne anlar yutduğum hicrān elinden bilsün ehl-i derd

Dem-ā-dem eşme-i eşmümden olsun ün-ı dil cārī (K 1/7)

5. Teşhis

İnsan dışındaki canlı ve cansız varlıkları, düşünen, duyan ve hareket eden bir insan kişiliğinde göstermek, kişileştirmektir.³¹

Niçün açıldıñ öykündüñ diyü ruhsār-ı dil-dāra

emen-zār içre aşlar jāleler gül-berg-i ra' nāyı (K 2/6)

Bī-sebeb feryād ider şanmañ arīm-i bāğda

Gözlerinden ' andelībūñ gonce her şeb nem eker (G 16/4)

Nite kim her seher āver zemīnūñ şāh-ı Cem-cāhı

Alup evgān-ı zerrīnin ide āheng heycāya (K 4/24)

Murād itsem ser-i kūyuñda varup ' arz-ı āl itmek

Gider tāb-ı taammül za' f-ı hicrānuñ olur reh-zen (G 53/4)

³⁰ Dilçin, s.416.

³¹ Dilçin, s.419.

6. İham

Birden fazla anlamı olan kelimelerin bütün anlamlarının kastedilerek kullanılmasıdır³².

Düşerdi bādeye bī-reyb cāh-ı sâgārda

Göreydi ‘aks-i ruḥın mihr [ü] mäh-ı Naḥşebümüñ (G 32/3)

Bezm-i erbāb-ı dili devr eylesün şāgar müdām

Gerdiş-i gerdün-ı bed-gerdāna nisbet sākıyā (G 2/2)

Gören çeşm-i siyāḥ u turre-i miskīnüñi cānā

Sevād-ı cānı terk eyler düşer elbette *sevdāya* (K 4/14)

7. Tevriye

Birden fazla anlamı olan bir kelimenin yakın anlamını söyleyip uzak anlamını kastetmektir.³³

Dimezüz biz ‘aynıdur deryānuñ eşk-i çeşmümüz

‘Ayn-ı ‘āşıkdan çıkar deryādan artık cū dirüz (G 26/3)

Çekme genc-i vaşl ümmīdiyle dilā bī-hūde renc

Ṭu‘ me-i ṭiğ-ı ṭılısm eyler seni *sevdā-yı genc* (G 7/1)

Benüm ol şa‘ir-i vaḥy-āzmā-yı Ṭūr-ı endīşe

Kelīm-i ṭab‘umuñ destümdeki pakīze ṭümārı (K 1/36)

8. Tenasüp

Aralarında değişik açılardan ilgiler bulunan en az iki kelimeyi bir mısra veya beyit içinde herhangi bir sıralama amacı gözetmeksizin kullanmaktır.³⁴

³² Dilçin, s.421.

Küçe-i dehrüñ Mu'î'n ögme baña *ķālās*ını
Naķd-i 'ömri *bāc* alurlar çün *gedādan bāydan* (G 50/5)

Ĥaṭuñ *taħrîr*ini keşf-i rümüz-1 bādedür dirler
Kitāb-1 ĥüsne tār-1 kākülün *şîrāz*edür dirler (G 21/1)

9. *Leff ü Neşr*

Bir beytin ilk dizesinde en az iki şeyi söyleyip, ikinci dizede bunlarla ilgili benzerlik ve karşılıkları vermektir.³⁵

Nişān-1 *na'î* ü *gül-mîh*-i semend-i *ķadridür* yir yir
Meh ü *encüm* *ķıyāş* eyler *baķanlar* *çarĥ*-1 *vālāya* (K 4/2)

Gözümde *ķatre-i ĥünm* ü başda *āteş-i ġam*
Biri 'a*ķîķ* görünür birisi de *gül-i al* (K 5/12)

Ruĥ-1 *zerd* ü *sirişk-i dîdeyi* ehl-i *ĥired* neyler
Medār-1 *ülfet-i iĥvān*-1 *yārān sîm* ü *zer* ancaķ (G 30/4)

10. *Hüsn-i ta'lîl*

Herhangi bir gerçek olayın meydana gelmesini, hayalî ve güzel bir nedene bağlamaktır.³⁶

Benüm *bū cūy-bār*-1 *eşkümuñ reşki* degül midür
Hemîşe *taşdan taş*a *çalan vādide* *enhār*ı (K 1/6)

Şöyle *zār*-1 *bî-ķarār* oldum ki 'aşķ-1 *yārdan*
Nāle vü āhumdan itdi *sînesin sūrāĥ* ney (G 69/2)

³³ Dilçin, s.427.

³⁴ Dilçin, s.431.

³⁵ Dilçin, s.437.

Göñline düşmese sevdā-yı sevād-ı çeşmüñ

Gözlerin açmaz idi şimdi nihāl-i bādām (G 45/6)

11. Mübâlağa

Anlatımın etkisini artırmak amacıyla bir şeyi olamayacağı biçimde anlatmak veya olduğundan pek çok veya az göstermektir.³⁷

Bulur ħar-mühre lü 'lü' ħadri çeşm-i luḫfi toḫınsa

Olurđı pīle ger ħahr ile baḫsa dürr-i yek-tāya (K 4/7)

Gehī bir ħatre eşküm baḫr olur gāhī serābāsā

Hemān bir āh ile ħušk eylerin ben baḫr-i zehḫārı(K 1/8)

Fürüg-ı rüyı feyz-i nūr ider necm-i dıraḫşāna

Yaḫar tāb-ı cebīni āfitāb-ı 'ālem-ārāyı (K 2/2)

12. Tezat

İki düşünce, duygu ve hayal arasında birbirine karşıt olan nitelikleri ve benzerlikleri bir arada söylemektir.³⁸

Ne ħazz itsün bu çarḫuñ devr-i ma' kūsıندان ādem kim

Teraḫḫīde esāfil hep tedennīde e' āli hep (G 5/3)

Dil ħarāb olmazdı iḫlīm-i ħam ābād olmasa

Dil-berüñ cevri şafā idi ' adū şād olmasa (G 65/1)

Mürdedür ol kimse kim virmez yoluñda başını

Ḫāke yek-sān olsa da dirler şehīd-i ' aşḫ ḫayy (G 69/4)

³⁶ Dilçin, s.443.

³⁷ Dilçin, s.430.

³⁸ Dilçin, s.449.

13. *Telmih*

Söz arasında, herkesçe bilinen geçmişteki bir olaya, ünlü bir kişiye bir inanca ya da yaygın bir atasözüne işaret etmek, onu anımsatmaktır³⁹.

Derūn-ı senge te'sîr eyleyen âteşdür ol âteş
Şerârı kesdürürdi tîşe-i Ferhâd'a aĥcârı (K 1/16)

Memâlik-i sūhanı Rüstemâne feth itdüm
Zebūn-ı Zâl-i ğam itdi zamâne ben tek eri (K 3/28)

14. *İktibas*

Söze, anlamı pekiştirmek amacıyla ayet, hadis ya da bunlardan parçalar almaktır.⁴⁰

Resûl-i kibriyâ ya' nî Muĥammed mazhar-ı levlâk
Medâr-ı ĥilkat-i eflâkdür zât-ı nigû-kârı (K 1/23)

Eger asaruñ a'zaruñile makbul ola dirseñ
Fe-kull salli a'la hayrû'l-vera fi-küllî'l-asarı (K 1/48)

15. *Cinas*

a. Cinas-ı Tam

Söylenişleri yazılışları aynı, anlamları farklı iki kelimeyle yapılan cinastır.⁴¹

İstesem az(آز) içmegi âz(آز)-ı kenar-ı yar ile
Bezm-i ĥâşî ol gice şâfî-şarâb eyler felek (G 31/4)

Peri(پري) olsa dir idüm aña melek
Aña mânend bir peri(پري) yoĥdur (G 10/4)

³⁹ Dilçin, s.461.

⁴⁰ Dilçin, s.465.

⁴¹ Dilçin, s.467.

b. Cinâs-ı nâkıs

Cinaslı sözcüklerin birinde fazla bir harf bulunan cinastır. Bu fazla harfin başta, ortada ve sonda olmasına göre üçe ayrılır. ⁴²Mu'în Divanında rastlayabildiklerimiz aşağıdadır:

1. Cinâs-ı mutarraf

Cinaslı sözcüklerden birinin başında fazla bir harf bulunan cinastır.

Olur çemende eninüm fiğân-ı zâr(زار)--1 hezâr(هزار)

Sirişk-i dîde-i ğam-dîde güllere şeb-nem (K 6/9)

2. Cinâs-ı müzeyyel

Cinaslı sözcüklerden birinin sonunda fazla bir harf bulunan cinastır. ⁴³

Ehl-i hâl(حال) añlar nedür hâli (حال) sarîr-i nâydan

Dil midür hâlî(حالى) olan ' âlemdeki ey vâydan (G 50/1)

Ruḥ-ı zerd(زرد) ü sirişk-i dîdeyi ehl-i ḥîred neyler

Medâr-ı ülfet-i iḥvân-ı yârân sîm ü zer(زر) ancak (G 30/4)

Göñül sūdâ(سودا)-ger-i bāzâr-ı bî-sūd(سود)-1 melâmetdür

Metâ' -1 miḥnetüñ ben kûçe-i ğamda ḥarîdârı (K 1/41)

c. Cinâs-ı lâhık

Cinaslı sözcüklerden bir harfi değişik olan cinastır. Değişik harfi başta, ortada ve sonda olur. ⁴⁴

Değişik harfi ortada:

Eger ' aşkuñ karîn(قرین) olmasa ben nâlân olmazdum

Fiğân itmezdi ḳalmasıydı güllerle ḳırân(قران) bülbül (G 39/4)

Değişik harfi sonda:

⁴² Dilçin, s.473.

⁴³ Dilçin, s.474.

⁴⁴ Dilçin, s.475.

Yine fermān(فرمان)-ı ƙazā elbetde göstereün rızā

Emn ü rāhat isteyen ŧāh-ı ƙader-fermāy(فرمای)dan (G 50/2)

d. Cinās-ı mükerrer

Cinaslı sözcüklerden birinin, ötekinin son hecesiyle ses ve yazılış bakımından aynı olan cinastır.⁴⁵

Her kim ki nazār ƙılsa senüñ ƙaŧuñā(قاشکه) cānā

Ħayretde ƙalur ƙudret-i naƙƙaŧuñā(نقاشکه) cānā (G 1/1)

16. İŧtikak

Aynı kökten türemiş en az iki kelimeyi bir mısra veya beyitte kullanmaktır.⁴⁶

Nite kim dīde-i a‘ yān-ı ‘ ālem seyr ide her ŧeb

Felekde zühre-i zehrāyile nāhid ü ŧi‘ rāyı (K 2/31)

Ħayli çoğ oldu mübtelā başına oldılar belā

Nice ‘ ilāc ider ola bunca za‘ ife bir Ƨabīb (G 4/3)

17. Tekrîr

Sözün etkisini artırmak amacıyla anlamın üzerinde yoğunlaŧtığı kelime veya kelime gruplarını aynı beyit veya mısra içinde tekrarlamaktır.⁴⁷

Ne eŧ‘ār āb-ı ŧāf-ı meŧreb-i erbāb-ı ħayŧiyyet

Ne ħayŧiyyet ki ehli cem‘ idince başa efkārı (K 1/28)

Ne ŧahva geldüğümi ne ħumārı fehm iderin

Ne cām-ı ‘ ayŧ ile ser-hoŧ ne bādeden mestem (K 6/4)

Ne ħaldür bu ki mümkin degül idem bir an

Ne külbem içre ƙarār u ne bāğa važ‘ -ı ƙadem (K 6/6)

⁴⁵ Dilçin, s.447.

⁴⁶ Dilçin, s.483.

⁴⁷ Dilçin, s.452.

III. MUHTEVA İNCELEMESİ

Bu bölümde, Mu'în Divanında yer alan ve divan edebiyatında kullanılagelen çeşitli unsurlar ele alınmıştır. Bu unsurlar, gruplandırılarak Divandan örnek beyitler verilmiştir. Bu örnek beyitler verilirken, aynı kavramı ifade etmek için kullanılan değişik isimlerin ve birbirine yakın kavramların tümü için örneklendirme yapılmamış, içlerinden biri veya birkaçı seçilmiştir. Ardarda sıralanan birkaç unsurun aynı beyitte geçtiği durumlarda ise her unsur için örnek beyit verilmemiş tek örnekle yetinilmiştir.

1. DIN VE TASAVVUF

1. 1. Din

1. 1. 1. Allah, Te'âli, Rabb, Hâlik, Hudâ, Bârî, Kird-gâr, Tevvâb, Kerîm, Yezdân, Feyyâz-ı Mutlak

Allah: G 42/1

Beni öldürdi reşkûñ sen de var gör yâri pür-dâğ ol

Seni ışmarladum Allah'a ey kâşid yüri şağ ol (G 42/1)

Te'âlî :G 2/5

Rabb :K 7/39

Olsun hemîşe ni' metüm erzâğ-ı der-gehi

İtsün ziyâde devletini Rabb-i müste'ân (K 7/39)

Hâlik :K 2/8, K 1/26, K 7/6, G 24/6, G 49/2-5

O kim meddahı Hâlik vaşını Qur'ân ola nâtık

Ķuşûr-ı mağz olur medhinde ħalkuñ cümle güftârı (K 1/26)

Hudâ :K 6/52, K 6/55, K 5/5, G 20/5

Bârî :K 1/22, K 3/37, G 2/5, G 76/3

Ser-efrâz-ı ser-efrâzân-ı 'âlemsin seni cânâ

Nücûm-ı şârem-i mihr içre Bârî âfitâb itdi (G 76/3)

Kird-gâr: G 9/5

Oldı ʿ itâb-ı yâr-ı sitem-kâr ile yine

Kemter Muʿîn mazhar-ı elţâf-ı Kird-gâr (G 9/5)

Tevvâb : G 49/1

ʿ Afv [u] luţf itdüm ricâ Tevvâbdan

Ḳatʿ -ı ümmîd eyledüm esbâbdan (G 49/1)

Kerîm :K 1/47

Yezdân : G 76/6

Anuñ Yezdân-ı dâñâ âşiyân-ı âsmân-şânın

Melâz u melce u Kehfü'l-Emân-ı şeyh ü şâb itdi (G 76/6)

Feyyâz-ı Mutlak :G 53/5

Muʿînâ dil-rübâyı kâm-baḡş-ı ehl-i dil şanma

ʿ İnâyet ḡazret-i Ḥaḡḡdan kerem feyyâz-ı muţlakdan (G 53/5)

1. 1. 2. Melekler

Melek, kudsiyân

Melek: K 5/3

Melek-sirişt [ü] felek-ḡadr u âsmân-temhîd

Şihâb-ı tiġ-ı ʿ ḡazâ eşheb-i hilâl niʿ âl

Kudsiyân: K 7/5

Medḡ ü şenâsı fâtiḡa-i muşḡaf-ı hüner

Ḥayr-ı duʿ âsı ḡâtîme-i vird-i ḡudsiyân

1. 1. 3. Kutsal kitaplar

Kurʿân, Mushaf

Kurʿân: K 1/26

O kim meddahı Ḥalîḡ vaşfını Ḳurʿân ola nâḡîḡ

Ḳuşûr-ı maḡz olur medḡinde ḡalkuñ cümle ḡüftârı

Mushaf:

Medh ü şenâsı fâtiha-i muşhaf-ı hüner

Hayr-ı du‘âsı hâtime-i vird-i kudsiyân (K 7/5)

1. 1. 4. Peygamberler

Muhammed, Resûl-i Kibriyâ, Levlâk

Resûl-i kibriyâ ya‘nî Muhammed mazhar-ı levlâk

Medâr-ı hilkat-i eflâkdür zât-ı nigû-kârı (K 1/23)

Dâvûd :80/2

Başlasam sûz-ı dili bir bir zebâna almağa

Nağme-i Dâvûd’a âheng eylerin güftârımı (G 80/2)

Süleyman : G 14/5

Ben kim Mu‘înâ zerreveş bir mûr-ı bî-miğdâr iken

Âb-ı hayât-ı nazmuma rûh-ı Süleymân teşnedür (G 14/5)

Mesîhâ : K 2/27, K 6/28

Edâsı nuţk-ı Mesîhâ gibi hayât-efzâ

Kelâmı luţf ile mecrûh-dillere merhem (K 6/28)

Kelîm : K 1/36

Benüm ol şa‘ir-i vahy-âzmâ-yı Tûr-ı endîşe

Kelîm-i tab‘umuñ destümdeki pakîze tûmârı (K 1/36)

1. 1. 5. Kazâ, kader, baht, tali’, nevâl

Kazâ: K 4/26, K 5/16, G 24/7, G 50/2

Luţfuña ta‘lîk kılmışdur kader hâcâtumuz

Dest-i ihsânundan itmişdür kazâ taqdîrümüz (G 24/7)

Kader: G 24/7

Baht: K 6/48, G 49/3

Kerem münāsib-i aḥvāl-i pür melālüm iken

Müsā' id olmadı baḥtum olam ḡarīn-i kerem (K 6/48)

Tâli': K 5/8, K 6/10

Görünse çeşmüme bir şāhed-i sütüde-ḡirām

Çeker gönül reviş-i ḡālī' ümden āh-ı nedem (K 6/10)

Nevâl:

Sen ol yem-i kerem-i luḡfsen ki' destüñ ile

Cihāmı ser-te-ser itdüñ ḡarīḡ-ı baḡr-i nevāl (K 5/17)

1. 1. 6. İslamiyetle İlgili Diğer Kavramlar

Müselmân

ḡurreñde māyil ruḡlarıñ ayına tenhā dil degül

Āb-ı seḡāb-ı raḡmete kāfir müselmān teşnedür (G 14/2)

Takvâ

K 2/12, G 81/4

O memdūḡ-ı sūḡān-dānuñ vücūd-ı pāki cāmī' dūr

ḡiḡāl-i ḡüb u ḡüsn-i ḡulḡ u faẓl-ı 'adl u taḡvāyı (K 2/12)

Du'â, hâtime, seb'-i ma'âni, fâtiha

Du'â: K 2/30, K 3/35, K 4/23, K 7/5

Mu'în inşāf it gel medḡe lâyıḡ sözlerüñ yoḡdur

Du'â-yı ḡayra āḡāz eyle ol inşāf-fermāyı (K 2/30)

Hatime: K 7/5

Seb'-i Ma'ânî: K 6/20

Müsaḡḡar oldı fünün-ı düvāzdeḡ aña

Nikāt-ı seb' -i ma'ânî zamīrine mülhem (K 6/20)

Fâtiha : K 7/5

Kıyâm K 3/21, G 77/3

Hilâli münḥanî-kâmet görüp ‘ arz-ı kıyâm itme
Senüñ ebrûlaruñ reşkiyle kıaddın bükdi pîr oldı (G 77/3)

Secde

Mu‘îñ elden kıomazdı mümkün olsa secdeyi
Bir elden bâde bir elden de dîvân-ı hüner gitmez (G 25/5)

Ka’be, metâf, tavâf

Ka’be:

Ṭavâf-ı kûyuñ eyler her ne deñlü var ise ‘ ârif
Ḥarîm ü ka‘ be vü büt-ḥâne vü mey-ḥâne ḥâlî hep (G 5/4)

Metâf: K 1/17

Meṭâf-ı ehl-i ‘ irfân âsitân-ı yâr-ı cânîdür
Ne Mecnûndur o kim geşt eyledi çün Kıays kûh-sârı (K 1/17)

Tavâf: G 5/4

Sevâb

Derûnı sum‘ adan ḥâlî muvâfık ḥaḳḳa aḳvâli
Şevâb eṭvâr u ef‘ âli şavâb endîşe vü râyı (K 2/14)

Şehid

Mürdedür ol kimse kim virmez yoluñda başını
Ḥâke yek-sân olsa da dirler şehîd-i ‘ aşḳ ḥayy (G 69/4)

Ayet, vahy

Ayet: G 74/3

Bir tûğ-ı şâhî açmadı evzâ‘ -ı rûzgâr
Şâh-ı bahâra âyet-i iclâl açılmadı (G 74/3)

Vahy:

Mu‘aḥḥar cilve-i gül-zâr-ı vahy u ‘ âlem-i i‘ câz
Muḳaddem ma‘ nî-i ḥulḳ-ı cenâb-ı ḥâzret-i Bârî (K 1/22)

Mi'râc

Beyân-ı mu'cizâtından zebân ızhâr-ı 'aciz eyler

Anuñ mi'câc-ı faẓlın 'aql-ı küll kışırdu iş'ârı (K 1/25)

1. 1. 7. Diğer Dinlerle İlgili Kavramlar

Put, sanem

Put-ı nev-naqşı zann itmeñ şanem-perdâzıdur maqşûd

Taşâvîrin taşavvurdan bu deyr-i kühne-bünyâduñ (G 33/6)

Büt-hâne

Ṭavâf-ı kûyuñ eyler her ne deñlü var ise 'ârif

Ḥarîm ü ka'be vü büt-ḥâne vü mey-ḥâne ḥâli hep (G 5/4)

Kâfir

Ṭurreñde mâyil ruḥlaruñ ayına tenhâ dil degül

Âb-ı şehâb-ı rahmete kâfir müselmân teşnedür (G 14/2)

Berehmen

Ḥuceste-râyı sûtûde-sekînet ü revîşi

Berehmenâne nümû-dâr-ı şâh-râh-ı hikem (K 6/26)

1. 2. Tasavvuf

1. 2. 1. Tarikatle İlgili Kavramlar

Pir, şeyh, bab, mir

Pir: K 4/9, G 24/3

İhtiyârı reh-rev-i mey-ḥâne olmaz şeyḥ ü şâb

Cezbe-i muğ-beççedür vech-i sülûk-i pîrümüz (G 24/3)

Şeyh: G 44/3, K 4/9, G 6/4, G 9/4, G 20/2

Bâb: G 49/2, G 76/8

Ḥâliḳ-ı esbâb-ı züill ü câh-ber

Nister ehl-i ḥazm ğayrı bâbdan (G 49/2)

Mîr: K 6/17, K 7/24

Muḥakḳıḳ-ı fuḫalā mîr-i mesned-i ʿirfān

Daḳıḳa-dān u ḫüner-ver re ʿîs-i ehl-i himem (K 6/17)

Der-geh

K 1/42, K 2/1, K 4/5, K 7/15

Şeh-i devrāna ḳılmaz ser-fürüʿ cāhına reşk itmez

Gedā-yı der-gehi rifʿ atde hem-serdür Şüreyyāya (K 4/5)

Hānkāh

Zāhidā mey-ḫāne-veş bir ḡamze-dāyir var iken

Ḥānkāhı rinde sevḳ itmek sitem vādîsidür (G 12/4)

Dervîş G 10/3, G 12/2, G 52/1

Rind iseñ dervîş cāh-ı şāha virme sāḡarı

Salṭanat-mest olma dir vādî de Cem vādîsidür (G. 12/2)

Kalenderî

Oḳma dervîş eyādî-i vaşlın

Bunda baḡş-i ḳalenderî yoḳdur (G 10/3)

Cezbe

İḫtiyārı reh-rev-i mey-ḫāne olmaz şeyḫ ü şāb

Cezbe-i muḡ-beççedür vech-i sülük-i pîrümüz (G 24/3)

ʿUzlet

Hünerdür ehl-i vāz u nāza gerçi der-be-der gezmek

Nişān-i künc-i istiḡnāya ʿuzlet özgedür ancak (G 30/3)

Erbaʿîn

Dervîşler gibi ki çıkar erbaʿinden

Ḥamsîn irişdi çıḳdı çiçekler zeminden (G 52/1)

Sabr, rıza

Sabr: K 6/52, K 6/54

Mecāl-i şabr u taḥammül muḥāl ü müşkül-kār

Bu intizār ne düşvār imiş ḥudā ā' lem (K 6/52)

Rızâ: G 50/2, K 7/23

Yine fermân-ı kızâ elbetde göstereceğün rızâ

Emn ü rāhat isteyen şāh-ı kader-fermāydan (G 50/2)

İstignâ

G 3/4, G 30/3

Yār niçe evc-i istignâda pervâz itmesün

Perçem-i miskîni reşk-i şeh-per-i mürğ-ı hümâ (G 3/4)

Fenâ, Bekâ

Fenâ:

Ney ismâ' eyler āğâz-ı fenâyı

Mu' inâ anuñiçün zerd ü zârem (G 44/5)

Bekâ:

' Ārif-i bezm-i fenâ rindâne cām-ı Cem çeker

Zāhid-i ebleh beķâ ümmidin eyler ğam çeker (G 16/1)

Hakikat

G 27/4, K 6/46

Şānumuzdandır ḥaķîkatsızlık ol hercâyîye

Şâ' irüz ehl-i mezāk añlar ḥaķîkat şānumuz (G 27/4)

Verâ

K 1/30, 48, K 6/18

Dehāmı degmemiş ğayruñ zebāna almamış kimse

Verâ-yı cümle-i ma' nâda qalmış nice ebkârı (K 1/30)

Terk

Bīm-i firākı́ndan ölür vaşlı́ndan evvel her gören
Cān u cihāmı́ terk ider seyr eyleyen cānāneyi (G 82/4)

Tevbe, istigfār

Tevbe: G 15/5, G 61/3, G 71/1

Mey-i maḥbūba zāhid gibi ṭurfe tevbeler itmiş
Mu'īnūñ bu şafā vaḡtinde ṭavrı́ ḡayli ra' nādur (G 15/5)

İstigfār:

Ḳuşūruñ i' tirāf eyle niyāz it ḡāke rū-māl ol
Kerīme 'özü ü istigfār idenler görmez āzārı́ (K 1/47)

Vird, evrād

Vird:

Medḡ ü şenāsı́ fātiḡa-i muşḡaf-ı́ hüner
ḡayr-ı́ du' āsı́ ḡātīme-i vird-i ḡudsiyān (K 7/5)

Evrād:

Du' ā-yı́ devleti evrād-ı́ şubḡ-gāḡ Mu'īn
Senā-yı́ 'izzeti ezkā-rı́ muḡlisān seheri (K 3/35)

Āyin

Meyle 'ayş olmaz ḡıdā-yı́ rūḡ 'aşḡ-ı́ yārdur
Görmedi āyīn-i bezm-i 'işreti 'ālemde Cem (G 46/3)

Selāse-i gassāle

Eller çeker şelāse-i ḡassālesin Cemün
Zehr-āb-ı́ ḡam şunar baña nūh-kāse āsmān (K 7/25)

İntisāb, sülūk

İntisāb: G 60/3, G 76/8

İntisāb itdüñ diyü şād olmasun ḡaylī rakīb
Eksük olmaz biri iki seg āsitān-ı́ yārda (G 60/3)

Sülûk:

İhtiyârı reh-rev-i mey-ḥâne olmaz şeyḫ ü şâb

Cezbe-i muğ-beççedür vech-i sülûk-i pîrümüz (G 24/3)

Zâhid, zühhâd, vâ'iz, sûfî

Zâhid:

G 8/6, G 15/5, G 16/1, G 81/4, G 12/4, G 25/5

İrmezsem eger mertebe-i zâhid-i şehre

Meh mertebe kı1 rütbe-i rindâna yetişdür (G 8/6)

Zühhâd: G 2/4

Vâ'iz:

Vâ' iz ḳo pendî hem-meşreb ol gel

Ya bâde-nûş ol ya ḳışşa kûtâh (G 61/2)

Sûfî:

Ḳısmet-i bezm-i ezeldür şûfiyâ da' vâyi ḳo

'Aşḳ erbâbına mey zühhâda çirk-âb-ı riyâ (G 2/4)

Dünyâ, 'âlem, cihân, deyr, dehr

Dünyâ:

Ne dâne faẓl u dâniş ferr ü revnaḳ buldı zâtiyle

Ne zât efḍâl u iḥsâniyle memlû itdi dünyâyı (K 2/11)

'Âlem: K 2/19-31, K 4/10, K 7/10, G 50/1

Cihân: K 2/24, K 7/36, G 17/5

Senüñ âyîne-i şûret-pezir-i luṭfuñı görsem

Cihânda bir daḫı söyletmezidüm murğ-ı güyâyı (K 2/24)

Deyr:

Put-ı nev-naḳşı ḳann itmeñ şanem-perdâzıdur maḳşûd

Taşâvirin taşavvurdan bu deyr-i kühne-bünyâduñ (G 33/6)

Dehr: K 4/21, G 4/5, G 17/5, G 36/7

Çünkü nā-kām olmadur ʿālemde kām-ı dil Muʿîn

Nā-murād olmağla dehrüñ kām-rānıdur göñül (G 36/7)

2. TOPLUM

2. 1. Şahıslar

2. 1. 1. Hikâye Kahramanları

Mecnûn, Kays

Mecnûn: K 1/17, G 33/5, G 54/3

Meṭāf-ı ehl-i ʿirfān āsitān-ı yār-ı cānīdür

Ne Mecnūndur o kim geşt eyledi çün Kays küh-sarı (K 1/17)

Kays: K 1/17, G 38/1, G 41/3

Kays güm-nām oldı sen efsāne olduñ ey göñül

Uşlanur şandukça ben divāne olduñ ey göñül (G 38/1)

Ferhâd, Şîrîn, Husrev, Kûh-ken, Bî-sütûn

Ferhâd: K 1/16, G 3/5, G 33/4, G 41/4

Bî-sütûn-ı nazma Ferhâd eyledi şimdi beni

Tişe-i tabʿ-ı Muʿîn ey Husrev-i Şîri-edâ (G 3/5)

Şîrîn: G 3/5 Husrev: G 3/5

Kûh-ken:

Üns ü hâlet bulmaya kûyuñda hem çün küh-ken

Kağı Mecnūndur o kim küh-sarı eyler arzû (G 54/3)

Bî-sütûn:

Raḥne-sâz-ı seng-i kalb-i yār olan gelsün berü

Bî-sütûn-ı miḥnetüñ her kişi Ferhâdı degül (G 41/4)

2. 1. 2. Efsanevî şahsiyetler

Cem

K 4/24, K 6/25-29, G 12/2, G 46/3

Murād idince bir ān içre bī-tereddüd ider

Gedāyı neş'e-i şahbā-yı iltifāt ile Cem (K 6/25)

Dârâ

K 2/19, G 55/5

Ḳabūlde her ḳuluñ bir başına sulṫān-ı 'ālemdür

Ḳabūl eyler mi ferrāş-ı ḥarīmüñ cāh-ı Dārāyı (K 2/19)

Zâl

K 3/28, K 6/44, G 56/5

Memālik-i süḫanı Rüstemāne feth itdüm

Zebūn-ı Zâl-i ğam itdi zamāne ben tek eri (K 3/28)

Rüstem

K 3/28, K 6/44, G 56/5, G 83/2

Girūdār-ı 'aşḳa her nā-merd olurdu esb-rān

Zâl-i ğamzeñ ḥusrevā şemşir-i Rüstem çekmese (G 56/5)

Bihzād

Vaşf-ı ḥüsnüñdür Mu' inüñ şî' rine şüret viren

Resm-i ṫab' -ı pākdür bu naḳş-ı Bihzādî degül (G 41/5)

2. 1. 3. Şairler

'Attâr

Bir enfās ile yaḳduñ 'anberi miski temām itdüñ

Unutdurduñ Mu' inā 'āleme sen nām-ı 'Aṫṫarı (K 1/43)

Antere

Bu ne sihr-i tab' olur aya ki ŧi' rüñden Mu'în
Bir kemin mısra' gören dir ŧah-beyt-i Antere (G 66/5)

Vassâf

Medhüñde nükte-senc olamaz ben kaçadar Kemâl
Evŧâfuñ itsem olmaya Vaŧâf hem-zebân (K 7/30)

Sahbân

Reŧk ider nâdire-i medhüñe mânend-i Mu'în
Cân-ı ŧahbân-ı ' Arab rûh-ı Zahir-i A' câm (G 45/7)

Zahîr G 45/7

Hâfız

Hâfız-ı rengin-sülhan âŧâr-ı H'âcû menkabet
Bir Mu'înâ mı var eŧ'ârda güftârda (G 60/5)

H'âcû

G 26/5, G 60/5

Tarzî

Mu'înâ bu reviş-i ma᧥ŧûŧdur üstâd-ı dâñaya
Ne Feyzi feyz-yâb oldu ne Tarzî buldı bu tarzı (G 83/5)

Kemâl

K 7/30

Medhüñde nükte-senc olamaz ben kaçadar Kemâl
Evŧâfuñ itsem olmaya Vaŧâf hem-zebân (K 7/30)

Feyzî

Mu'înâ bu reviş-i ma᧥ŧûŧdur üstâd-ı dâñaya
Ne Feyzi feyz-yâb oldu ne Tarzî buldı bu tarzı (G 83/5)

2. 2. Kavimler, ülkeler, şehirler, efsanevi mekanlar ve unsurlar

2. 2. 1. Kavimler

'Acem, A'câm

'Acem:

Bu Rūmyānedür amma ki tāze vādidür

Bu tarzı reşk ider elbette nükte-senc-i 'Acem (K 6/38)

A'câm: G 45/7 'Arab: G 45/7

Fârsî

Budur du' âmuz o memdūh-ı şahibü 'l-fazla

Nite ki oğına Tâzî vü Fârsî-i derî (K 3/36)

Hindû

Ruğ-ı zibâsı üzre hâl-i miskînin görenler dir

Ne sevdâyile düşmiş Rūma bu Hindû-yı sevdâyî (K 2/5)

İsfahânyân

Olmaz 'adîl-i hâk-i rehûn tütüya senûn

Görmez ğubâr-ı der-gehüni İsfahânyân (K 7/15)

Tâtâr

K 1/42, K 2/4, G 17/5

Diñeldür ğamze tîr-endâz olup her târ-ı müjğânın

İder târâc mülk-i 'aqlı bir Tâtâr-ı yağmâyî (K 2/4)

Tâzî

Budur du' âmuz o memdūh-ı şahibü 'l-fazla

Nite ki oğına Tâzî vü Fârsî-i derî (K 3/36)

Türkî

Nite ki dinile Türkî ğaşîde 'âlemde

Vücūd-ı pākūni Bârî ğaṭâdan ide berî (K 3/37)

2. 2. 2. Ülkeler, Şehirler

Bedehşân

Cânâ şarâb-ı la' lüñe la' l-i Bedehşân teşnedür

Âb-ı ruḥ-ı gül-gūnuña gül-berg-i ḥandân teşnedür (G 14/1)

Çin

K 1/42, K 2/16, G 12/3

Çin-i zülfünden geçüp gelmek meşâmm-ı ' âşıka

' İṭr-perver bir nesîm-i müşg-dem vādîsidür (G 12/3)

Hatâ

Ḥatâdur ' anberüñ yâdı ne ḥâcet nâfe-i Çine

Mu' atṭar kıldı bûy-ı ḥulḳı pehnâ deşt-i ğabrâyı (K 2/16)

'Irâk

Şıfahân u ' Irâḳuñ ârzûsın itmesün ' uşşâḳ

Şarir-i kilkümi gûş eylesün ögrensün edvârı (K 1/33)

Kişmir

Zamân ebr-i bahâr u bād ile bir özge ḥâl içre

Zemîn pinhân olmuş bir yeşil Kişmirî şâl içre (G 62/1)

Mısr

' Azîz-i Mısr-ı efdâl ü fezâ ' il zât-ı pür-cûdı

Vücûdı bahır-ı ' irfân içre bir dürr-i girân-mâye (K 4/4)

Rûm

K 2/5, G 26/5

Ruḥ-ı zîbâsı üzre ḥâl-i miskînin görenler dir

Ne sevdâyile düşmiş Rûma bu Hindû-yı sevdâyî (K 2/5)

Sıfâhân

K 1/33

2. 2. 3. Efsanevi mekânlar ve unsurlar

Âb-ı hayât, âb-ı hayvân, âb-ı zülâl

Ab-ı hayat: G 14/5

Âb-ı hayvân:

Ahibbâya olur bir nâv-dânî âb-ı hayvânũ

‘ Adûya mâr-ı pîç-â-pîç-i endûh-ı sitem-kârî (K 1/37)

Âb-ı zülâl: K 5/18, G 48/5

Şafâ virür sühanum vaşfuñ ile gûş idene

Dinülse şi‘ rüme lâyıķ degül mi âb-ı zülâl (K 5/18)

Bâg-ı İrem

G 12/1, G 26/4

Şanma ehl-i derde deşt-i ‘ aşķ elem vâdîsidür

Kûy-ı dil-ber ‘ aşıķa Bâg-ı İrem vâdîsidür (G 12/1)

Çeşme-i hayvân

Haţķ ile nihân itme dehânın baña göster

Zulmetde ķoma çeşme-i hayvâna yetişdür (G 8/4)

İrem

Hıyâm-ı hür-ı ma‘ ânî ķuşûr-ı endîşem

Sütûr-ı şi‘ r-i terüm reşk-i sebze-zâr-ı İrem (K 6/33)

Kaf

Ümidümüz bu ki ‘ Ankâ-yı Kâf-ı himmetine

Rü’us-ı ehl-i ģased tu‘ me ola peçķe-mişâl (K 5/23)

Kevser

Sâķide ķaldı gönli Mu‘ inũñ belâ budur

Bezm-i şafâ-yı câm-ı mey-i kevşer istemez (G 23/5)

Külbe-i Ahzân

Ser-menzil-i âmâlûme şâm irmeden irgür

Yollarda úoma Külbe-i Ahzâna yetişdür (G 8/2)

Tûr

Benüm ol şa' ir-i vaḥy-âzmâ-yı Tûr-ı endîşe

Kelîm-i ṭab' umuñ destümdeki pakîze ṭumârı (K 1/36)

2. 3. Toplumsal Hayat

2. 3. 1. Padişahlıkla ilgili Kavramlar

Emîr, hıdîv, key, râh-ber, re'is, sâlâr, ser-dâr, ser-ver, sultân, şâh, şehensâh, tâc-dâr

Emîr: K 5/2, K 6/24, G 37/2

Hıdîv: K 4/1, G 76/7

Eşigi hizmeti her bir gedâ-yı bî-ser ü pâyı

Hıdîv-i mesned-i devlet emîr-i kâm-yâb itdi (G 76/7)

Key: G 22/3

Re'is: K 6/17

Sâlâr:

Şehensâh-ı risâlet tâc-dâr-ı taḥt-ı ḥatmiyyet

Cünûd-ı enbiyânuñ ser-ver [ü] ser-dâr [u] sâlârı (K 1/21)

Ser-dâr: K 1/21

Ser-ver: K 1/21

Sultân: K 1/20, K 2/19

O mey kim keyfi virdi ṭab' uma ber-mertebe ḥâlet

Getürdi ârzü-yı na' t-ı sultân-ı cihân-dârı (K 1/20)

Şâh: K 1/27, K 2/32, K 4/24, G 12/2

Rind iseñ dervîş câh-ı şâha virme sâgârı

Salṭanat-mest olma dir vâdî de Cem vâdîsidür (G 12/2)

Şehenşâh : K 1/21

Tâc-dâr: K 1/21

Cünd, cünûd, haşem

Cünd: G 37/4, G 52/2

Fezâ-yı dîde mi teng itdi cünd-i eşk-i hicrûñle

Yetiş merdümlük it ey nûr-ı çeşmüm merd-i meydân ol (G 37/4)

Cünûd: K 1/21

Haşem:

Pür-şaşem şeh de sebük-bâr-ı gedâ gibi gider

Şâh-râh-ı ‘adem ey dil çatı hem-vâre gibi (G 70/2)

Devlet, düvel

Devlet: K 2/33, K 7/39, G 25/3

Olsun hemîşe ni‘ metüm erzâk-ı der-gehi

İtsün ziyâde devletini Rabb-i müste‘ân (K 7/39)

Düvel:

Bülend-ğadr u mağall şâlih-i sütûde-‘amel

Meh-i sipihr-i düvel âftâb-ı burc-ı kemâl (K 5/5)

Dîvân

K 2/33, G 27/5

Husrevâ devrâna ‘arz eylerdi eş‘ârın Mu‘în

Bâde-i nâba girev olmasa ger dîvânımız (G 27/5)

Genc

G 7/1, G 79/3

Çekme genc-i vaşl ümmîdiyle dilâ bî-hûde renc

‘Tu‘ me-i tîğ-ı tılısm eyler seni sevdâ-yı genc (G 7/1)

Taht, bâr-gâh

Taht: K 1/21

Bâr-gâh:

Bi-ḥaḫḫı şabr-ı rüsül reh-nümâ-yı şabr-ı sübül

Bi-ḥaḫḫı kâşid-i menşür bâr-gâh-ı kıdem (K 6/54)

Saltanat

G 12/2

Efser

K 2/32, G 23/4

Tâc u ḳabâya revnaḫ u şân virdi şeyḫ-i şehri

‘Ârifse ser-bürehne gezer efser istemez (G 23/4)

Pâye

İrgürürdi rütbe-i eş‘ârını şî‘râya tâ

Olmasa böyle Mu‘înüñ pâye-i iḳbâli pest (G 6/5)

‘Alem

Yegâne-i küremâ vaz‘ u ṭavrı müstaḫsen

Hişâli ḫûb u mü‘eddeb fazîlet içre ‘alem (K 6/27)

Tuğrâ

Degül ebrü muṭî‘i ḫükm-i ‘aşḫ olsun diyü ‘âlem

Debîr-i şun‘-ı ḫaḫ menşür-ı ḫüsne çekdi tuğrâyı (K 2/8)

Fermân

Yine fermân-ı ḳazâ elbetde göstereñ rızâ

Emn ü râhat isteyen şâh-ı ḳader-fermâydan (G 50/2)

Feth, sefer, hücûm, girûdâr

Feth: K 3/28, G 75/7

Memâlik-i süḫanı Rüstemâne feth itdüm

Zebûn-ı Zâl-i ḡam itdi zamâne ben tek eri (K 3/28)

Sefer: G 30/6

Hücûm:

Dil-i Rüstem pesend olmaz hücûm-ı ‘ aşğdan hâlî
Harâb itdi nigâh-ı Kahramânıyile her merzi (G 83/2)

Girûdâr:

Girûdâr-ı ‘ aşğa her nâ-merd olurdu esb-rân
Zâl-i gamzeñ husrevâ şemşîr-i Rüstem çekmese (G 56/5)

Savaş aletleri

Tîg, şemşîr

Tîg: K 1/35, K 2/20, K 5/3, G 14/4, G 70/4, G 76/2

Yâra ‘ arz itmek için tîg-ı belâ zağm-ı dili
Sînemûñ yaralarını yeñiden yara gibi (G 70/4)

Şemşîr: K 7/16, G 14/4

Gâhî dirîğ itme içür ağıyâra birkaç tîguñı
Hûn-ı ‘ adûya husrevâ şemşîr-i bürrân teşnedür (G 14/4)

Gizlig

Teshîr-i fülk-i dânişe şemşîr gizligi
Aşkâm-ı kilki bâhter ü hâvere devân (K 7/16)

Tîşe

G 3/5, K 1/16

Bî-sütûn-ı nazma Ferhâd eyledi şimdi beni
Tîşe-i tab‘ -ı Mu‘ in ey Husrev-i Şîri-edâ (G 3/5)

Hançer

G 18/3, G 52/2

Cünd-i şitâyı bozmağa faşl-ı bahârdan
Sûsen görindi hançer ile her kemînden (G 52/2)

Sihâm, hâdeng, tîr, nîze, peykân

Sihâm: K 3/29

Sihâm-ı ma^ç rifetümden naşîb alur niçeler
Hâdeng-i hüzün ü elem yine pâreler cigeri (K 3/29)

Hâdeng: K 3/29, K 7/21

Tîr: K 5/25, G 28/2 Nîze: G 31/2

Cânumı teslîme ihmâl üzre tîğ-ı ğamzeñe
Nîze-i hicrân ile ka^çta^çle şitâb eyler felek (G 31/2)

Peykân: G 28/2, G 79/1

Geçdi göñlümden ser-i peykân-ı müjgân-ı nigâr
Eyledüm tîr-i ciger-düz-ı cefâyı câna ^ç arz (G 28/2)

Yay

Gelse hadengi sînesine ^ç aşıkun ma^çhall
Ol ka^çşı yaya can atar olma^çğa dil-nişân (K 7/21)

Cevşen

Görüp bu cism-i zerdüm tîr-i bārân-ı belâ itdi
Meger şanmış ki giydi ^ç aşıkı altundan cevşen (G 53/3)

Sayd, şikar, nahçir, dane, dam

Sayd: K 3/27, G 24/2 Şikâr: K 2/3, K 5/22, G 18/1, G 36/4

Nahçîr:

Şayd iseñ olmaz mişâl âhû-yı şahrâ-yı cebîn
Deşt ü der geşt [ü] güzâr itmez bizüm nahçîrümüz (G 24/2)

Dâne:

Ayağı tozına çeşmüm saçdı kadrin bilmedi
Şöyle gevherler ki her bir dânesi dirhem çeker (G 16/6)

Dâm:

Çîn eyleyüp cebînini dil-ber hîrâm ider
Murğ-ı dili şikâra gezer turma dâm ider (G 18/1)

2. 3. 2. Bezm

Bezm, meclis

Bezm: K 1/19, K 6/24, G 22/2, G 19/4

Seher ‘ uşşâkı āgâh eyleñ istiġfâr [u] zâr itsün

Gice bezm-i muĥabbetde çalındı ‘ üdlar neyler (G 22/2)

Meclis: G 9/4, G 13/2

Mey-hâne, hum-hâne, hâne-i hammâr, virâne

Mey-hâne: G 5/4, G 12/4 Hum-hâne: G 6/3, G 46/4

Ėam degül dünyâ eger el virmese ĥamd-ı Ėudâ

Mülket-i Cem ya‘ nî hep ĥum-ĥânelerdür zir-dest (G 6/3)

Hâne-i hammâr: G 54/2

‘ Āşık-ı dil-teşne câm-ı la‘ lüñi ümmîd ider

Rind-i mey-keş ĥâne-i ĥammârı eyler ârzü (G 54/2)

Şarâb, mey, bâde, sahbâ, dürdi, sabûh, müdâm

Şarâb: K 4/9, K 5/16, G 2/1, G 14/1, G 76/1

Ber-ķarâr olmaz dil-i mey-ĥ‘ârda jeng-i belâ

Şayķal-ı mir‘ ât-ı ĥâırdur şarâb-ı dil-güşâ (G 2/1)

Mey: K 1/20, K 4/18, G 19/1, G 23/2 Bâde: G 27/5

Sahbâ: K 3/18, K 6/25, G 3/1

Murâd idince bir ân içre bî-tereddüd ider

Gedâyı neş‘e-i şahbâ-yı iltifât ile Cem (K 6/25)

Dürdî: K 6/24, K 7/26, G 27/3, G 53/2

Ümmîd-i câm-ı luţfuñ ile söylesün Mu‘în

İtsün ĥumâr-ı dürdi-i gerdündan fiġân (K 7/26)

Sabûh:

Ėursa sâķî ‘ ahde luţf itse şabûhi bâdeyi

Ref‘ iderdi ĥâkden peymânesi üftâdeyi (G 72/1)

Müdâm:

Murâduñ üzre dönsün cāmı bu gerdün-ı gerdānuñ

Müdāmı ‘ayş u nüş eyle emîr-i bezm-i rindân ol (G 37/2)

Hum

Hum-ı şarāba da düşsem bulur elüm fi ’l-ḥâl

Şafâ-yı ḥâṭırı ben ḳanda idügin bilmem (K 6/5)

Sâgar, kadeh, ayag, cām, mül, tolu, peymâne, mînâ, surâhi

Sâgar: G 1/3, G 2/2, G 6/2, G 12/2

Ağzuñ bizi yoḳ yirine ḳoyup da revâ mı

Bûsuñ vire şâgar gibi ‘ayyâşuña cānâ (G 1/3)

Kadeh: K 1/19, K 6/3, G 52/4

Ayag: K 6/2, K 7/23, G 11/2, G 57/4

Ḥaylice’ çekişdürmek idi ḳasdumuz ammâ

Ayağı meyüñ neyleyelüm girmede deste (G 57/4)

Cām: K 4/15, K 6/3, G 63/3

Mül: G 35/3, G 68/2

Getürüñ sāki-i gül-çehreyi gül-zāra seher

Şahn-ı gül-şende bu gün bir yire gelsün gül ü mül (G 35/3)

Tolu:

Tolular içdiler erbâb-ı ‘ayş meclisde

Ayağı ḳaldıragör sen daḫı levendâne (G 59/3)

Peymâne: G 40/3, G 45/2

Nola alsañ ele ser-bezm-i muḥabbetde gehî

Bâde-i fikr-i ruḫuñla dolu peymâne gönül (G 40/3)

Mînâ: K 2/32, K 5/10

Elümde ḥâtem-i mînâ nigînümi ḫussād

Şanurlar ola güher-pâre la’l-i al mişâl (K 5/10)

Surâhî:

Yâre ʔañ mı bezm-i meyde bî-vefâ dirsem Muʕ ĩn

Söyleden ʔulq-ı Őurâhĭlerde ʔulquldur beni (G 68/5)

Őemʕ, Őemʕa, Őemʕdân, ʕerâg, kandil

Őemʕ: G 28/4, G 29/3, G 36/3

Őemʕ -i cemʕ -i ehl-i dilseñ dilde yir itsün revâ

Őemʕ a-i mihr ü muĥabbet Őemʕ dânidur gönül (G 36/3)

Őemʕa: G 36/3

Őemʕdân: G 36/3

Çerâg: K 6/16, G 28/4, G 53/1

Kimüñ yaĥsuñ derünin dirin aña dĭde-rüşen ben

Saña pervâne ʕ uŐŐâĥuñ ʕerâg-ı encümensin sen (G 53/1)

Kandĭl: G 75/6, G 80/4

Câme-i ʔareme mâhum Şerer-i nâle ile

Yaĥarın her gice ʔandil-i meh-i tâbânı (G 75/6)

Sâki, sâki-i mugân, mugân, mug-beççe

Sâki: G 35/3

Sâkĭ-i mugân: K 7/22

Almazdum ele bâdeyi meclisde ʕ aynuma

Aldı girişmesiyle beni sâĥĭ-i muĥân

(K 7/22)

Mugân: K 1/18

Mug-beççe: G 24/3

İĥtiyârı reh-rev-i mey-ĥâne olmaz Őeyĥ ü Şâb

Cezbe-i muĥ-beççedür vech-i sülük-i pĭrümüz (G 24/3)

‘Ayš, ‘iřret, keyf, humâr

‘Ayš: K 6/4

‘İşret: K 4/26, G 46/3

Meyle ‘ ayş olmaz ğidâ-yı rûh ‘ aşk-ı yârdur

Görmedi âyîn-i bezm-i ‘ işreti ‘ âlemde Cem (G 46/3)

Keyf: K 1/20, G 30/5, G 46/4, G 79/5

Zehresin çâk itdürür rindâna keyf-i bâdesi

Bir ‘ aceb ħum-ħânedür ‘ âlem ki câm-ı ‘ ayşı sem (G 46/4)

Humâr: K 4/18, K 6/2, K 7/26

Ħumâr-ı câm-ı miħnetden zebûnem def^c iħün anı

Mey-i luħfuñ ider ümmîd bu ‘ abd-ı fûrû-mâye (K 4/18)

Mest, mest-âlude, kan-mest, bed-mest, ser-hoş, ‘ayyâş, mübtelâ

Mest: K 6/4, G 12/2, G 35/4

Mest-âlûde:

Anuñħün her biri bir dem ayılmaz mest-âlûde

şarâb-ı řevħ-i rindânuñ dili cemmâzedür dirler (G 21/3)

Kan-mest: G 6/1

Bed-mest:

Bed-mest olunca sâķî mey-i ‘ ayş olur mı ħiħ

Rindâne meclisinde şarâbı ħarâm ider (G 18/2)

Ser-hoş: K 6/4

‘Ayyâş:

Aħzuñ bizi yok yirine ħoyup da revâ mı

Bûsuñ vire řaħar gibi ‘ ayyâřuña cânâ (G 1/3)

Mübtelâ: G 4/3, G 40/2

2. 3. 3. Mûsikî

Ney, nây, ‘ud, sâz

Ney

G 22/2, G 44/5, G 69/2,

Şöyle zār-ı bî-ķarār oldum ki ‘ aşķ-ı yārdan

Nāle vü āhumdan itdi sīnesin sūrāḥ ney (G 69/2)

Nây: G 50/1

‘Ud:

Seḥer ‘ uşşâķı āgāḥ eyleñ istiġfār [u] zār itsün

Gıce bezm-i muḥabbetde çalındı ‘ ūdlar neyler (G 22/2)

Sâz:

Murġı inletdi yine tâb-ı ruḥ-ı şāḥ-ı ḥamel

‘ İşretüñ hengāmıdur gül-şende sâz u sūzla (G 58/4)

Mutrib

Eninüm işiden añlar ki künc-i kâşānem

Sürūd-ı muṭrib-i ḥoş-lehçe ile māl-ā-māl (K 5/11)

‘Uşşâķ, makâm-ı ‘aşķ

‘Uşşâķ:

Şıfahān u ‘ Irāķuñ ārzūsın itmesün ‘ uşşâķ

Şarir-i kilkümi gūş eylesün öġrensün edvārı (K 1/33)

Makâm-ı ‘aşķ: G 21/1

Âheng, sürūd, nagme, nagamât

Âheng:

Başlasam sūz-ı dili bir bir zebāna almaġa

Naġme-i Dāvād’a âheng eylerin güftārumı (G 80/2)

Sürūd: K 5/11, K 6/8, G 50/1

Gül-i şükuftesi dehrüñ baña tef-i âteş

Sürūd-ı bülbül-i ḥoş-lehçe nāle-i mātem (K 6/8)

Nagme: G 7/5, G 21/2, G 29/5

Nagamât: G 9/3

Şahn-ı çemende ol nağamât eyleyüp gezer

Ben künc-i ğamda mürğ gibi zâr-ı bî-karâr (G 9/3)

2. 3. 4. Süslenme

Değerli madenler ve taşlar

Mücevher, cevâhir

Mücevher: K 3/1

Cevâhir:

Sezâ cevâhir-i evşâf u midhât-i hüneri

Mücevher itse sûtür-ı medîh-i pürr-ķameri (K 3/1)

Altun, zer, nukre, sim

Altun: K 3/4, G 53/3

Görüp bu cism-i zerdüm tîr-i bārân-ı belâ itdi

Meger şanmış ki giydi ‘âşıkı altundan cevşen (G 53/3)

Zer: K 5/13, G 13/6

Nukre:

Nukre-i çeşm-i terüm ‘arz eyledüm hiç baķmaduñ

Hey ne bî-inşâf imişsin dil-berâ bāzârda (G 60/4)

Sîm: G 25/3

Dürr, sadef

Dürr: K 1/5, K 1/29, K 2/28, G 9/1

Sadef:

Şadef sirâb-ı çeşm-i dürr-feşânumdur bihâr içre

Sirişkümden alup bû rüzgâr ebr-i güher-bârı (K 1/5)

La'l, elmâs, yâkut, zümürüd, ‘akîk, huliy

La'l: K 2/17, G 5/5

Elmâs:

Elmas-ı mihri idi diyüñ nergis-i çemen

Ṭaşın kıopardı zer-ger-i germî nigînden (G 52/3)

Yâkut :

‘Ārūs-ı midḥatin tezyî̄n iden ṭab‘-ı dürer-bārum

Nişār-ı la‘l-i nāb ḥşār-ı yâkūt-ı müzāb itdi (G 76/9)

Zümürüd:

Güherdür sözlerüñ memdüḥa nisbet pîleden kemter

Zümürüd yirine pîrāye kılduñ ḥayf jengārı (K 1/45)

‘Akîk:

Gözümde kıatre-i ḥünî̄n ü başda āteş-i ğam

Biri ‘aķîķ görünür birisi de gül-i al (K 5/12)

Huliy:

Revā le ‘ālî̄-i medḥinden idinürse ḥuliy

Eger manaşşā-i fikrūñ ‘arūş-ı cilve-geri (K 3/2)

Sim-âb

Nite ki lâne-i sîm-âb-gün-ı târemden

Perin ğüşād kılup her seḥer ḥümā-timşāl (K 5/21)

Kân, kâl, pûte

Kân: K 7/13, G 8/7

Şarrāf-ı dehr-i berrī baķamaz ma‘ādına

Gösterdi ḥalkā cevherini kân künfekân (K 7/13)

Kâl: K 1/3, K 5/13

Şarardum pûte-i mihr ü muḥabbet içre kıâl oldum

İşüm altun itdüm tende zāhir oldı āşārı(K 1/3)

Pûte: K 1/3, K 5/13, G 29/2

Pûte-i ‘irfānda kıâl olamaz zer gibi

Ol dile kim düşmeye āteş-i sūzān-ı ‘aşķ (G 29/2)

Zer-ger, sarrâf

Zer-ger: G 52/3

Sarrâf:

Şarrâf-ı dehr-i berri baķamaz ma'ādına

Gösterdi ħalka cevherini kân künfekân (K 7/13)

'Anber, misk, müşg, 'itr, nükhet, nefha, nâfe

'Anber: K 1/43, K 2/16, G 23/1

Misk: K 1/43

Müşg : G 12/3, G 76/4

Çin-i zülfünden geçüp gelmek meşamm-ı 'aşıķa

'İtr-perver bir nesim-i müşg-dem vâdisidür (G 12/3)

'İtr: G 12/3

Nükhet:

Şabâdan şemm idünce nükhet-i gisü-yı dil-dârı

Esir-i bend-i ħicrûñ kılca ķaldı cân-ı bımârı (K 1/39)

Nefha:

Bü-yı bahâra reşki ķosun ehl-i ma'rifet

Bir nefħa şemm iderse edâ-yı Mu'inden (G 52/5)

Nâfe: K 1/42, K 2/16, G 17/5

Şimdi cihân mu'atķar olur ser-te-ser Mu'in

Her lâle üzre nâfe-i Tâtâr saçılır (G 17/5)

Tûtyâ

Olmaz 'adil-i ħâk-i rehûñ tûtya senûñ

Görmez ħubâr-ı der-gehûñi İşfahânyân (K 7/15)

Micmer

'Aşık derûnı âteşine micmer istemez

Bü-yı ħaţûñ meşamma yiter 'anber istemez (G 23/1)

2. 3. 5. Süs eşyaları

Âyine, mir'ât

Âyine: K 2/24, G 13/4, G 25/3

Sirişk-i rû-yı zerdümden faķîr-i teng-dest añlar

Elümde âyînemden devletinde sîm ü zer gitmez (G 25/3)

Mir'ât: K 7/28, G 2/1

Ber-ķarâr olmaz dil-i mey-ķ̂ârda jeng-i belâ

Şayķal-ı mir'ât-ı ķâtırdur şarâb-ı dil-güşâ (G 2/1)

Mengûş

K 1/29, G 30/7

Dür-i nazm aķçe itmez pîr-i mey-ķhâne ğazel almaz

Bu söz mengûş-ı 'âlemde Mu'înâ bir güher ancak (G 30/7)

'İkd

Zerretü 't-tâc Çivi-zâde Meķemmed Çelebi

Ya' nî ki vâsıtâtü 'l-ıķd-ı maķhâdîm-i kirâm (G 45/9)

Mühre, har-mühre

Mühre: K 2/28

Har-mühre:

Bulur ķar-mühre lü' lü' ķadri ķeşm-i luķfı tıķınsa

Olurdu pîle ger ķahr ile baķsa dürr-i yek-tâya (K 4/7)

Nigîn, hatem

Nigin: K 5/10, G 52/3

Elmas-ı mihri idi diyüñ nergis-i çemen

Taşın ķopardı zer-ger-i germî nigînden (G 52/3)

Hatem: K 5/10

Şâne

G 59/4, G 82/1

Hırâş-ı cân olur elbetde ‘âşık-ı zâra
Dolaşdı yine ser-i zülf-i dil-bere şâne (G 59/4)

Gül-güne

Sözin gül-güne-i rû-yı belâgat eyler elbette
Tekellüfsüz taşar mengüş-ı nazma dürr-i şeh-vârı (K 1/29)

2. 3. 6. Ev eşyaları

Bâlin, câme-hâb

Bâlin:

Ben h̄âb-ı belâdan nice baş kalduram ey dil
Seng-i der-i dil-ber gibi bâlîn-i serüm var (G 13/5)

Câme-hâb:

Humâr fikrin ider rind olan bu meclisde
Şarâbı çoğ içen elbette câme-h̄âba düşer (G 20/3)

Bisât

Vaz‘-ı bisât-ı ‘işret olunmağ görülmedi
Bu bâğ içinde bir çemenî şâl açılmadı (G 74/4)

Sûzen

Geçer tâ câna ğamzeñ zaḥmın bildürmez aġyâra
Müjeñ kan eylemez hergiz mişâl-i sūzen-i terzî (G 83/3)

2. 3. 7. Giyim Kuşam

Libâs, câme, kâlâ

Libâs: K 3/23

Câme: G 47/2, G 75/6

Câme-i sebz ü kabâ-yı surḥ ile şalın şehâ
Serv-i bâğ-ı i‘tidâl ü ğonce-i gül-zârsın (G 47/2)

Kâlâ: G 3/3, G 50/5

H̄āce-i bāzār-ı ʿ aşk olmak ne müşkil kār imiş
Naqd-i cān ister semen-kālā-yı vaşl-ı dil-rübā (G 3/3)

Pîle

Pîle: K 1/45, K 2/29, K 4/7

Güherdür sözlerüñ memdūḥa nisbet pîleden kemter
Zümürüd yirine pîrāye kılduñ ḥayf jengārı (K 1/45)

Destâr, çenber

Destâr: K 1/40, K 2/13

Tenüm yakmağa ʿ uryan eyledüm dīvāne zann itmeñ
Fetîl-i dağ için şad pāre kıldum başda destârı (K 1/40)

Çenber:

Bağlamış bir kara çenber ḥaṭṭ kıyās eyler gören
ʿ Ārız-ı dil-ber zevāl-i ḥüsnine mâtem çeker (G 16/5)

Dâmen

Hüsn-i taʿ bîr ile tut luṭf-ı maʿ āni dâmenin
Gezme ey peyk-i devân-ı şîʿ r ü inşâ serserî (G 78/2)

Şâl

G 62/1, G 74/4

Zamân ebr-i bahâr u bād ile bir özge ḥâl içre
Zemîn pinhân olmuş bir yeşil Kışmîrî şâl içre (G 62/1)

Kabâ, hil'at

Kaba: G 23/4, G 47/2

Tâc u kabāya revnaḥ u şân virdi şeyḥ-i şeh
ʿ Ārifse ser-bürehne gezer efser istemez (G 23/4)

Hil'at:

Hevâda ağladur ebri hevâyî ḥil' at ile
Semâda virdi fenâ keh-keşâna zer-kemeri (K 3/22)

2. 3. 8. Yiyecekler

Gıdâ

Meyle ‘ ayş olmaz gıdâ-yı rûh ‘ aşk-ı yârdur

Görmedi âyîn-i bezm-i ‘ işreti ‘ âlemde Cem (G 46/3)

Biryân

Bezm-i muhabbetde dil suhte-i biryân-ı ‘ aşk

Eşk-i dem-âlûdumuz bâde-i rindân-ı ‘ aşk (G 29/1)

Şehd, sükker, tîr-i sükker, şekker, şerbet, nukl

Şehd:

Hünerdür ehl-i vâz u nâza gerçi der-be-der gezmek

Nişîn-i künc-i istignâya ‘ uzlet özgedür ancak (G 30/2)

Sükker:

Telh-âb-ı meyle bülbül olur rind-i mey-kede

Tûṭî mişâli söylemege sükker istemez (G 23/3)

Tir-i sükker: K 2/23

Şeker:

Nâz-perver bir şeker-güftâr u şîrîn-kârsın

Hâsılı hayli güzelsin rûhsın dil-dârsın (G 47/1)

Şerbet:

Gül-şerbet-i la‘ lûnle ‘ ilâc it baña zirâ

Bîmâr gözüñ itdi ṭabîbüm beni ḥaste (G 57/3)

Nukl:

Naḳl-i şîrîn sūḥan-ı yârin ider nuḳl-i şarâb

Mâyil-i la‘ li olan bezme kelâmın getürür (G 19/4)

2. 3. 9. Mimarî ve yerleşim

Meydân, semt

Meydân: K 2/26

Semt: K 1/38, G 61/4

Rāh-ı belādur semt-i muḥabbet

Bād-ı ẓazādur bu yolda hem-rāh (G 61/4)

Hâne, beyt, menzil, külbe, kâşâne, serây, kasr

Hâne: G 48/4

Beyt:

Beyt-i ma' mūr-ı belā-yı ' aşkdur dirmiş Mu' in

Yağdı cevri dilberüñ virāne oldun ey gönül (G 38/6)

Menzil:

İrgürür şeh-rāh-ı miḥnet menzil-i maḫşūdına

Reh-revān-ı ' aşk başın virmeden dem çekmese (G 56/4)

Külbe:

Ne ḫaldür bu ki mümkin degül idem bir an

Ne külbem içre ẓarār u ne bāğa vaz' -ı ẓadem (K 6/6)

Kâşâne: K 2/33, K 5/11

Gice kâşānesinde ' izz ü devletle ẓarār itsün

Seḫer teşrif ẓılsun şadr-ı dīvān-ı felek-sāyı (K 2/33)

Serây: K 4/1

Kasr:

Seni ẓün itdi cenāb-ı Ḥudā-yı ' azze ve cell

Nişin-i şadr-ı sa' ādet mekin-i ẓaşr-ı celāl (K 5/6)

Hıyām

Hıyām-ı ḫūr-ı ma' ānī ẓuşūr-ı endişem

Sütür-ı şı' r-i terüm reşk-i sebze-zār-ı İrem

(K 6/33)

Tāk, günbed, târem

Tāk: G 37/6

Günbed:

Nite kim eyleye geşt ü güzâr şâh-ı fūrüg-efser

Seşer-geh cilve-gâh-ı günbed-i gerdün-ı mîñâyı (K 2/32)

Târem: K 2/5, G 76/3, K 5/21

Ser-efrâz-ı ser-efrâzân-ı ‘ âlemsin seni cânâ

Nücüm-ı târem-i mihr içre Bârî âfitâb itdi (G 76/3)

Yol, rah, şeh-râh, sübül

Yol:

Dil-ber gelür diyü süptürür yolların nesîm

Ebr-i bahâr gül-şene hem-vâr saçılır (G 17/4)

Râh: G 55/1

Şeh-râh:

Endîşe hizmetinde kemer-beste-i hayâl

Şeh-râh-ı midhatinde hıred peyk-veş devân (K 7/6)

Sübül:

Be-ħaqqı şabr-ı rüsül reh-nümâ-yı şabr-ı sübül

Be-ħaqqı kâşid-i menşür bâr-gâh-ı kıdem (K 6/54)

Zindân

Müferrih olması mey-ħänenüñ şarâbiledür

Şarâbsuz kıala beñzer ħarâba zindâna (G 59/2)

Çeşme

Ne kıanlar yutduğum hicrân elinden bilsün ehl-i derd

Dem-â-dem çeşme-i çeşmümden olsun ħün-ı dil cârî (K 1/7)

2. 3. 10. Hastalıklar ve tedavi

Remed, yâre, iltihâb

Remed:

Şanma surh olmuş remedden çeşm-i tār-ı mey-perest

Hūn-ı ‘uşşākı şu deñlü içmiş olmuş kan-mest (G 6/1)

Yâre: 67/2

İltihâb:

İltihâb-ı âteş-i endūh [u] miḥnet tā-be-key

Nār-ı ğam dilden sevinsin sâkiyâ şun cām-ı mey (G 69/1)

Ebkem, lâl

Ebkem: K 6/41

Ḳarīn-i luṭf olıcaḳ bīm-i cehl yoḳ bende

Benümle söyleşemez öyle bir iki ebkem (K 6/41)

Lâl:

Lâl oldı şanma bülbül-i pejmürde’ gül görüp

Bīm-i firâḳ-ı verd ile efkâra başladı (G 73/8)

Tabīb, haste, bîmâr, mecrûh

Tabīb: G 4/3, G 57/3

Ḥayli çoğ oldı mübtelâ başına oldılar belâ

Nice ‘ilâc ider ola bunca za‘ife bir ṭabīb (G 4/3)

Haste:

Gül-şerbet-i la‘lünle ‘ilâc it baña zîrâ

Bîmâr gözüñ itdi ṭabībüm beni ḥaste (G 57/3)

Bîmâr: K 1/39, G 57/3

Mecrûh: K 6/28, K 6/40

Edâsı nuṭḳ-ı Mesîḥâ gibi ḥayât-efzâ

Kelâmı luṭf ile mecrûḥ-dillere merhem (K 6/28)

Çâre, ‘ilâc, merhem, şifâ, tiryâk, ‘abîr

Çâre: K 6/40, G 4/1, G 37/6, G 70/6

‘Îlâc: G 4/3, G 57/3

Merhem: K 6/28, G 56/6

Zahm-ı cevrenden ‘ adū yanında olur dum helāk

Ḥande-i şīrini pinhānīce merhem çekmese (G 56/6)

Şifâ:

Derd-i ser gitmez tirāş olsam cevān-ı berbere

Şadruma gelmez şifâ şarılmayınca bir yere (G 66/1)

Tiryāk:

Dimāğ-ı dosta terkibi şi‘ rümūñ tiryāk

‘ Adūya her elifi niş-i ‘ aḳreb ü erḳam (K 6/39)

‘Abîr:

‘ Abîrūñ i‘ tibārın bāda virdi ḥāk-i der-gāhı

Düşürdi deşt-i Çīne nāfe-i āhū-yı Tātārı (K 1/42)

Nîşter

Nola ümmid-i dīdār ile pā-māl-i cefā olsam

Gül eyler bülbülūñ çün nişter ayağına ḥ̄ārı (K 1/12)

2. 3. 11. Alışveriş

Bâzâr, dükân

Bâzâr: K 1/41, G 3/3, G 60/4

Gönül sūdā-ger-i bâzâr-ı bî-sūd-ı melāmetdür

Metā‘ -ı miḥnetūñ ben kūçe-i ğamda ḥarīdārı (K 1/41)

Dükân:

Dükân-ı ‘ aşka ölçüp dökmeince bir ḳadem varma

Metā‘ -ı derd ü miḥnet ḥayli bî-endāzedür dirler (G 21/4)

Harīdâr, sudâ-ger

Harīdâr: K 1/41

Sudâ-ger:K 1/41

Hesâb, râygân, bahâ-dâr

Hesâb: G 31/5

Bunca dem hûn-ı ciger nûş itdügüm şaymaz Mu'î̄n

Câm-ı 'ayşuñ kaṭresin çeksem hesâb eyler felek (G 31/5)

Râygân: G 56/1, G 81/4

Câm-ı şahbâyı edânî gelse bir dem çekmese

Rind-i 'ârif râygân bulmam diyü gam çekmese (G 56/1)

Bahâ-dâr: G 81/4

Akçe, nakd, dinar, dirhem, sikke

Akçe:

Dür-i nazm akçe itmez pîr-i mey-hâne gazel almaz

Bu söz mengüş-ı 'âlemde Mu'î̄nâ bir güher ancaḡ (G 30/7)

Nakd: K 1/27, K 3/32, G 3/3

Dinâr:

Şimdi şarâba dirhem ü dînâr saçılır

Zîrâ çemende sâgara ezhâr saçılır (G 17/1)

Dirhem: G 16/6, G 17/1

Ayaḡı tozına çeşmüm saçdı kâdrin bilmedi

Şöyle gevherler ki her bir dânesi dirhem çeker (G 16/6)

Sikke:

Ne ḡaddüm medḡ o şâhı sikke-i nâm-ı şerîfiyle

Murâdum bu ki râyic eyleyem ben naḡd-i eş'ârı (K 1/27)

2. 3. 12. Yazı ile ilgili unsurlar

Kalem, kill, midâd, hâme

Kalem: K 6/34, K 6/43, G 5/2

Reşâşe-i i kalemüm bende olsa feyz-resân

Çemende gürbesi olurdu nerre-şîr-i ücem (K 6/34)

Kilk: K 1/33, K 7/16, G 80/5

Şebt-i evşâf-ı hîrâm-ı yâr iderken ben Mu'în

Kebge göstersem münâsib kilk-i hoş-reftârumı(G 80/5)

Midâd: K 3/3, K 6/19

Beyâz kılmâğa her dem kitâb-ı ahlâkın

Midâd iderse münâsib sevâd-ı çeşm-i teri (K 3/3)

Hâme: K 1/38, K 6/18, K 7/29

Mahbere

Ne hûb gösterür oldı nücûm-ı ma' nâyı

Midâd-ı mahberesi var ise şeb-i muzlem (K 6/19)

Defder, kâğıd, sahîfe, evrâk, kırtâs, tumâr, levh

Defder: G 19/5, G 63/5

Kâğıd:

Beyâza âdemüñ ağ u kırasını çıkarur

Sefîd-i kâğıd-ı pākîze vü siyâh kalem (K 6/43)

Sahîfe:

Zemîni menkıbeti tıtdı olsa lâyıkdur

Şahîfe-i felek evşâfınuñ güzîde yeri (K 3/6)

Evrâk:

Evrâk-ı gülden okumadıķ faşl-ı ' işreti

Şahn-ı çemende nâme-i iķbâl açılmadı (G 74/2)

Kırtâs:

Kâtib-i şeb nite kim kırtâs-ı rûza meşķ ide

Nâme-i iķbâlüñ olsun rûz [u] şeb ta' birümüz (G 24/12)

Tumâr:

Benüm ol şa' ir-i vaḫy-âzmâ-yı Tûr-ı endîşe

Kelîm-i tab' umuñ destümdeki pakîze tûmârı (K 1/36)

Levh:

Ne hikmetdür bu kim midhat-nüvis-i levh-i ruhsarı
Vefâ vü mihre ta' lîķ eylemiş ol haṭṭ-ı zîbâyı (K 2/9)

Kitâb, zer-efşân, şîrâze, ser-nâme, nâme, menşûr

Kitâb: K 7/8, G 21/1

Zer-efşân:

Olur her mışra' ı bir tiĝ-ı cevher-dâr-ı hâsid-küş
Zer-efşân kâğıdı zerrîn ğılâf olsun kalem-kârı (K 1/35)

Şîrâze: G 21/1

Haṭṭuñ taḥrîrini keşf-i rümûz-ı bâdedür dirler
Kitâb-ı hüsne târ-ı kâkülüñ şîrâzedür dirler (G 21/1)

Hüsn-i hat, hutût, sevâd, rakâm, erkâm

Hüsn-i hat: K 7/1, G 5/2

Ḳalem-perdâz-ı defder-hâne-i ḳudret debîrâna
Senüñ hüsn-i haṭṭuñdan virdi sulṭânüm mişâli hep (G 5/2)

Hutût:

Her gören haṭṭ-ı ruḥuñ dir ne güzel yazılmış
Nâme-i mihr [ü] vefâ üzre huṭuṭ-ı erḳâm (G 45/5)

Sevâd:

Benâna hâme-i siḥr-âferînümi alsam
Beyâz-ı nükte-i rengîn olur sevâd-ı raḳam (K 6/35)

Rakam: K 6/35

Erkâm: G 45/5

Silk, sûtûr

Silk:

Dürer-i ' aḳlumı ğam ḥayli perişân itdi
Vâ benüm hâlüme silk-i dile olmazsa niḳâm (G 45/8)

Sütûr: K 3/5, K 6/33

Ḥıyām-ı ḥūr-ı ma'ānī ḵuşūr-ı endişem

Sütûr-ı şî'r-i terüm reşk-i sebze-zâr-ı İrem (K 6/33)

Kâtip, debîr, debîrân

Kâtip: G 24/12

Debîr:

Degül ebrû muṭî' i ḥükm-i 'aşḵ olsun diyü 'âlem

Debîr-i şun' -ı ḥaḵ menşûr-ı ḥüsne çekdi tuğrâyı (K 2/8)

Debîrân: K 3/5, G 5/2, G 63/4

Degüldür cā-be-cā mûlar eliflerdür görinenler

Debîrân-ı ezel yazmış muḥabbet kışşasın serde (G 63/4)

Nakş, resm, tesâvir

Nakş: K 1/32, G 41/5, G 62/4

Muşavvirler ḵosun nakş-ı nigârı faşl-ı güldür bu

Ne ḵuşlar ḵondura nakḵâş-ı gerdün her nihâl içre (G 62/4)

Resm: G 41/5, G 55/1

Vaşf-ı ḥüsniñdür Mu'înüñ şî'rine şûret viren

Resm-i ṭab' -ı pâkdür bu nakş-ı Bihzâdî degül (G 41/5)

Tesâvir:

Vefâ resmin taşavvur eyleyenler ḵalb-i dil-berde

Teşâvire nazâr ḵılmışlar ancak seng-i mermerde (G 63/1)

Nakkâş, kalem-kâr, musâvvir

Nakkâş: G 1/1, G 62/4

Her kim ki nazâr ḵılsa senüñ ḵaşuña cānâ

Ḥayretde ḵalur ḵudret-i nakḵaşuña cānâ (G 1/1)

Kalem-kâr:

Olur her mışra' ı bir tiğ-ı cevher-dâr-ı ḥâsid-küş

Zer-efşân kâğıdı zerrin ğılâf olsun kalem-kârı (K 1/35)

Musavvir:

Muşavvirler osun naş-1 niġârı faşl-1 güldür bu
Ne uşlar ondura naâş-1 gerdün her nihâl içre (G 62/4)

2. 3. 13. Büyü ve büyüyle ilgili unsurlar

Efsûn, füsûn, tılısm, iksîr, mu'ciz, mu'cize, mu'cizât

Efsûn: K 4/12, G 58/3

Sünbüle âyâ ne efsûn eyledi bād-1 bahâr
Hem-ser olmuş urre-i arrâr sihr-âmûzla (G 58/3)

Füsûn: K 2/1, K 3/17

Tılısm:

Çekme genc-i vaşl ümmîdiyle dilâ bî-hûde renc
u' me-i îġ-1 ılısm eyler seni sevdâ-yı genc (G 7/1)

İksîr:

O hâk eyledi iksîr tek hemân te'şîr
Yüzinde gördi ' adû lem' a-i meh-i ibâl (K 5/9)

Mu'ciz: K 6/18

Mu'cize:

İrgürür rütbe-i i' cāza Mu' inüñ şî' rin
Midhat-i mu' cize-i hazret-i sulân-1 rüsül (G 35/5)

Mu'cizât: K 1/25

Sehhârî, sihr-âmûz, mekkâre, cādû

Sehhârî:

Füsûn u himmet-i ab' umla itmek dāyimā peydā
Müyesserdür baña bî-renc ü bî-tezvîr sehhârî (K 1/31)

Sihr-âmûz:

Sünbüle âyâ ne efsûn eyledi bād-1 bahâr
Hem-ser olmuş urre-i arrâr sihr-âmûzla (G 58/3)

Mekkâre:

Şöyle beñzer ki bu dünyâ katı mekkâre gibi

Aldar evşâfı beni bir zen-i mekkâre gibi (G 70/1)

Câdü:

Niçe ‘aqlın aldurup dīvâne olmasın gören

Çeşmi mest ü zülfi câdü ğamzesi ‘ayyârsın (G 47/3)

2. 3. 14. Oyun ve Oyunla İlgili Unsurlar

Satranc

Bu nev tarḥ-ı merādâta ne mümkün esb-rân olmaḳ

Bu bir satrancdur kim çep düşer geh fîl ü geh ferzî (G 83/4)

Çevgân

Nite kim her seher ḥâver zemīnün şâh-ı Cem-câhı

Alup çevgân-ı zerrīnin ide âheng heycâya (K 4/24)

3. İNSAN

3. 1. Sevgili

Cânân, cânâne, yâr, maḥbûb, efendi, nigâr, dil-dûz, dil-cû, dil-dâr

Cânân: G 28/1 Cânâne: G 38/2, G 40/2

Yâdlarla âşinâ olmuş diyü cânâneyi

Âşinâlıḳdan geçüp bî-gâne olduñ ey gönül (G 38/2)

Yâr: K 7/23, G 3/4

Maḥbûb: G 15/5, G 50/4

Ben anuñ geçmem hevâsından ki bir maḥbûb ola

Âsitânından geçülmez ola hüy u hâydan (G 50/4)

Nigâr: G 28/2, G 79/3

Nigâruñ genc-i ḥüsnin zülf-i piç-â-piçi beklerken

Ḥaṭâsını nesīmün çin-seḥerden târ-mâr itdi (G 79/3)

3. 1. 1. Sevgilide Güzellik Unsurları

Zülf, gîsû, turre, kâkül, perçem, kıl, mûy, mû, külâle, girih

Zülf: K 6/12, G 44/1, G 46/1

Gîsû: K 1/39, G 7/2, G 63/2

Ser-i gîsû-yı dil-ber yire degmiş diyü söylersin

Niçün bî-ğûde baḡş eylersin ey dil degme bir yerde (G 63/2)

Turre: K 4/14, G 14/2, G 58/3

Gören çeşmî -i siyâḡ u turre-i miskînüñi cānâ

Sevâd-ı cāmı terk eyler düşer elbette sevdāya (K 4/14)

Kâkül: G 34/1, G 60/1

Perçem: K 6/32, G 3/4

Kıl: K 1/39

Mûy: K 6/32, G 26/1

Biz ki cānâ zülf-i ‘anber-būña miskîn-mû dirüz

Nükheth-i müyuñ olan ezhāra ‘anber-bû dirüz (G 26/1)

Mû: G 44/1

Külâle:

Hergiz geçilmez oldu eşigünde nâleden

Feryâd-ı cevr-i dil-ber ü miskîn-külâleden (G 51/1)

Girih:

Görse aḡyârı olur tünd ü girih pişâni

Görmedüm böylece bir alını açık cānânı (G 75/1)

Cebîn, pişânî, alın

Cebîn: K 2/2, G 18/1, G 80/4

Çîn eyleyüp cebînini dil-ber ḡirâm ider

Murḡ-ı dili şikâra gezer ḡurma dām ider (G 18/1)

Pişâni:

Görse ağyārı olur tünd ü girih pīṣāni

Görmedüm böylece bir alını açık cānānı (G 75/1)

Alın: G 75/1

Ebrû, kaş

Ebrû: K 2/8

Kaş: K 7/21, G 1/1

Gelse ḥadengi sīnesine ‘ aşıkuñ maḥall

Ol kaşı yaya can atar olmağa dil-niṣān (K 7/21)

Müje

Geçer tā cāna ğamzeñ zaḥmın bildürmez ağyāra

Müjeñ kan eylemez hergiz miṣāl-i sūzen-i terzī (G 83/3)

Çeşm, ‘ayn, dīde, göz

Çeşm: K 1/11, G 9/1, G 18/3, G 33/1

Bulınmaz ḥiṣṣe-i ğaflet zamān-ı vaşl fevt itmez

Nigeh-bān-ı ḥayāl-i yār idenler çeşm-i bīdārı (K 1/11)

‘Ayn: K 3/15, K 7/22, G 26/3

Dīde:

Var ise evc-i belā-yı hicrdür dīdem benüm

Şimdi zirā ki uçar çeşmümde ṭayf-ı vaşl-ı yār (G 11/3)

Göz: G 46/5, G 55/1

Gamze, nigâh

Gamze: K 2/4, K 7/20, G 12/4, G 47/3

Niçe ‘ aqlın aldurup dīvāne olmasın gören

Çeşmi mest ü zülfi cādū ğamzesi ‘ ayyārsın (G 47/3)

Nigâh: K 7/20, G 83/2

Dil-i Rüstem pesend olmaz hücûm-ı ‘ aşğdan hâlî
Harâb itdi nigâh-ı Kahramânıyile her merzi (G 83/2)

Hal, hat

Hal:

Ruḥ-ı zîbâsı üzre hâl-i miskînin görenler dir
Ne sevdâyile düşmiş Rûma bu Hindû-yı sevdâyî (K 2/5)

Hat: K 2/9, K 3/19, G 8/4

Ne hikmetdür bu kim midḥat-nüvis-i levh-i ruhsârı
Vefâ vü mihre ta‘ lîk eylemiş ol ḥaṭṭ-ı zîbâyı (K 2/9)

Dîdâr, cemâl, ruh, ruhsâr, yüz, ‘izâr, ‘âriz

Dîdâr: G 13/4

Cemâl: G 33/3, G 48/3

Cemâlün bâğınun cânâ ḥazânın görmesün kimse
Nigâh itsün Hudâ yavuz nazardan ḳadd-i şimşâduñ (G 33/3)

Ruh: K 5/13, G 5/5, G 13/6

Ruhsâr: K 2/6, K 7/24, G 17/2

Sünbülleri ḳonar şuya bâğ-ı melâḥatün
Ruhsâr-ı yâre ṭurre-i ṭarrâr şaçılır (G 17/2)

Yüz: G 70/3, K 5/9, K 7/34

O ḥâk eyledi iksîr tek hemân te’şîr
Yüzinde gördi ‘ adû lem‘ a-i meh-i iḳbâl (K 5/9)

‘Îzâr:

‘Îzârı üzre düşen bâl-i zülf-i pür-ḥamda
Şikest şeh-per-i ‘ Anḳâ güsiste perr-i peri (K 3/20)

‘Âriz: G 16/5

Sîne

Sîne: K 7/21, G 13/2, G 70/4

Yāra ʿ arz itmek için tîğ-ı belā zaḥm-ı dili

Sīnemūñ yaralarını yeñiden yara gibi (G 70/4)

Dehân, ağız, fem, leb

Dehân: K 1/30, K 4/15, G 8/4

Muḥâl endîşedür ümmîd-i busem dîrsin ammâ kim

Dehānuñdan ḥaber aldum öpülmiş cām-ı şahbāya (K 4/15)

Ağız: G 1/3, G 10/1

Ağzıñuñ baḥşe bir yeri yoḡdur

Kimsenüñ anda sözleri yoḡdur (G 10/1)

Fem: G 13/2, G 46/2

Ben degül tenhâ hezārāsâ hezārân zârı var

Daḡı bir giryānını güldürmedi ol ḡonce-fem (G 46/2)

Leb:

Leblerini şeb ü seḡer ṭurma raḡib-i ḡar öper

Hicri belāsını çeker ʿ aşık-ı ʿ ârif ü lebîb (G 4/4)

Dendân

Naẓm iderken dürr-i dendānuñ benüm giryem görüp

Ehl-i dil destân idindi eşk-i gevher-bārumı (G 80/3)

Zenehdân

Ben nice çāh-ı zenehdānın görüp dil virmeyem

Göñlüm alçaḡdur düşer elbette bir alçaḡ yere (G 66/3)

Gûş, binâgûş

Gûş:

Ne efsûn eyledi gûş eyle bu ṭabʿ-ı ḡazel-sencüm

Ḳarîñ-i iltifāt olmaḡ sezādur şîʿ r-i raʿ nāya (K 4/12)

Binâgûş:

Mengüş-ı binâgüş olan gevher-i nâ-yâb
Var ise Mu'înüñ sözidür güşına rüste (G 57/5)

Kadd

K 2/7, G 7/2, G 15/4, G 25/1

Yârab beni ol kaddi sehi-bâna yetiştir
Eyyâm-ı ğam-ı firqati pâyâna yetiştir (G 8/1)

3. 1. 2. Sevgiliyle ilgili diğer unsurlar

Bûse

K 4/15, G 26/4

İrmemekle ağzumuz naḥl-i bülendüm bûseñe
Mîve-i Bâğ-ı İrem dimez de şeftâlû dirüz (G 26/4)

Kûy, âsitân, eşik

Kûy: G 3/2, G 5/4, G 7/4, G 12/1

Şanma ehl-i derde deşt-i 'aşk elem vâdîsidür
Kûy-ı dil-ber 'aşığa Bâğ-ı İrem vâdîsidür (G 12/1)

Âsitân: K 1/17, G 50/4

Şöyle feryâd eyledüñ gül-zârda ey 'andelîb
Âsitân-ı yârda güyâ Mu'îñ -i zârsın (G 47/5)

Eşik:

Hergiz geçilmez oldu eşigünde nâleden
Feryâd-ı cevri dil-ber ü miskîn-külâleden (G 51/1)

Şîve, edâ, nâz, girişme

Şîve: G 43/5, G 55/3

Gâh cevri itmek degüldür şîvedür hep nâzdur
Bendesin hicrâna şalmağdan murâd ol şâhda (G 55/3)

Edâ: K 6/28, G 39/5, G 52/5

Edâsı nuṭk-ı Mesîhâ gibi hayât-efzâ
Kelâmı luṭf ile mecrûḥ-dillere merhem (K 6/28)

Nâz: G 47/1, G 48/4, G 55/3

Dāyim raķībūñ hānesin bī-minnet eyler cilve-gāh

Baña gelünce nâz ider cānāne gönüm neylesün (G 48/4)

Girişme:

Almazdum ele bādeyi meclisde ‘aynuma

Aldı girişmesiyle beni sākī-i muġān (K 7/22)

3. 2. ‘Âşık, ‘uşşâk, dîvâne

‘Âşık: K 7/20, G 54/2

‘Âşık-ı dil-teşne cām-ı la‘lüñi ümmid ider

Rind-i mey-keş hāne-i ħammārı eyler ārzū (G 54/2)

‘Uşşâk: K 7/23 Dîvâne: K 1/32, K 1/40, G 48/1

Tenüm yaķmaġa ‘uryan eyledüm dîvâne zann itmeñ

Fetîl-i dāġ için şad pāre kıldum başda destārı (K 1/40)

3. 3. Rakīb, gayr, agyâr, ‘adû, hasm, yad, hâsid, hasûd, menhûs, düşmenân

Rakīb: G 4/2-4, G 10/6

Cevrine bendesin maġall gördüġine o bī-bedel

Çekmezidüm dilâ kesel olmasa mâyil-i raķīb (G 4/2)

Gayr: K 3/16, K 6/31, G 45/3

Agyâr: K 7/23, G 14/4, G 25/2

Ĥayâl-i yâr iġtâr eyler agyâr-ı sitem-kārı

Dile dil-dâr gelse ġam gider ammâ keder gitmez (G 25/2)

‘Adû: K 6/39, G 14/4

Hasm:

Ĥaşmâne ben de da‘vî-i fazl eylesem olur

İnşâ vü şî‘r beyyine vü ħāme tercemân (K 7/29)

Yâd:

Yâdlarla âşinâ olmış diyü cānāneyi

Âşinâlıķdan geçüp bī-gāne olduñ ey gönül (G 38/2)

Hasîd: K 1/34 Hasûd: K 5/14

Menhûs: K 7/33

Ölsem qarî̄n-i luḡ ile itmezdi bir dahı

Menḡus-ı çerḡ kevkeb-i baḡtumla iḡtirân (K 7/33)

3. 4. Maddi ve Manevî Haller

3. 4. 1. Âh, feryâd, nâle, figân, enîn, na're

Âh: K 6/10, G 24/10

Luḡ-i iḡsân ile miḡnetden ḡalâş it bendeñi

Çıḡmasun gerdûna tâ âh-ı ḡazâ te'şîrümüz (G 24/10)

Feryâd: G 15/2, G 47/5

Nâle: K 6/8, G 27/2

Figân: K 6/9, G 39/4

Eger 'aşḡuñ karî̄n olmasa ben nâlân olmazdum

Figân itmezdi ḡalmasaydı ḡüllerle ḡırân bülbül (G 39/4)

EnÎn: K 5/11, K 6/9, G 55/1

Olur çemende enînüm figân-ı zâr-ı hezâr

Sirişk-i dîde-i ḡam-dîde ḡüllere şeb-nem (K 6/9)

Na're: G 71/2, G 75/4

Mestler na'elerinden işidilmez oldu

Şaḡn-ı ḡül-şende hele zühd ü riyânuñ nâmı (G 71/2)

3. 4. 2. Dâḡ, zahm, yara

Dâḡ: K 1/4, G 13/1, G 13/3

Neñ var diriseñ dâḡ-ı dilüñ pârelerinden

Gel sîne-i şad-pâreme gör kim nelerüm var (G 13/3)

Zahm: G 56/6, G 83/3

Zahm-ı cevrenden 'adû yanında olurdum helâk

ḡande-i şîrîni pinhânîce merhem çekmese (G 56/6)

Yara: G 70/4

3. 4. 3. Gam, gussa, hemm, melâl, mâtem , keder, küdüret, derd, belâ, elem, endûh, mihnet

Gam: K 3/28, K 4/22, G 45/8

Gussa: G 67/4

Hem:

Dünyeden el çekse mânend-i Mu^çîn erbâb-ı hâzım

Ârzû-yı ^ç ayş ile her dem ğam u hem çekmese (G 56/7)

Keder: G 13/4, K 6/32

Küdüret:

Söz güherdür lâkin olmasa küdüretten berî

Kimsenüñ mengüşına âvîze itmez cevheri (G 78/1)

Derd: G 12/1

Belâ: G 13/5, K 6/11

Elem: K 3/29, K 6/7, G 12/1

Göz açdurur mı seher ^ç azm-ı gül-sitâna meger

Nesîm-i şubh-ı elemden ğubâr-ı derd ü elem (K 6/7)

Endûh: K 1/37

Mihnet: K 1/41, G 69/1

İltihâb-ı âteş-i endûh [u] miñnet tâ-be-key

Nâr-ı ğam dilden sevinsin sâkiyâ şun câm-ı mey (G 69/1)

Melâl: K 5/4, K 6/48

Dür-i şadefçe-i bahr-i dağâyık u tañkık

Gül-i hadîka-i ma^ç nî nihâl-i bâğ-ı melâl (K 5/4)

Mâtem: K 6/8, G 16/5

Bağlamış bir kara çenber haññ kıyâs eyler gören

^ç Ârız-ı dil-ber zevâl-i hüsine mâtem çeker (G 16/5)

3. 4. 4. Hicr, hicrân, firkat, firâk

Hicr: K 1/39, G 4/4

Leblerini şeb ü seher turma raqib-i har öper

Hicri belâsını çeker ‘ aşık-ı ‘ ârif ü lebîb (G 4/4)

Hicrân: K 1/7, G 13/1

Firkat: G 8/1

Firâk:

Bîm-i firâkıñdan ölür vaşlıñdan evvel her gören

Cân u cihânı terk ider seyr eyleyen cânâneyi (G 82/4)

3. 4. 5. Sitem, cevr, cefâ, kahr, ‘azâb, renc, şikenc

Sitem: K 6/2, G 12/4

Zâhidâ mey-ğâne-veş bir gamze-dâyir var iken

Hânkâhı rinde sevğ itmek sitem vâdisidür (G 12/4)

Cevr: K 1/13

Cefâ: G 4/1, G 7/4

Şağla ‘ aşkı gülmesün a‘ dâ görüp kûyın şağın

Ağlama ‘ aşık cefâ-yı yârdan olma gülenc (G 7/4)

Kahr: K 2/17

‘Azâb: G 31/1, G 55/1

Vaşl-ı yâri menşe-i hicr ü ‘ azâb eyler felek

Bir güler yüz gösterürse biñ ‘ itâb eyler felek (G 31/1)

Renc: K 1/31, G 79/5

Mu‘ in elbette vaşluñ derd-i hicrânı muqarrermiş

Felek keyf-i şarâbuñ âhirin renc ü humâr itdi (G 79/5)

Şikenc: K 5/15, G 36/4

3. 4. 6. Girye, eşk, sirişk, hûn-ı dîde

Girye: K 7/34

Eşk:

Âteş-i hicri gehî idemez itfâ eger

Eşk-i terin dem-be-dem dökmeşe giryân-ı ‘ aşk (G 29/4)

Sirişk: G 28/3

Hûn-ı dîde:

Şarâbın içsem ider hûn-ı dîde pür kadehi

Benüm de cām-ı leb-â-leb elümdedür her dem (K 6/3)

3. 4. 7. 'Aşk, muhabbet, mihr, sevdâ, ârzû

'Aşk: K 2/8, G 48/2

Muhabbet: G 29/1, G 35/1, G 22/2

Bezm-i muhabbetde dil suhte-i biryân-ı 'aşk

Eşk-i dem-âlûdumuz bâde-i rindân-ı 'aşk(G 29/1)

Mihr: K 4/17, G 11/3

Sevdâ: K 2/5, K 4/14, G 68/1

Târ-mâr-ı 'aql iden sevdâ-yı kâkûldür beni

Dil-perişân eyleyen ol şacı sünbüldür beni (G 68/1)

Ârzû: K 1/20, G 60/1, G 81/1

Dûd-ı âhum ârzû-yı kâkül-i dil-dârda

Sümbül-i ümmîd-i a' dâ küşe-i dil-dârda (G 60/1)

3. 4. 8. Vefâ

K 1/13, K 4/17

Gerek mihr [ü] vefâ eyle gerek cevr ü cefâ eyle

Göñül meyl itmek olmaz senden ayru mâh-sîmâya (K 4/17)

3. 4. 9. Vasl, visâl, zevk, neşve, sürûr, safâ, mürüvvet, ârâm, âsâyiş, kâm

Vasl: G 11/3

Visâl:

Vişâli bîm-i hicrân hicri hûd bir âteşin tennür

Zamân-ı vuşlat u firqat bir olur bir zamân oldı (G 81/3)

Zevk: G 65/3

Neşve:

Ben h̄arāb-ı neşve-i Bezm-i Elestüm zāhidā

Şanma şimdi mest [ü] medhūş eyleyen müldür beni (G 68/2)

Sürûr:

Ārzū-yı gül ile çār-füşûl içre Mu'în

Bir dem elden koyamaz cām-ı sürûr-encāmı (G 71/5)

Safâ: G 15/5

Mürüvvet: K 3/9

Ârâm:

Sensiz ārām itmez oldı cilve-gāh-ı dîdede

Görmedüm ' âlemde eşküm gibi hergiz bî-ķarār (G 11/4)

Âsâyiş: G 82/5

Kâm: G 36/7, G 53/5

Çünkü nā-kām olmadur ' âlemde kām-ı dil Mu'în

Nā-murād olmağla dehrûn kām-rānıdur gönül (G 36/7)

4. Tabiat ve Eşya

4. 1. Kozmik Unsurlar

4. 1. 1. Çarh, âsmân, sipihr, gerdûn, felek, eflâk, semâ, gök, evc

Çarh: K 4/3, G 52/4, G 80/4

Âsmân: K 5/3, K 7/11

Sipihr: K 5/5, G 79/1

Sipihr-i kîne-cū sinem' nişân-ı tîr-i yâr itdi

Ser-i peykânı ol ebrû kemānuñ cāna kâr itdi (G 79/1)

Gerdûn: K 2/1, K 2/32, G 2/2

Felek: K 2/31, K 5/3, G 79/5 Eflâk: K 1/23, G 24/5

Āteş-i hicrānile gice nücümāsâ Mu'în

Çıkdı eflâke şerār-ı nāle-i şeb-gîrümüz (G 24/5)

Semâ: K 3/22

Gök: G 70/3, G 77/2

Gündüzün kûyuña gelmez gice şeb-revlik ider

Mâhuñ ağıyar-şifat gökde yüzi kıara gibi (G 70/3)

Evc: K 7/27, G 11/3

Var ise evc-i belâ-yı hicrdür dîdem benüm

Şimdi zîrâ ki uçar çeşmümde tayf-ı vaşl-ı yâr (G 11/3)

4. 1. 2. Kevkeb, necm, nücüm, şihab, sitare, ahter

Kevkeb: K 7/33, G 32/1

Nider bu ğamla benüm ittiḥâdı kevkebümüñ

Ḥusûf-ı mâh-ı feraḥdur sitâresi şebümüñ (G 32/1)

Necm: K 2/2, G 10/5

Nücûm: K 6/19, G 24/5

Şihâb: K 3/4, K 5/3

Felekde vaşfını altun kıalemle yazmağa

İşâbet eyler egerse eger şihâb-ı seri (K 3/4)

Sitare: G 52/4

Ahter: K 4/1

Kehkeşân

Hevâda aĝladur ebri hevâyî ḥil' at ile

Semâda virdi fenâ keh-keşâna zer-kemerî (K 3/22)

4. 1. 3. Yıldızlar ve gezegenler

Seb'a-i seyyâre

Çarḥ-ı ma' nâ bu ğazeldür o mehüñ mihri ile

Yedi beyti düzerin seb' a-i seyyâre gibi (G 70/5)

Süreyyâ, Ülker

Süreyyâ: K 4/5

Ülker:

Olamaz şāh-ı hüsne pāy-endāz

Aṭlas-ı çarḫuñ ülkeri yoḫdur (G 10/2)

Zühre, Nâhid

Zühre:

Nite kim dīde-i a' yān-ı 'ālem seyr ide her şeb

Felekde zühre-i zehrāyile nâhid ü şî' rāyı (K 2/31)

Nâhid: K 2/31

Şî'râ

K 2/31, G 6/5

İrgürürdi rütbe-i eş' arını şî' rāya tā

Olmasa böyle Mu' inüñ pāye-i iḫbāli pest (G 6/5)

Mihr, âfitâb, hûr, hûr-şîd, hâver

Mihr: K 1/10, K 1/13

Âfitâb: K 2/2, K 6/46, G 37/7

Hûr:

Hıyām-ı hûr-ı ma' ānī ḫuşûr-ı endişem

Sütûr-ı şî' r-i terüm reşk-i sebze-zār-ı İrem (K 6/33)

Hûr-şîd: G 9/2, G 77/2

Kamer, ay, meh, meh-i tâbân, hilâl

Kamer: K 3/19

Ay: K 2/1, G 14/2

Ṭurreñde mâyil ruḫlaruñ ayına tenhâ dil degül

Âb-ı seḫâb-ı raḫmete kāfir müselmân teşnedür (G 14/2)

Meh: G 8/6

Meh-i tâbân:

Cāme-i ṭāreme māhum şerer-i nāle ile

Yaḫarın her gice ḫandil-i meh-i tâbānı (G 75/6)

Hilâl: K 5/3, G 77/3

Hilâli münhanî-kâmet görüp ʿ arz-ı kıyâm itme

Senüñ ebrûlaruñ reşkiyle kıaddın bükdi pîr oldu (G 77/3)

4. 2. Ziyâ, pertev, tab, ferr, fûrûğ

Ziyâ: K 6/16 Pertev: G 9/2, G 77/2

Bu bî-vücûdı yoqlıya mı bir dağı o mâh

Pertev şala mı zerreye hür-şîd-i tâb-dâr (G 9/2)

Tab: K 2/2, K 6/37

Ferr:

Yârsuz gün kara şeb-gün bir siyâh olmaz belâ

Ferr-i rûy [u] mûy yoğdur âfitâb u mâhda (G 55/4)

Fûrûğ: K 2/2

4. 3. Zulmet, zalâm

Zulmet:

Haţ ile nihân itme dehânın baña göster

Zulmetde kıoma çeşme-i hayvâna yetişdür (G 8/4)

Zalâm: G 29/3

4. 4. Sâye

ʿ Ulüvv-i himmet odur kim bu hâke luţf idesin

Bülend-servlerüñ sâyesi türâba düşer (G 20/4)

4. 5. Diğer Kozmik Unsurlar

Gurûb

Ġurûb itmezden evvel âfitâb-ı nüzhetüñ saʿ y it

Muʿ inâsâ efendi sen de bir merd-i sühan-dân ol (G 37/7)

Husûf

Nider bu ğamla benüm ittiğadı kevkebümüñ

Ġusûf-ı mâh-ı ferağdur sitâresi şebümüñ (G 32/1)

Serâb

Nesîm-i luţfî serâbı   amîk-i baĥr eyler

Deb r-ı ħahrı eserse  omaz biĥ rda yem (K 6/23)

4. 6. Zaman Kavramıyla İlgili Unsurlar

4. 6. 1. Heng m, zam n, ev n, devr, devr n

Heng m:

Heng m-ı g lde bu ne Őaf dur ki b gda

Mey-ĥ reler tena  ul-ı gül-n ra başladı (G 73/7)

Zam n: G 62/1

Ev n:

  Asra id ne feyzd r efd l   fazlile

Eyler v c d-ı p ki ile iftiĥ r ev n (K 7/17)

Devr: G 57/1

Devran: G 27/5

4. 6. 2. , Mevsimler

 ar-f s l, fasl, mevsim

 ar-f sul:

 rz -yı g l ile  ar-f Ő l içre Mu  n

Bir dem elden  oyamaz c m-ı s r r-enc mı (G 71/5)

Fasl: G 52/2

Mevsim:

Güldi açıldı  emen geldi Őaf  heng mı

Mevsim-i tevbe-Şiken irdi p r eyle  c mı (G 71/1)

Bah r

Taĥr k itdi b d-ı bah r ol seh - adi

Gördi çemende n z ile reft ra başladı (G 73/4)

Haz n

G 33/3, G 39/2

Vefāñı hıta ta' lık itme öldüm bende şevk olmaz

Görünmez gül-i raħm gül-şende hengām-ı hıazān bülbül (G 39/2)

Dey, Hamsîn

Dey:

‘ Acebdür serdi-i dey gül-büni pür-hār itmişken

Nesīm-i luṭf-ı germā gül bitürdi niçe dal içre (G 62/2)

Hamsîn:

Dervişler gibi ki çıkar erba'inden

Hamsîn irişdi çıkdı çiçekler zeminden (G 52/1)

4. 6. 3. Gün, gündüz, rûz

Gün: G 55/4

Gündüz: G 70/3

Rûz:

Her rûz [u] şebde ‘ ârif iseñ eyle ‘ işreti

Bir gün humār çeke şarāb-ı dü sāleden (G 51/3)

4. 6. 4. Subh, seher, çin-seher, sabâh

Subh: K 3/35

Seher: K 2/32, G 49/3

Çin-seher:

Şabā gīsū-yı miskīnin tağıtmış çin-seher yārüñ

Meşāmm-ı cānı bād-ı şubḥ-dem bir müşg-tāb itdi (G 76/4)

Sabâh:

Sabâḥ olduḫça ‘ arz eyle ruḫuñ ‘ uşşāka görsünler

Ṭulū‘ it āfitābāsā firūzān [u] dıraḫşān ol (G 37/3)

4. 6. 5. Şeb, şâm

Şeb: K 6/19, G 32/1, G 51/3

Şâm: K 4/25, G 8/2

Nite kim cem^ç olup rindân-ı bezm-i bâhter her şâm

Şarâb-ı ergavâni koyalar meydân-ı minâya (K 4/25)

4. 7. ‘Anâsır-ı Erba’ a ile İlgili Unsurlar

4. 7. 1. Su, mâ, âb

Su: G 26/2, G 63/3

Şöyle ‘aşşânuz ki beydâ-yı gam-ı ‘aşkuñda biz

Medhüñ itmek istesek saña bir içim şu dirüz (G 26/2)

Mâ: K 4/6

Âb: G 14/1

4. 7. 2. Deryâ, bahr, yemm, kulzüm, ‘ummân

Deryâ: K 2/21, K 7/12

Bahr: G 16/2, G 28/3, G 36/5 Bihâr: K 3/23, K 6/21

Muhtîdür yem-i ihsân lücce-i dehri

Bihâr-ı luţfına nisbetle kaçredür kulzüm (K 6/21)

Yemm: K 5/17, K 6/21 Kulzüm:

Muhtîdür yem-i ihsân lücce-i dehri

Bihâr-ı luţfına nisbetle kaçredür kulzüm (K 6/21)

‘Ummân: G 8/5, G 37/5

Çün kaçre-i eşküm benüm itdün yedi deryâ

Bir kaçre ile aldama ‘ummâna yetişdür (G 8/5)

4. 7. 3. Denizle ilgili diğer unsurlar

Sâhil, kenâr

Sâhil:

İdüp taḥrik bād-ı iltifātuñ lücce-i tab^çı

Çıқardum sâhil-i izhâra bunca dürr-i yektâyı (K 2/22)

Kenâr: K 7/12, G 11/1

Deryâ-yı bî-kenâr-ı ʿ ulüvv-i himem odur

Döksün zemîne yüzi şuyın baħr-ı bî-kerân (K 7/12)

Mevc, emvâc, lücce, mevc-hiz

Mevc: K 4/3

Emvâc:

Ġam çekülmez her ne deñlü gelse emvâc-ı ħased

Âşinâ-yı baħr-ı ʿ irfân u maʿ ânidür gönül (G 36/5)

Lücce: K 6/21, G 11/1

Mevc-hiz: K 2/21, G 11/1

Gird-âb

ʿ İtab itseñ eger bahre serabasa firar eyler

Nesim-i lutfuñ esse mevc-hiz eylerdi deryayı (G 11/1)

Fülk

K 7/16, G 11/1

Ķurtulup gird-âbdan bulur mı fülk-i dil kenâr

Lücce-i ħam mevc-ħiz eyyâm ise bed-rûzgâr (G 11/1)

4. 7. 4. Cû, cûy, cûy-bâr, nâv-dânî, enhâr, ırmag

Cû: G 26/3

Cûy: K 1/44, G 15/2

Cûy-bâr:

Benüm bû cûy-bâr-ı eşkümüñ reşki degül midür

Hemişe taşdan taşta çalan vâdide enhârı (K 1/6)

Nâv-dân:

Ahibbâya olur bir nâv-dânı âb-ı ħayvânuñ

ʿ Adûya mâr-ı piç-â-piç-i endüh-ı sitem-kârî (K 1/37)

Enhâr: K 1/6, G 54/4

Irmag:

Gözüm ardınca kaldı ey sirişk-i dîde sen tırma

Belâ vü derd vâdisinde çağlar iki ırmağ ol (G 42/3)

4. 7. 5. Ebr, sehâb

Ebr: K 3/22, G 17/4, G 62/1

Dil-ber gelür diyü süpürür yolların nesim

Ebr-i bahâr gül-şene hem-vâr saçılır (G 17/4)

Sehâb: G 14/2, G 31/3

4. 7. 6. Bârân

Bahr-i zehhâr üzre cânâ şanma kim bârân yağar

Çatireler kıldum sirişkümünden yem-i ‘ummâna ‘ arz (G 28/3)

4. 7. 7. Jâle, şeb-nem, cemre

Jâle: K 2/6, G 66/4 Şeb-nem:

Olur çemende eninüm fiğân-ı zâr-ı hezâr

Sirişk-i dîde-i ğam-dîde güllere şeb-nem (K 6/9)

Cemre: K 2/6, G 20/1

Şu cemre gibi ki şimdi hevâdan âba düşer

Hevâya düşdi gönül kırkarın şarâba düşer (G 20/1)

4. 8. Toprag, hâk, türâb

Toprag:

Ğubârum ‘ arz iderken hâtırın tozdan şağın yârüñ

Tevâzu‘ kıl döşen ayağına tâ şöyle toprağ ol (G 42/2)

Hâk: K 1/42, K 2/20, G 23/2

Türâb:

‘Ulüvv-i himmet odur kim bu hâke luğf idesin

Bülend-servlerüñ sâyesi türâba düşer (G 20/4)

4. 8. 1. Toz, gerd, gubâr

Toz: G 16/6, G 41/2

Gerd: K 6/55

Gubâr: K 5/8, K 6/7, G 9/1, G 13/4

Nergis mişâl olursa açık çeşm-i intizâr

Bir gün konar gubâr-ı dür-i yâr-ı şive-kâr (G 9/1)

4. 8. 2. Seng, seng-i fesân, seng-i hârâ, mermer, ahcâr, taş

Seng: K 1/16, G 13/5

Seng-i fesân:

‘Adû seng-i fesândur alma bir dem tiguñ üstünden

Güher-mânend kaldur hakden cümle ahibbâyı (K 2/20)

Seng-i hârâ:

Nigâh-ı qahr ile la‘ lüñ derûnın eyledüñ hûn-âb

Gehî bak lutf ile la‘ l-i müzâb it seng-i hârâyı (K 2/17)

Mermer:

Vefâ resmin taşavvur eyleyenler kalb-i dil-berde

Teşâvire nazar kılmışlar ancak seng-i mermerde (G 63/1)

Ahcâr: K 1/16

Taş: K 2/18, G 52/3

İşigüñ taşını pîrâye-i efser iden kimse

İder fersûde-i gerdân-ı ester dürr-i lâlâyı (K 2/18)

4. 9. Yiryüzü, zemîn, berr, iklim, merz, memâlik

Yiryüzü:

Eger muqârin-i zât-ı şerîfi olmasa

Yiriyle hâşılı bulmazdı yiryüzünde ferî (K 3/14)

Zemîn: K 3/6, K 4/24

Berr: K 3/24

İklîm:

Dil harâb olmazdı iklîm-i gam âbâd olmasa

Dil-berüñ cevri şafâ idi ‘ adû şâd olmasa (G 65/1)

Merz: G 83/2

Memâlik: K 5/1, K 6/29

Eyâ hıdîv-i serîr-i memâlik-i efďâl

Sütüde-tavr [u] pesendîde-vaz‘ [u] ferrûh-fâl (K 5/1)

4. 10. Bitkiler

4. 10. 1. Bâğ, çemen ile ilgili unsurlar

Bâğ

G 15/3, G 45/1

Şahn-ı ‘ âlemde baķuñ reng-i ruħ-ı cānāna

Seyr idüñ bâğ-ı leťâfetde gül-i handāmı (G 75/2)

Çemen, çemen-zâr

Çemen: K 6/34, G 52/3, G 74/2

Evrāk-ı gülden okumadık faşl-ı ‘ işreti

Şahn-ı çemende nāme-i iķbāl açılmadı (G 74/2)

Çemen-zâr: K 2/6

Sebze-zâr

K 6/33

Gül-zâr, gül-şen, şen-gül, gül-istân

Gül-zâr: K 3/10

Gül-şen: G 7/5, G 79/2

Vefāñı haţta ta‘ lîķ itme öldüm bende şevķ olmaz

Görünmez gül-i raħm gül-şende hengām-ı hazān bülbül (G 39/2)

Şen-gül: G 35/4

Gül-istân: K 6/7, K 7/31

Lâle-zâr

Bahâr irdi saçıldı kaçre kaçre eşk-i hûnînum

Görenler zann ider dil-ber harîmin lâle-zâr itdi (G 79/4)

Hadîka

Odur gül-i teri gül-zâr-ı 'ilm ü 'irfânûñ

Odur hadîka-i fazluñ dıraht-ı bâr-veri (K 3/10)

Bûstân

K 2/13, K 3/8

Zihî netîce-i zehr-i nihâl-i bâğ-ı himem

Zihî kemâl u kerem bûstânınûñ şemeri (K 3/8)

Râg

Mu'înâ bu ne sırrdur seyr-i bâğ u râg ile şimdi

Göñülden gitdi ğam sırr-ı muhabbet kaldı bâl içre (G 62/5)

4. 10. 2. Ağaçlar

Dıraht, nahl, nihâl, şâh

Dıraht: K 3/10

Nahl: G 26/4, G 30/1

Nihâl: K 3/8, K 4/13, G 15/3

Nola ol nev-nihâl-i bâğ-ı nüzhet surh-puş olsa

Gül-istân-ı cihân içre gül-i zibâ-yı hamrâdur (G 15/3)

Şâh:

Görmedüm bir berg-i gül şâhında hû'arın görmeyem

Çekmedüm bir câm kim renc ü humârın görmeyem (G 43/1)

Serv

K 2/7, G 15/1, G 37/1

Bahār eyyāmıdur cānā açıl gül verd-i ḥandān ol
Nihāl-i nārven gibi şalın serv-i ḥirāmān ol (G 37/1)

Sanavber

K 3/21

Gehī ṭurup gehī şalunduğundan öğrendi
Ḳıyāmı serv [ü] şanavber ḥirāmı kebg-i derī (K 3/21)

Nārven

G 37/1

Bid

Hevā-yı ‘aşkı inkār eylemek mümkündür eylersin
Eserken bād-ı bīd ey ‘āşık-ı āşüfte-dil serde (G 64/4)

Tûbâ

K 4/13, G 15/4

Ruḥ-ı alinden eyler iḳtibās-ı reng-i rû güller
Ḳad-i reşk-āver-i bālāsı ser-fersā-yı ṭübādur (G 15/4)

4. 11. Âteş, şerâr, şerer, nâr, ahker

Âteş: G 24/5, G 29/4

Âteş-i ḥicrānile gice nücümāsâ Mu‘în
Çıkdı eflâke şerâr-ı nâle-i şeb-gîrümüz (G 24/5)

Şerâr: K 1/16, G 24/5

Şerer:

Cāme-i ṭāreme māhum şerer-i nâle ile
Yağarın her gice ḳandil-i meh-i tābānı (G 75/6)

Nâr: K 1/15, K 5/15, G 66/2

Şikenc-i pençe-i bebr-i belâ derūnumda
Başumda nâr-şifat şad hezâr tîr-i melâl (K 5/15)

Ahker: K 1/15

4. 12. Hâkister, tef, dud

Hâkister:

Dilde külli hıfz iderdüm tâb-ı mihr-i dil-beri

Beñizimi döndürmeseydi nâr-ı gam hâkistere (G 66/2)

Tef:

Gül-i şükuftesi dehrüñ baña tef-i âteş

Sürüd-ı bülbül-i hoş-lehçe nâle-i mâtem (K 6/8)

Dûd:

Dûd-ı âhum ârzü-yı kâkül-i dil-dârda

Sünbül-i ümmid-i a' dâ küşe-i dil-dârda (G 60/1)

4. 13. Rûzgâr, bâd

Rûzgâr: K 6/47, G 11/1

Bâd: K 2/7, K 2/22, G 19/2

Hevâ evc-i belâda nağme-i şeh-nâzdur ammâ

Mağâm-ı ' aşk ' uşşâk içre h'âb-âgâzedür dirler (G 21/2)

Sabâ

K 1/1, K 1/39, G 3/2, G 79/2

Ṭağıtdı gülleri bir berg-i ter qalmanı gül-şende

Şabâ bülbülleri âhir perişân-rûzgâr itdi (G 79/2)

Nesîm

K 2/21, K 4/19, G 12/3

Debûr

Nesîm-i luṭfı serâbı ' amîk-i baḥr eyler

Debûr-ı qahrı eserse qomaz biḥârda yem (K 6/23)

Sarsar

Ferrâş-ı ḥarimüñ olalı şarşar-ı âhum

Göz degdi gönül ḥidmet-i ferrâşuña cânâ (G 1/4)

4. 14. Renkler

Sebz

G 47/2, G 62/3

Cāme-i sebz ü kabā-yı surḥ ile şalın şehā

Serv-i bāğ-ı i' tidāl ü ğonce-i gül-zārsın (G 47/2)

Yeşil

Zamān ebr-i bahār u bād ile bir özge ḥāl içre

Zemīn pinhān olmuş bir yeşil Kişmīrī şāl içre (G 62/1)

Kara

Zülf-i dil-ber gibi bir kara vü ğāyetde dırāz

Olmaz olursa meger ola şeb-i hicrānı (G 75/3)

Al

Gülüñ aline mesrūr olma ey bülbül felekdür bu

Nihāl-i ergavāne sebz giydürmişdür al içre (G 62/3)

Surh

G 6/1, G 47/2

Şanma surḥ olmuş remedden çeşm-i tār-ı mey-perest

Hün-ı ' uşşākı şu deñlü içmiş olmuş kan-mest (G 6/1)

Hamrâ

Nola ol nev-nihāl-i bāğ-ı nüzhet surḥ-pūş olsa

Gül-istān-ı cihān içre gül-i zībā-yı ḥamrādur (G 15/3)

4. 15. Coğrafya ile İlgili Unsurlar

4. 15. 1. Sahrâ, hadrâ

Sahrâ: K 2/25, G 24/2

Hadrâ:

Benüm berg-i çemen şî' rüm elüñ eş' arı hanzaldur
Meger bir mi görür ehl-i nazâr şahrada hadrâyı (K 2/25)

4. 15. 2. Deşt, beyâbân, beydâ

Deşt: K 1/42, K 2/26, G 12/1

Baña hem-pâ mı var meydân-ı medhüñde devân' olsam
Kıatı bî-ma' nî pūyân itmedüm bu deşt ü sahrâyı (K 2/26)

Beyâbân: K 4/19

Beydâ: K 6/23, G 26/2

Şöyle 'atşânuz ki beydâ-yı gam-ı 'aşkuñda biz
Medhüñ itmek istesek saña bir içim şu dirüz (G 26/2)

Kûh-sâr

K 1/17, G 33/4

Beni öldürseler kûh-sâra varmam variken kūyuñ
Benüm 'aşık hemân bir adı var 'âlemde Ferhâduñ (G 33/4)

4. 16. Çiçekler

Çiçek, ezhâr

Çiçek: G 52/1

Ezhâr:

Gül-zâra cûlar ağıdup ezhâr idüp nişâr
Dökülür âba h̄~âce-i âzâr saçılır (G 17/3)

Ergavân

K 4/25, G 62/3

Gülüñ aline mesrûr olma ey bülbül felekdür bu
Nihâl-i ergavâne sebz giydürmişdür al içre (G 62/3)

Sünbül

G 17/2, G 35/2, G 58/3, G 60/1

Dūd-ı āhum ārzū-yı kākül-i dil-dārda

Sünbül-i ümmīd-i a' dā kūşe-i dil-dārda (G 60/1)

Sûsen

G 52/2, G 58/2

Yârsuz gül-geşt-i bāğ itsem niçün geldüñ diyü

Sûseni lâ-büdd görünür hançer-i dil-düzla (G 58/2)

Nergis

G 9/1, G 51/4

Nergis mişâl olursa açık çeşm-i intizâr

Bir gün kıonar ğubâr-ı dür-i yâr-ı şive-kâr (G 9/1)

Lâle, Tûg-ı şâhî

Lâle: G 17/5, G 23/2, G 51/2

Şahrâda cām çekdi yatur kıan mest olup

Keyfiyyet-i şarâbı su' âl eyle lâleden (G 51/2)

Tûg-ı şâhî:

Bir tûg-ı şâhî açmadı evzâ' -ı rûzgâr

Şâh-ı bahâra âyet-i iclâl açılmadı (G 74/3)

Gül-nâr

Hengâm-ı gülde bu ne şafâdur ki bāğda

Mey-ğâreler tenakıul-ı gül-nâra başladı (G 73/7)

Gül, verd

Gül: 34/1, G 39/2, G 74/5

Tâb-ı luţf ile açar bir gün Mu'înün gönlini

Gülleri kıandan iden mihr-i cihân-efrüzla (G 58/5)

Verd: G 27/2, G 37/1

Hâr

Görmedüm bir berg-i gül şāhında ḥ̄ārın görmeyem

Çekmedüm bir cām kim renc ü ḥumārın görmeyem (G 43/1)

4. 17. Meyveler

Mîve, bâr, semer

Mîve:

İrmemekle ağzumuz naḥl-i bülendüm bûseñe

Mîve-i Bāğ-ı İrem dimez de şeftâlû dirüz (G 26/4)

Bâr: G 43/3

Semer: K 3/8

Şeftâlû

G 25/1, G 26/4, G 43/3

Ne deñlü yine eksülmez yine şeftâlûler gitmez

Ne bâğuñ naḥlidür ḳaddüñ ki her dem tâze ter gitmez (G 25/1)

Bâdâm

G 45/6, G 71/3

Göñline düşmese sevdâ-yı sevâd-ı çeşmüñ

Gözlerin açmaz idi şimdi nihâl-i bâdâm (G 45/6)

Hanzal

Benüm berg-i çemen şî' rüm elüñ eş' arı ḥanzaldur

Meger bir mi görür ehl-i nazār şahrada ḥadrâyı (K 2/25)

4. 18. Hayvanlar

4. 18. 1. Kuşlar

Kuş, murg

Kuş:

Muşavvirler ḳosun naḳş-ı nigârı faşl-ı güldür bu

Ne kuşlar ḳondura naḳḳâş-ı gerdün her nihâl içre (G 62/4)

Murg: K 2/23, G 9/3

Bülbül, ‘andelîb, ‘anâdîl, hezâr

Bülbül: K 6/8, K 7/31, G 34/1, G 39/5

Gülüñ evşâf-ı dil-cüyım ider rengin edâlarla

Mu‘ ināsâ bulur mı bir dağı bağ-ı cihân bülbül (G 39/5)

‘Andelib: G 7/5, G 16/4

‘Anâdîl: G 73/6

Çok nâle eyler oldu ‘anâdîl-i gül-sitân

Taşdî‘-i bezm-i ehl-i çemen-zâra başladı (G 73/6)

Hezâr: G 46/2

Şâh-bâz, şeh-bâz

Şâh-bâz:

Gurâb-ı zulmeti bu şayd-gâh-ı ‘âlemde

Şikâra ‘azm kıla şâh-bâz-ı zerrin-bâl (K 5/22)

Şeh-bâz: G 76/2

‘Ukâb

Şanur sinemde zaḥm-ı tîğ-ı ‘aşkı her gören şimdi

Şikenc-i pençe-i dil-düz-ı şeh-bâz u ‘uḳâb itdi (G 76/2)

Gurâb

Çok nâle eyler oldu ‘anâdîl-i gül-sitân

Taşdî‘-i bezm-i ehl-i çemen-zâra başladı (K 5/22)

Kebg

K 3/21, G 45/1, G 80/5

Bâğda ğayret-i ḳaddüñle ider serv ḥirâm

Reşk-i reftârũ ile kılsa nola kebg ḥirâm (G 45/1)

Tûfî

Telḥ-āb-ı meyle bülbül olur rind-i mey-kede
Tūṭī mişāli söylemege sükker istemez (G 23/3)

Tāvus
G 36/2

'Ankâ
K 3/20, K 5/23, G 36/2

Degme bir tāvus-ı bāğ-ı ḥüsne olmaz cilve-gāh
Ḳāf-ı istiğnāda ' Anḳā āşiyānidur göñül (G 36/2)

Hümâ
K 4/1, K 5/21

Yār niçe evc-i istiğnāda pervāz itmesün
Perçem-i miskini reşk-i şeh-per-i mürğ-ı hümâ (G 3/4)

4. 18. 2. Dört ayaklı hayvanlar

Şir, hizebr, bebr Şir: K 2/3, K 3/26, K 6/34

Hizebr:

Benüm hizebr-i ma' ānī benüm o bebr-i beyān
Benüm o pīşe-i şî' rūñ cihānda şîr-i neri (K 3/26)

Bebr: K 3/26, K 5/15

Âhû, gazâl
Ahu: K 1/42, K 2/3, G 24/2

Gazal: K 2/3, G 12/5

Öyle bir vaḥşī gāzālī böyle medḥ itmek neden
Herkesüñ vādīsi şanmañ Muḥteşem vādīsidür (G 12/5)

Şütür, cemmâze
Şütür:

Ḳadeḥ-peymā-yı bezm-i üns ü ḥālet oldı sākīmüz
Meyinden irdi rindān-ı şütür-mestāne hūş-yāri (K 1/19)

Cemmâze:

Anuñçün her biri bir dem ayılmaz mest-âlûde`
Şarâb-ı şevk-i rindānuñ dili cemmâzedür dirler (G 21/3)

Seg

İntisâb itdüñ diyü şād olmasun haylî rakîb
Eksük olmaz biri iki seg âsitân-ı yârda (G 60/3)

Har

Leblerini şeb ü seher turma rakîb-i har öper
Hicri belâsını çeker ‘ aşık-ı ‘ ârif ü lebib (G 4/4)

Semend, rahş

Semend: K 4/2, K 3/31

Nişân-ı na‘l ü gül-miñ-i semend-i kadridür yir yir
Meh ü encüm kıyâş eyler başkanlar çarh-ı vâlâya (K 4/2)

Rahş: G 55/1

Gürbe

Reşâşe-i i kalemüm bende olsa feyz-resân
Çemende gürbesi olurdu nerre-şîr-i ücem (K 6/34)

4. 18. 3. Sürüngenler, balıklar, böcekler

Pervâne G 38/5, G 48/3

Şem‘-i cemâl-i dil-rübâ ateş komışdur ‘ âleme
Yanmağdan itsün mi eyâ pervâne gönlüm neylesün (G 48/3)

Mûr

Ben kim Mu‘înâ zerreveş bir mûr-ı bî-miğdâr iken
Âb-ı hayât-ı nazmuma rûh-ı Süleymân teşnedür (G 14/5)

‘Akreb

Dimāğ-ı dostā terkībi ŧi‘ rümũñ tiryāk

‘Adūya her elifi nīŧ-i ‘aķreb ü erķam (K 6/39)

Semender

K 1/15, G 40/4

Ṭotalum ‘aşķ ile olmıŧdı semender-pāre

Āteŧ-i firķat ile niceye dek yana gũñũl (G 40/4)

Erkam, mār

Erkam: K 6/39

Mār: K 1/37

Ejdehā

Ağıza atılmamaķ mũmkũn mi ķurtarmaķ seri

Ejdehā-yı zũlf-i pīç-a-pīçi yārũñ dem çeker (G 16/3)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METNİN KURULUŞUYLA İLGİLİ AÇIKLAMALAR

1. Mu'ın Divanı'nın bilinen tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T 692/3numarada kayıtlıdır. Nüsha tavsifi şairin eserlerinden bahsedilen bölümde ayrıntılı olarak verilmiştir.

2. Divan nüshasında eksik olan yerler, metin tamiri yoluyla anlam ve vezin bakımından tamamlanmaya çalışılmıştır. Metinde olmayıp sonradan eklenen bu kısımlar [] köşeli ayraç içerisinde gösterilmiştir. Vezni ufak tefek doldurmalarla düzeltilemeyen kısımlar dipnotlarda belirtilmiştir.

3. Yanlış olan yerlerde yapılan düzeltmeler ve okunamayan yerlerde yapılan eklemeler dipnotlarda gösterilmiştir. Bunun dışında az sayıda düzeltilemeyen yanlışlıklar, eksiklikler ve okunamayan yerler ? soru işareti ile belirtilmiştir.

4. Arapça-Farsça sözcüklerdeki uzun ünlüler ā, ī, ū harfleriyle gösterilmiştir. Vezin gereği zihaf yapılması gereken yerlerde de metindeki yazıma bağlı kalınmıştır.

5. Beyit numaralarının solunda () parantez içerisinde yer alan sayılar, metnin eski yazı nüshasının varak numaralarını göstermektedir.

MU'İN DİVANI'NIN ÇEVRIYAZILI METNİ

Bi 'smi 'l-laḥi 'r-raḥmāni 'r-raḥīm

[24+23=47 tef'ile]

- (127b) 1. Minnet Allah'a zihī ḳādir ü dānā vü tüvānā ki benī ādemi eṣnāf ḳılup kimine bī-gāye kemāl ü kimine ḥüsn ü cemāl eyledi i'ṭā baña 'irfān-ı zebān eyledi iḥsān u feṣāḥatde belāḡatde 'adīl itmedi tūṭīleri bülbülli ol ḥāliḳ-ı bī-çün u çirā münṣī-i dūnyā

Pes zi-ḥamd-i ān ki pes ü pīṣ-i rūsül ḥātim-i iṣān ü şeh-i ḳiṣver-i vaḥyest ber u bād selām u ṣalāt an heme-rā pey-rev-i dīnest ü ḥüdā būd u ber-evlād-ı 'izāmeṣ ve 'ale'ş-şahbī hem a'lāmu kirāmu ve 'alā min-tabā'ı 'd-dīni mübīnen ve emīnen ve yaḳīnen ve raṣīnā

[24+24=48 tef'ile]

2. Diñle ey ḥaste vü dem-beste vü bī-çāre vü āvāre göñül ḥāliḳ-ı eflāk ü mā-fiha beni niçe cihān içre getürdi ideyin ḥāme-i ṣīrīn-kelimātumla ser-ā-ser saña taḥḳīḳ ü beyān bir gözi bādām u gül-endām u dil-ārām u perī-rū vü melek-ḥū vü semen-bū lebi mül kākūli sünbül

Pādşeh-i bī-bedelūñ rüz-ı ezel 'ālem-i 'ulvīde nedīmi vü enīsi idüm olmışdı baña yār-ı vefā-dār u ne dildār u ne ḥoş şāh idi şūḥ idi meger rūḥ hemān o idi her mey dil-i pür-tābuma pertev ṣalup olmışdı dirahşān u fūrüzān u beden-süz u ciger-düz-ı mehāsā

[22+24=46 tef'ile]

3. Ol zamāndan berü ben ḥayret ü esrār-ı muḥabbetle ne 'ālemde ne kār üzre yürür idigümi bilmedüm üftāde vü dil-dāde vü ḥayrān u perīşān cihāna ḳademüm 'aşḳ ile şevḳ üzre başup geşt ü güzār-ı reh-i gül-zār u gül-istān iderek bir ḥarem-i ḥurreme irdüm

Anda bir dil-ber-i meh-peyker ü ḥaṅçer-keş ü merdüm-küş ü nāzük-beden ü sīm-ten ü şūḥ u sebük-rūḥ u sehī-ḳadd ü ser-efrāz u semen-ḥadd ü ḥoş-āvāz ü ḡazel-

h̄ân u sühan-dân u beli ince lebi ğonce şacı dağı miyânınca görüp şandum odur ol
didüğüm pādşeh-i taht-geh-i ‘ālem-i ma‘nā

[24+25=49 tef'ile]

- (128a) 4. Serv-ķaddi dil-i meyyālūmi cū gibi ayağına aķıtdı tef-i nīrān-ı ruķı sīne-i
sūzānumı yaķdı ser-i zūlf-i siyehi mekr ü fūsūn ile beni dāma giriftār ķılup şāğar-ı
la‘l-i lebi ümmīdi ħarābāta dūşürdi elem-i firķat ü ħasretle gehī nāle-künān ğāh
ħarīķ-ı şerer-efşān

Şadr-ı mey-ħāneyi ben bir niçe yıl mesken ü me‘vā idinüp def‘-i ğam-ı firķat
içün nāz ile çok saķı-i ṭannāz gehī ṭolu gehī az ķadeħ şundi ṭarab-sāz-ı muğannīleri
hem-rāz-ı dil-i zār ķılup nāy-ı enīnümle benüm çerķ-i berīn raķşa girüp ğayret ü reşķ
üzre idi zūhre-i zehrā

[24+25=49 tef'ile]

5. Gördüm ālām-ı firāķı mey-i gül-fām u bisāṭ-ı ṭarab u şīve-i saķı-i semen-sāķ u
fiğān-ı ney-i ‘uşşāķ-nevā nağme-i şeh-nāz ma‘ānī-i ħicāz-ı ‘acem āğāz u‘ırāķ
eylemedi def‘ varup ‘āķıbetü’l-ħāl melāl-i dil ü bāl ile alup destüme ayağını ol dem
didüm ey pīr-i ħarābāt

Her gelen ayağıña şeyħ ise bernā-yı tüvānā vü gedā ise şeh-i vaķt ü faķīr ise
olur mālik-i gencīne-i pinhān u ğam u ħūzn-i firāvānı ferāmuş ķılurlar ne ‘acebdür ki
baña cām-ı Cem ālām u ğam u derd ü elem vire nedür bā‘iṣ ü bādī bilemem ħiç nedür
ħikmeti āyā

[24+24=48 tef'ile]

6. Didi ey ‘āşıķ-ı miskīn ü ħazīn sen marāz-ı ‘aşķ ile dil-ħaste vü ğam-ğīn olasıñ
saña devā şerbet-i la‘l-i cānāne degül mi ne umarsıñ ki der-i mey-keveyi bekleyüp
āzād olasıñ şād ola ābād olasıñ yūri ser-i kūy-ı dil-ārāda şeb u rüz fiğān eyle revān
eyle sirişķūñ

İşidüp nâlelerüñ gözlerinüñ yaşına şâyed ki teraḥḥum ide cām-ı lebini nüş
idesiñ keyf-i mey-i vuşlat-ı cānān ile pür-cüş olasañ başuña sultān olasıñ şāh-ı cihān-
bān olasıñ ben de dil ü cān ile pendini ḳabul eyledüm efgān-künān kūyına varup
elemüm eyledüm ifşā

[24+24=48 tef'ile]

7. Gāh nāz itdi gehi cevre ser-āgāz u 'itāb itdi niçe gūne 'itāb itdi taḥammüller
idüp cevrine rāzı vü cefāsını vefā bildügümi yār bilüp rüz u şebāsā meh-i ḥūr-şid-i
dıraḥşān leme'ān eyleyüben yanuma geldi didi ey 'āşık-ı bī-çāre ḥazīn olma dem-i
vuşlat irişdi

(128b) Saña ben yār-ı vefā-dār olurun diyü benüm gerdenüme sâ'id-i sīmīnini şaldı
mey-i la'l-i lebini şundi mükāfāt-ı cefā niçe vefā eyledi hergiz elem-i bāle zevāl
irmedi ḥayrān u perişān gelüp külbe-i aḥzānuma didüm yüzümi ḥāke sürüp ḥüzn ü
ḥuşū' ile ḥudāyā

[23+25=48 tef'ile]

8. Ḳanı ol yār Mu'in'e ezeli yār idi dil-ḥoş idi anuñla hemān sem'üme bī-ḥarf ü
edā irdi nidā ma'rifet-i ḥazret-i İzid ki ezel yār-ı tū būd ān heme ṭullāb-ı ḥudārā
buved ez-rüz-ı ezel tā bā-yed-i yār-ı vefā-dār şeved ḥalk ḳoned şāhed-i ma'nī bedel-i
pāk-i e'ālī

İmdi ey ṭālib-i şādī mey ü maḥbūbına aldanma cihānuñ kedere bā'ış ü bādīdür
eger behcet-i sermed gözedürseñ ebeden dünyāya meyl eyleme bu baḥr-i ṭavīlümden
olan dürleri mengüş-ı binā-güş idinüp ḥamd-i ḥüdā vü şalavāt eyle resūline lede'l-
ḥamd ü vefīren ve nuşallihi keşirā

(128b)

1

mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün

1. Şabâ dünyāya fāş itdi şarīr-i cān-ı bīzārı
Yine toğrılanur cānāna āh-ı ‘āşık-ı zārī
2. Nümāyān oldı sūz-ı cān u dil sīnemde dāğumdan
Cihānı mihr-i gerdūn gibi rūşen itdi envārı
3. Şarardum pūte-i mihr ü maḥabbet içre ḳāl oldum
İşüm[i] altun itdüm tende zāhir oldı āşārı
4. Süveydā-yı sivāya ḥamdü li ’llāh irişüp āteş
Derūn-ı sīnem olmışdur riyā vü kīneden ‘ārī
5. Şadef sīr-āb-ı çeşm-i dūr-feşānumdur biḥār içre
Sirişkūmden alup bu rūzgār ebr-i güher-bārı
6. Benüm bu cūy-bār-ı eşkümüñ reşki degül midür
Hemīşe taşdan taşta çalan vādīde enhārı
7. Ne ḳanlar yutduğum hicrān elinden bilsün ehl-i derd
Dem-ā-dem çeşme-i çeşmümden olsun ḥūn-ı dil cārī
8. Gehī bir ḳatre eşküm baḥr olur gāhī serāb āsā
Hemān bir āh ile ḥuşk eylerin ben baḥr-i zehḥārı
9. Uyandı baḥt-ı ḥāb-ālūd çāk oldı gönülümden
Dil-i dānāmı bīdār eyleyen dil-dāruñ efkārı

10. Ümīdüm bu ki gicem rûz ola mihr-i irâdetle
Hicâb-ı h̄v̄âb idem ben dīde-i cāna ŧeb-i târı
- (129a) 11. Bulınmaz hiŧŧe-i ğaflet zamān-ı vaŧl fevt itmez
Nıgeh-bān-ı h̄yāl-i yār idenler çeŧm-i bīdārı
12. Nola ümmīd-i dīdār ile pā-māl-i cefā olsam
Gül eyler bülbulün çün niŧter ayağına h̄v̄ârı
13. Cefā vü cevre rāzī ol vefā vü mihre rağbet kııl
Dilā āsān olur ‘ aŧkuñ saña her kār-ı düŧvārı
14. Derūnı tāze tāze dāğlarla rūŧen it dāyim
ŧaķın târiķ-i ğafletde ķoma cān-ı dil-efğārı
15. Dil-i ‘ uŧŧāķı hākister olur aķker kıyās itme
Semenderdür hayāt-efzā olur ‘ aŧkuñ aña nārı
16. Derūn-ı senge te’ŧīr eyleyen āteŧdür ol āteŧ
ŧerārı kesdürürdi tīŧe-i Ferhād’a aķcārı
17. Maṭāf-ı ehl-i ‘ irfān āsitān-ı yār-ı cānīdür
Ne Mecnūn’dur o kim geŧt eyledi çün Ŧays kuh-sārı
18. Geh ü bī-gāh var kūy-ı muğāna cür‘ asın nūŧ it
Temāŧā eyle vaz‘ -ı sākī-i pākīze-kirdārı

19. adeh-peymā-yı bezm-i üns ü hālet oldu sākīmüz
Meyinden irdi rindān-1 Őütür-mestāna hūŐ-yārī
20. O mey kim keyfi virdi ab‘ uma bir mertebe hālet
Getürdi ārzū-yı na‘ t-1 sulān-1 cihān-dārı
21. Őehensāh-1 risālet tāc-dār-1 taht-1 hātmiyyet
Cünūd-1 enbiyānuñ ser-ver [ü] ser-dār [u] sālārı
22. Mu‘aħħar cilve-i gül-zār-1 vaħy u ‘ālem-i i‘ cāz
Muaddem ma‘ nī-i hul-1 cenāb-1 hāzret-i Bārī
23. Resūl-i kibriyā ya‘ nī Muammed mazhar-1 “levlāk”
Medār-1 hilkat-i eflākdür zāt-1 nikū-kārı
24. ‘Ulüvv-i Őānıdur hūrŐid ü māha egdürüp baŐın
Hāzīz-i hāke gerdān eyleyen nüh-erh-i devvārı
25. Beyān-1 mu‘ cizātından zebān izhār-1 ‘acz eyler
Anuñ mi‘ rāc-1 fazlın ‘aql-1 kül aŐırdur iş‘ ārı
26. O kim meddāhı Hālik vaşfını ur‘ ān ola nātık
uŐūr-1 maħz olur medħinde hālkuñ cümle güftārı
27. Ne haddüm medħ o Őāhı sikke-i nām-1 Őerīfiyle
Murādum bu ki rāyic eyleyem ben nad-i eş‘ ārı
28. Ne eş‘ ār āb-1 Őāf-1 meşreb-i erbāb-1 hāyŐiyyet
Ne hāyŐiyyet ki ehli cem‘ idince başa efkārı

- (129b) 29. Sözin gül-güne-i rüy-ı belâgat eyler elbette
Tekellüfsüz ıtaar mengüş-ı nazma dürr-i şeh-vârı^{*}
30. Dehânı degmemiş ğayruñ zebâna almamış kimse
Verâ-yı cümle-i ma' nâda ıalmış nice ebkârı
31. Füsün u himmet-i ıab' umla itmek dâyimâ peydâ
Müyesserdür baña bî-renc ü bî-tezvîr şehhârî
32. Dem-i cân-bağş ile âheng-i nağş-ı şavı iderlerse
Dil-i dîvâne-yi ârâma hengâm-ı giriftârî
33. Şıfahân u ' Irâkuñ ârzûsın itmesün ' uşşâk
Şarîr-i kilkümi ğuş eylesün öğrensün edvârı
34. Bu ebyâtum hayât-efzâ-yı erbâb-ı belâgatdür
' İnâdından iderse hâsid-i nâ-dân inkârı
35. Olur her mışra' ı bir tîğ-ı cevher-dâr-ı hâsid-küş
Zer-efşân kâğıdı zerrîn ğılâf olsun kalem-kârı
36. Benüm ol şâ' ir-i vahy-âzmâ-yı Tûr-ı endîşe
Kelîm-i ıab' umuñ destümdeki pakîze tûmârı
37. Ahibbâya olur bir nâv-dânî âb-ı hayvânuñ
' Adûya mâr-ı pîç-â-pîç-i endûh-ı sitem-kârî

* 29b şeh-vârı: سهواري

38. Pey-ā-pey cümle nāzük kıt‘alar yazdum kaşīdemde
Ġazel semtinde itsün hāme şimdengirü ref‘tārı
39. Şabādan şemm idince nükhet-i gīsū-yı dil-dārı
Esīr-i bend-i hecrūñ kılca kaldı cān-ı bīmārı
40. Tenüm yaqmağa ‘uryan eyledüm dīvāne zann itmeñ
Fetīl-i dāğ için şad pāre kıldum başda destārı
41. Göñül sūdāger-i bāzār-ı bī-sūd-ı melāmetdür
Metā‘-ı miḥnetūñ ben kūçe-i ğamda ḥarīdārı
42. ‘Abīrūñ i‘tibārın bāda virdi ḥāk-i dergāhı
Düşürdi deşt-i Çīn’e nāfe-i āhū-yı Tātār’ı
43. Bir enfās ile yaqduñ ‘anberi miski temām itdūñ
Unutdurduñ Mu‘īnā ‘āleme sen nām-ı ‘Aḫḫār’ı
44. Degülken kaḫre ḫab‘uñ baḫr iden cūy-ı muḥabbetdür
Hevādur cūşa zeḥḫārı‘ sebep taḫrike teyyārı
45. Güherdür sözlerūñ memdūḫa nisbet pīleden kemter
Zümürürd yirine pīrāye kılduñ ḫayf jengārı
46. Ġaraż ‘arż-ı ‘ubūdiyyet ümīdüm merḫametdür çün
Neden lāzımdur iḫnāb eylemek tā böyle güftārı

47. Çuřuruñ i' tirāf eyle niyāz it hāke rū-māl ol
 Kerīme 'öwr ü istiġfār idenler görmez āzārı
- (130a) 48. Eger āřāruñ a' zāruñile maqbūl* ola dirseñ
 Fe-ğull şallī 'alā ħayrū 'l-verā fi-küllī 'l-āřārı

* 48a maqbūl:maqbūle

mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün

- (130a) 1. Füsün-ı hüsnile seyr eyleñüz ol mäh-simâyı
Tenezzül itdüre gerdündan dergâhına ayı
2. Fürüg-ı rüyı feyz-i nür ider necm-i dıraşşâna
Yağar tâb-ı cebîni âfitâb-ı ‘âlem-ârâyı
3. Mişâl-i şîr-i merdüm-efken ol çeşm-i gazâlâna
Şikâr eyler fezâ-yı dilden âhü-yı şekîbâyı
4. Degüldür gamze tîr-endâz olup her târ-ı müjgânın
İder târâc mülk-i ‘aqlı bir Tâtâr-ı Yağmâyı
5. Ruğ-ı zîbâsı üzre hâl-i miskînin görenler dir
Ne sevdâyile düşmiş Rûm’a bu Hindü-yı sevdâyı
6. Niçün açıldıñ öykindüñ diyü ruhsâr-ı dil-dâra
Çemen-zâr içre taşlar jâleler gül-berg-i ra‘nâyı
7. Tururken ol sehî-ğad böyle şalınmağ nedür dirdüm
Meger bād-ı şabâ taħrîk idermiş serv-i bālâyı
8. Degül ebrü muṭî‘-i hükmi-i ‘aşk olsun diyü ‘âlem
Debîr-i şun‘-ı Hâk menşür-ı hüsne çekdi tuğrâyı
9. Ne hikmetdür bu kim midḥat-nüvis-i levh-i ruhsârı
Vefâ vü mihre ta‘lîk eylemiş ol ḥaṭṭ-ı zîbâyı

10. Sa' âdet aña çeşm-i cân-sitâna iktiḥâl itmiş
Ġubâr-ı reh-güzâr-ı şadr-ı vâlâ-ḳadr u dâneyı
11. Ne dâne faẓl u dâniş ferr ü revnaḳ buldı zâtıyla
Ne zât efdâl u iḥsânıyla memlû itdi dünyâyı
12. O memdûḥ-ı süḥan-dânuñ vücûd-ı pâki câmi' dür
Ḥişâl-i ḥûb u ḥüsn-i ḥulḳ u faẓl-ı 'adl u taḳvâyı
13. Gül-i nev-bâve-i bustân u 'irfân-ı feẓâyıldür
Maḳâm itse maḥal tâ gûşe-i destâr-ı a' lây
14. Derûnı sum' adan ḥâlî muvâfiḳ ḥaḳḳa aḳvâli
Şevâb eṭvâr u ef' âli şavâb endîşe vü râyı
15. Zidûde* âyine ḳalb-i mücellâ vü muşaffâsı
Zamîr-i rûşeni şûret-nümâ pinhân u peydâyı
16. Ḥaṭâdur 'anberûñ yâdı ne ḥâcet nâfe-i Çîn'e
Mu' aṭṭar ḳıldı büy-ı ḥulḳı pehnâ deşt-i ğabrâyı*
- (130b) 17. Niġâh-ı ḳahr ile la' lüñ derûnın eyledüñ ḥün-âb
Gehî baḳ lutf ile la' l-i müzâb it seng-i ḥârâyı
18. İşigüñ ṭaşını pîrâye-i efser iden kimse
İder fersûde-i gerdân-ı ester dürr-i lâlâyı

* 15a zidûde:jidûde

* 16 b ğabrâyı: عبرايي

19. apuında her uluı bir baına sultān-ı  alemdür
abül eyler mi ferrāş-ı arımüñ cāh-ı Dārā'yı
20.  Adū seng-i fesāndur alma bir dem tıguı üstinden
Güher mānend aldur ākden cümle aıbbāyı
21.  İtāb itseñ eger bare serāb āsā firār eyler
Nesīm-i lufuı esse mevc-ız eylerdi deryāyı
22. İdüp tarık bād-ı iltifātuı lücce-i abı
ıardum sāhil-i izhāra bunca dürr-i yektāyı
23. Zebānum uı-i midat-serā vafuı yiter sükker
Niün beslersüñ āyā bilmezüz mürg-i şeker-āyı
24. Senüñ āyine-i şüret-pezir-i lufuı görsem
Cihānda bir daı söyletmez idüm mürg-i güyāyı
25. Benüm berg-i çemen şı rüm elüñ eş arı anzaldur*
Meger bir mi görür ehl-i nazār şahrāda adrāyı
26. Baa hem-pā mı var meydān-ı medüñde devān* olsam
atı b-ma n püyān itmedüm bu deşt ü sarāyı
27. ayāt-efzā vü cān-perver şafā-başā vü dil-keşdür
Dem-i eş arum ezkar eyler i cāz-ı Mesā'yı

* 25a anzal: anzal/ 25b adrā: adrā

* 26a devān: دوان

28. Dür-i nâ-yâb-ı şî' rüm bulamaz har-mührenüñ qadriñ
Begenmezseñ eger kim böyle bir nazm-ı güher-zâyı
29. Qabül-i hâtır-ı pāküñ olursa pīlede olsa
Le' āliden güzel nazm eylerem ben şî' r ü inşâyı
30. Mu' ĩn inşâf it gel medhe lâyıq sözlerüñ yoqdur
Du' ā-yı hayra āgâz eyle ol inşâf-fermâyı
31. Nite kim dīde-i a' yân-ı ' âlem seyr ide her şeb
Felekde Zühre-i zehrâyile Nâhid ü Şî' rā'yı
32. Nitekim eyleye geşt ü güzâr şâh-ı fürüg-efser
Seher-geh cilve-gâh-ı günbed-i gerdün-ı minâyı
33. Gice kâşânesinde ' izz ü devletle qarâr itsün
Seher teşrîf kılsun şadr-ı dīvân-ı felek-sâyı

mefâc ilün fe^c ilâtün mefâc ilün fe^c ilün

- (131a)
1. Sezâ cevâhir-i evşâf u midhat-i hüneri
Mücevher itse sütür-ı medîh-i pür-ķamerî
 2. Revâ le 'âlî-i medhinden idinürse ħulî
Eger mınaşsa-i fikrün ' aruş-ı cilve-geri
 3. Beyâz kıлмаğa her dem kitâb-ı aĥlâķın
Midâd iderse münâsib sevâd-ı çeşm-i teri
 4. Felekde vaşfını altun ķalemle yazmağa
İşâbet eyler egerse eger şihâb seri
 5. Maĥal degül mi debîrân-ı târem-i vâlâ
Sütür-ı medhine reng itseler sitâreleri
 6. Zemîni menķibeti tıtdı olsa lâyıķdur
Saĥîfe-i felek evşâfınuñ güzîde yeri
 7. Sütüde-ĥulķ u pesendîde-vaz^c u ĥüb-şiyem^{*}.
Ĥuceste zâtı gibi cümle tavr-ı mu^c teberi
 8. Zihî netice-i zehr-i nihâl-i bâğ-ı himem
Zihî kemâl u kerem bûstânınuñ şemeri
 9. Ma^c ârif ü hüner erbâbınuñ ser-efrâzı
Mürüvvet ü kerem eşĥâbınuñ da pîşteri

10. Odur gül-i teri gül-zār-ı ʿilm ü ʿirfānuñ
Odur ḥadīqa-i fazluñ dıraḥt-ı bār-veri
11. Cihānda fazl ile mümtāz olunca böyle gerek
Nedür bu mertebe süḥanda nükte-veri
12. Ki her ne deñlü muṭavvel maḥalde baḥş olsa
İder beyān-ı maḳāşid kelām-ı muḥtaşarı
13. Kerem ki revnaḳ-ı aḥlaḳ-ı nevʿ-i ādemdür
Şehi ber-ā-ber iderken merātib-i beşeri
14. Eger muḳārin-i zāt-ı şerīfi olmasa
Yiriyle ḥāşılı bulmazdı yiryüzinde feri
15. Eger bu nazm-ı ʿadīmüʾn-naẓīrüm olur ise
Nigāh-kerde-i ʿayn-ı mülāṭafat eseri
16. Cevāhir-i süḥanı vaşf-ı ğayre şarf itmem
Zebāna bir daḫı almam menāḳıb-ı digeri
17. Degül mi baña musahḥar süḥanda her vādi
Füsün-ı ṭabʿ-ı selāset-şiʿ āra kııl nazarı
18. Zebānı lezzet-i şahbāya virdi şūr u şeri
Benānı ḥüsn ü melāḥatde şıkdı ney-şekeri

* 7a ḥüb-şiyem: خوب شمم

19. Kemāl-i h̄usni zevāle yitürdi h̄ürş̄īdi
Çarartdı *reşk-i haṭ-ı r̄üyı çehre-i k̄ameri
- (131b) 20. ‘ İzārı üzre düşen bāl-i zül̄f-i pür-ḥamda
Şikest şeh-per-i ‘ Anḳā güsiste perr-i peri
21. Geh̄ī ṭurup geh̄ī şalınuğundan öğrendi
Kıyāmı serv [ü] şanavber ḥirāmı kebg-i derī
22. Hevāda ağladur ebri hevāyī ḥil‘ at ile
Semāda virdi fenā Keh-keşān’a zer-kemeri
23. Libās-ı h̄üsniñe p̄irāye eylesem yaraşur
Biḥār-ı fikret ü endişeden çıkan düleri
24. Dür-i kelām-ı belīgumla gevher-i süḥanum
Bulınmaz arasalar her ne deñlü baḥr ü beri
25. Sülük iden büleğā ḥāş-ı rāh-ı güftāra
Felekde bulmayalar benden özge rāh-beri
26. Benem hizebr-i ma‘ ānī benem o bebr-i beyān
Benem o bīşe-i şı‘ rüñ cihānda şır-i neri
27. Ki çeng-i ṭab‘ ile āhū-yı nazmı şayd itdüm
Yabana eylemedüm geşt bunca deşt ü deri

28. Memālik-i sühanı Rüstemāne feth itdüm
Zebūn-ı Zāl-i ğam itdi zamāne ben tek eri
29. Sihām-ı ma‘ rifetümden naşīb alur niçeler
Hādeng-i hüzün ü elem yine pāreler cigeri
30. Bülend-meyldür itmez tenezzül alçağa ğam
‘Ulüvv-i rütbe-i ṭab‘ um virür baña kederi
31. Gürisnedür ḳatı sīr olsa gāh luṭfiyle
Semend-i ṭab‘ umuñ olurdu çarḫ pīşteri
32. Gireydi cīb-i ḳabūline naḳd-i eş‘ ārum
Geçerdi yine ne deñlü kim olsa ḳadr-i zeri
33. Sezā budur ki o gamdan ḫalāş ide beni ben
İdem le ‘ālī-i nazmum nişār-ı reh-güzeri
34. Muḳaddemāt-ı kitāb-ı meḫāsın evşāfı
Muḫassenāt-ı netāyic feżāyil-i hüneri
35. Du‘ ā-yı devleti evrād-ı şubḫ-gāh-ı Mu‘ ĩn
Senā-yı ‘ izzeti ezkār-ı muḫlisān seheri
36. Budur du‘ āmuz o memdūḫ-ı şāḫibü ‘l-fazla
Nite ki oḳına Tāzī vü Fārsī-i deri

* 19b karardı: karatdı

37. Nite ki dinile Türki aide  lemde
Vücüd-ı pkühni Bri haadan ide beri

(132a)

mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün

1. Hudâvend-i hüma-himmet büleñd-ahter felek-pâye
Hıdîv-i mesned-i izzet-serây-ı fazl-pîrâye
2. Nişân-ı na' l ü gül-mîh-i semend-i kadridür yir yir
Meh ü encüm kıyâş eyler baķanlar çarh-ı vâlâya
3. Degüldür mevc urur ta' zîm için kaşdum kıyâm eyler
Mu' aţtar bûy-ı hulķından zemîn ü çarh-ı nüh-mâye
4. 'Azîz-i Mışr-ı efdâl ü fezâ'il zât-ı pür-cüdı
Vücüdı baħr-ı irfân içre bir dürr-i girân -mâye
5. Şeh-i devrâna kılmaz ser-fürü câhına reşk itmez
Gedâ-yı der-gehi rif' atde hem-serdür Şüreyyâ'ya
6. Tokınsa dîdesi her kaţresin la' l-i müzâb eyler
Gözinden şaħş-ı giryānuñ eger hūnîn aķan mâya
7. Bulur ħar-mühre lü' lü' kadri çeşm-i luţfı tokınsa
Olurdu pîle ger kaħr ile baķsa dürr-i yek-tâya
8. Dimâg-ı düşmenâı zehr-i kaħrı telh ü şür itdi
Ferah' -baħş oldu cām-ı bezm-i ihsânı aħıbbâya
9. Şarâb-ı ħân-ı luţfı şeyhî şâb u şâbı şâd itdi
İrişdi başķa keyfiyyet muħaşşal pîr ü bernâya

10. Biḥār-ı bî-kenâr-ı vaşf-ı pâkinden bir iki dūr
Yiter ʿizz ü şeref bu şafḥa-i nazm-ı güher-zāya*
11. Degüldür nükte-perdāzân-ı ʿâlemden biri kâdir
Benüm şîʿr-i dil-âvîzüm mişâli şîʿr ü* inşāya
12. Ne efsûn eyledi gûş eyle bu ṭabʿ-ı gâzel-sencüm
Karî̄n-i iltifât olmak sezâdur şîʿr-i raʿnāya
13. Cemâl-i dil-pezirî reşk ü gayret viridi ḥavrāya
Nihâl-i serv-ḳaddi ser-fürü itdirdi ṭübāya
14. Gören çeşm-i* siyâḥ u ṭurre-i miskînüñi cānâ
Sevâd-ı cāmı terk eyler düşer elbette sevdāya
15. Muḥâl endîşedür ümmîd-i büsem dirsın ammâ kim
Dehānuñdan ḥaber aldum öpülmiş cām-ı şahbāya
16. Bugün yarın dimezsın dāyimâ aḡyāra hem-demsın
Niçün ṭurmaz şalarsın bendeñi her-bār ferdāya
17. Gerek mihr [ü] vefâ eyle gerek cevr ü cefâ eyle
Göñül meyl itmek olmaz senden ayru mäh-sîmāya

* 10b zāya:jāya

* 11b şîʿr ü:şîʿr i

* 14a çeşm-i:çeşm ü

- (132b) 18. Hūmār-ı cām-ı miḥnetden zebūnem def^ç için anı
Mey-i luṭfuñ ider ümmid bu ^ç abd-i fūrū-māye
19. Nesīm-i şubḥ-dem timşāli bī-reh-ber benem şimdi
Beyābān-ı belāda serseri-pūyān her cāya
20. Hās ü ḥāşāki şimdi rūzgār eflāke irgürdi
Beni çün gevher-i sengin düşürdi çarḥ-ı dūn-pāye*
21. ^ç İnāyet eyle kim bir kelle-kūb-ı şadme-i dehrem
Toḫundum bu cihān içre niçe şerr (?)
22. Göñül zilletde ben gāyetde pā-māl u gam u ḥūznem
Çıkar ḥāk-i mezelletden kerem kıl evc-i a^ç lāya
23. Mu^ç in ishāb u taşdı^ç eyleme ḥatm-ı sūhān yegdür
Du^ç ā lāzımdur ehl-i faẓl u şāhib-^ç adl ü dānāya
24. Nitekim her seḥer ḥāver-zeminün şāh-ı Cem-cāhı
Alup çevgān-ı zerrinin ide āheng heycāya
25. Nitekim cem^ç olup rindān-ı bezm-i bāḥter her şām
Şarāb-ı ergavānī ḳoyalar meydān-ı mināya
26. Saña bed-ḥāh olanlar tu^ç me-i tīg-ı kazā olsun
Sen ol ^ç işretde şun luṭfuñ meyin a^ç lā vü ednāya

* 20b pāye:māye

mefâc ilün fec ilâtün mefâc ilün fec ilün

1. Eyâ hıdīv-i serīr-i memālik-i efḍāl
Sütüde-tavr [u] pesendīde-vazc [u] ferruḥ-fāl
2. Hıceste-ḥulḳ u ſiyem ser-firāz-ı ehl-i kerem
Emīr-i mülk-i himem dil-nüvāz [u] nīk-ḥiſāl
3. Melek-siriſt [ü] felek-ḳadr u āsmān-temhīd
ſihāb-tiḡ u ḳazā-eſheb ü hilāl-ni c āl
4. Dür-i ſadefce-i baḥr-i daḳāyık u taḥḳīḳ
Gül-i ḥadīḳa-i ma c nī nihāl-i bāḡ-ı melāl
5. Bülend-ḳadr u maḥal ſāliḥ-i sütüde- c amel
Meh-i sipihr-i düvel āftāb-ı burc-ı kemāl
6. Seni çün itdi cenāb-ı Hudā-yı c azze ve cell
Niſān-i ſadr-ı sa c ādet-mekīn-i ḳaſr-ı celāl
7. Hikāyet eyleyeyin diñle luḫf u iḥsān it
Cenāb-ı ḥazretüñe ḥālümü c ale l-icmāl
- (133a) 8. Ḳılup c ināyet-i yār ile ḫālī c üm yārī
Ġubār-ı dergehüñe itdügüm gibi rü-māl
9. O ḥāk eyledi iksīr tek hemān te ſīr
Yüzinde gördi c adū lem c a-i meh-i iḳbāl

10. Elümde hâtem-i minâ-nigînümi hussâd
Şanurlar ola güher-pâre la' l-i âl mişâl
11. Enînum işiden añlar ki künc-i kâşānem
Sürüd-ı muṭrib-i hoş-lehçe ile māl-ā-māl
12. Gözümde ḳatre-i hūnīn ü başda âteş-i ğam
Biri ' aḳıḳ görünür birisi de gül-i âl
13. Ruḡum belâyile zerd oldı zer şanup a' dā
Hasedle pūte-i miḡnetde eylediler ḳāl
14. Beni derüñde görüp başı çerhe irdi diyü
Bulaydı hāke şalardı ḡasūd-ı bed-ef' âl
15. Şikenc-i pençe-i bebr-i belā derūnumda
Başumda nār şıfat şad hezār tīr-i melāl
16. Ḳazā-yı ğamda gönül teşne huşk-leb ḳaldum
Şarāb-ı luṭfuñ irişmezse nic' olur aḡvāl
17. Sen ol yem-i kerem-i luṭfsın ki* destüñ ile
Cihānı ser-te-ser itdüñ ğarīḳ-ı baḡr-i nevāl
18. Şafā virür süḡanüm vaşfuñ ile gūş idene
Dinilse şı' rüme lāyık degül mi āb-ı zülāl

19. Göñüllerine düşer nazmuma benüm taql̄id
İderse nādire-gūyan-ı dehr fikr-i muḥāl
20. Mu‘īn lāfı ıo noḡşānı bulınur sözüñüñ
Du‘ā-yı devleti olmazsa ḡarf-i istikmāl
21. Niteki lāne-i sīm-āb-gūn-ı ṡāremden
Perin güşād kılup her seḡer hümā timşāl
22. Ğurāb-ı zulmeti bu şayd-gāh-ı ‘ālemde
Şikāra ‘azm kıla şāh-bāz-ı zerrin-bāl
23. Ümīdümüz bu ki ‘Anḡā-yı Kāf-ı himmetine
Rü‘ūs-ı ehl-i ḡased tu‘me ola peççe mişāl

* 17a luṡfsen ki:luṡfsen

mefâc ilün fe^c ilâtün mefâc ilün fe^c ilün

- (133b)
1. Feraḥ-fezā-yı dil-i ehl-i ṭab^c olur diyemem
Mey-i murād ile pür olsa kāse-i ṭārem
 2. Ayağı sāki-i dehrüñ elinden alınca
Neşāt-ı bādeyi ilgā ider ḥumār-ı sitem
 3. Şarābın içsem ider ḥün-ı dīde pür kadeḫi
Benüm de cām-ı leb-ā-leb elümdedür her dem
 4. Ne şaḥva geldüğümi ne ḥumārı fehm iderin
Ne cām-ı ‘ayş ile ser-hoş ne bādeden mestem
 5. Ḥum-ı şarāba da düşsem bulur elüm fi ‘l-ḥāl
Şafā-yı ḥāṭırı ben ḫanda idügin bilmem
 6. Ne ḥāldür bu ki mümkin degül idem bir ān
Ne külbem içre ḫarār u ne bāğa vaż^c -ı ḫadem
 7. Göz açdurur mı seher ‘azm-i gül-sitāna meger
Nesīm-i şubḫ-ı elemden ğubār-ı derd ü elem
 8. Gül-i şikuftesi dehrüñ baña tef-i āteş
Sürūd-ı bülbül-i hoş-lehçe nāle-i mātem
 9. Olur çemende enīnüm fiğān-ı zār-ı hezār
Sirişk-i dīde-i ğam-dīde güllere şeb-nem

10. Görünse çeşmüme bir şâhed-i sütüde-ıhırâm
Çeker gönül revîş-i tâlî' ümden âh-ı nedem
11. Enîsi ğayrılarıñ nev-^ç arūs-ı ümmîdi
Belâ vü miḥnet ise baña mūnis ü hem-dem
12. Gönülde yoğ idi sevdâ-yı zülf-i pîç-â-pîç
Şafâ-yı çarḥ-ı denî kıaddüm itdi ḥam -der-ḥam
13. Hedef kemân-keş-i ğaddâr-ı rûzgâra gönül
Sihâm-ı cevri ü sitem dâğ-ı sînededür hem
14. Gürûh-ı ehl-i ḥased zümre-i nifâk-endîş
Ne deñlü var ise ḥüzn-i derûnuma ḥurrem
15. Bu ḥüzni baña sezâ görmeye odur ümmîd
Cenâb-ı ḥazret-i maḥdûm-ı pāk-ḥulḳ u şiyem
16. Çerâğ-ı dîde-i şadr-ı bülend-mertebe kim
Ziyâ-yı fazlı ile müstenîrdür ^ç âlem
17. Muḥakḳık-ı fużalâ mîr-i mesned-i ^ç irfân
Daḳıka-dân u ḥünerver re'îs-i ehl-i himem
18. Elinde ḥâme-i mu^ç ciz-beyân u nükte-nüvîs
Verâ-yı perde-i feyz-i İlähî-i maḥrem

19. Ne h̄ub gösterür oldı nücūm-ı ma' nāyı
Midād-ı maḥberesi var ise şeb-i muzlem
- (134a) 20. Müsaḥḥar oldı fūnūn-ı düvāzdeh' aña
Nikāt-ı seb' -i ma' ānī zamīrine mülhem
21. Muḥītdür yem-i iḥsān lücce-i dehri
Biḥār-ı luṭfına nisbetle ḳaṭredür ḳulzüm
22. Mu' ādil olmaya esse ne deñlü bād-ı şedīd
Dem-i seḥāda kef-i destine telāṭum-ı yem
23. Nesīm-i luṭfı serābı ' amīk-i baḥr eyler
Debūr-ı ḳahrı eserse ḳomaz biḥārda yem
24. Emīr-i bezm-i ğurūr iḳe dürdī-i ğazābın
Şarāb-ı ' ayşı olurdu mezāk-ı cānına sem
25. Murād idince bir ān iḳre bī-tereddūd ider
Gedāyı neş'e-i şaḥbā-yı iltifāt ile Cem
26. Ḥuceste rāyı sūtūde sekīnet ü revīşi
Berehmenāne nümū-dār-ı şāh-rāh-ı ḥikem
27. Yegāne-i küremā vaż' u ṭavrı müstaḥsen
Ḥiṣāli h̄ub u mü'eddeb fazīlet iḳre ' alem

28. Edāsı nuṭḡ-ı Mesīhā gibi ḡayāt-efzā
Kelāmı luṭf ile mecrūḡ dillere merhem
29. Süḡan-şinās kerīmā kerīm-i Cem' -ḡadrā
Eyā serīr-nişīn-i memālik-i ḡātem
30. Sen ehl-perver ü şāḡib-kemālsiñ saña
Zahīr-i ehl-i dil ü dāniş olmadur elzem
31. Yanumda* ṡururiken luṭf-ı ṡab' uma lāyıḡ
Ricā-yı luṭf idüp ḡayrı medḡin eyleyemem
32. 'Ulüvv-i ṡab' a keder virmese perişānī
Ser-i sipihre olur mūy-ı fikretüm perçem
33. ḡıyām-ı ḡūr-ı ma' ānī ḡuşūr-ı endişem
Sütür-ı şı' r-i terüm reşk-i sebze-zār-ı İrem
34. Reşāşe-i ḡalemüm bende olsa feyz-resān
Çemende gurbesi olurdı nerre-şīr-i ücem
35. Benāna ḡāme-i siḡr-āferīnümi alsam
Beyāz-ı nükte-i rengīn olur sevād-ı raḡam
36. Bu deñlü za' f-ı dilüm ḡār iken ne ḡuvvedür
Esās-ı beyt-i belīḡum metīn u müstaḡkem

* 31a yanumda: yanumda sen

37. Bu āb u tāb ile var ise sūzda sözümün
Zülāl* neş'esi var idüğinde yok şübhem
38. Bu Rūmiyānedür ammā ki tāze vādīdür
Bu tarzı reşk ider elbette nükte-senc-i 'Acem
- (134b) 39. Dimāğ-ı dūsta terkībi şi' rümün tiryāk
'Adūya her elifi nīş-i 'aķreb ü erķam
40. Kazā-yı mübrem iken tīg-ı şab'um a' dāya
Ne çāre ben dađı mecrūh isem kazā mübrem
41. Karīn-i luş olıcaķ bīm-i cehl yok bende
Benümle söyleşemez öyle bir iki ebkem
42. 'Adū da 'arż ider elbette var ise hüneri
Hüner odur ki pesend olmağa ola eslem
43. Beyāza ādemün ağ u şarasını çıkarur
Sefīd-i kāğıd-ı pākīze vü siyāh ķalem
44. Zebūn-ı Zāl-i ğam olmaķ revā mı bencileyin
Dilīr-i ma'reke-ārā nümüne-i Rüstem
45. Ne deñlü řīr-dil olsam derūna kār eyler
Şikenc-i pençe-i bebr-i beyān-ı miħnet ü ğam

46. Nazar olunsa haqikatde zerreyem ammā
‘ Adū gözine koyar lā-būd āfitāb-ı sitem
47. Benüm ne haddüm idi lāyık-ı sitem olmağ
Ki hāsset-i* sitem-i rüzgāradur nālem
48. Kerem münāsib-i aḥvāl-i pür-melālüm iken
Müsā‘ id olmadı bahtum olam qarīn-i kerem
49. Ne bahtdur bu ki ber-geştelik ola şanı
Ne şāndur bu ki iflās ola aña munzam
50. Gürisne teşne vü her şeb bürehne vü bīdār
Ḥayāl-i ḥ‘āb gelür oldı çeşm-i ḥ‘āb u ni‘ am
51. Qo ğayrı kaydı şikāyet-medār-ı ‘ azli iken
Neden ḥimāyet olunmağ o şahs-ı lā-yefhem
52. Mecāl-i şabr u teḥammül muḥāl ü müşkil kār
Bu intizār ne düşvār imiş ḥudā ā‘ lem
53. Yiter hikāyet-i aḥvāl-i pür-melāl Mu‘īn
Du‘ ā-yı devlet-i maḥdüm cümlesinden ehem
54. Be-ḥaqq-ı şabr-ı rüsül reh-nümā-yı şabr-ı sübül
Be-ḥaqq-ı kâşid-i menşūr bār-gāh-ı kıdem

* 37b zülāl: لا ج

* 47b Ki hāsset-i: Hāsset

55. Һудā nigāh ide gerd-i kederden āyīneñ
Žamīr-i pāküñe reşk ide neyyir-i a‘zam
56. Senüñ de şadra sa‘ādetle neylüñi göreler
Şafā-yı tehniyet-i vālidüñ qarīn ola hem

mef' ûlü fâ' ilâtü mefâ' îlü fâ' ilün

- (135a)
1. Olsun debîr-i hüsn-i haṭ-ı nüṣḥa-i beyân
Midḥat-nüvîs [ü] ṣadr-ı süḥan-dân u nükte-dân
 2. Ser-nâme-i siyeh-raḳam-ı vaṣf-ı pâküñüñ
Çıksun beyâza nükte-leri ḳalmasun nihân
 3. Virsün şeref medîḥine nâmıyla ehl-i ṭab'
Mazmûn-ı luṭf-ı ṭab' ımı * görsün süḥan-dân
 4. Evṣâf-ı dil-pezi-ri oḳunsun sebaḳ sebaḳ
İtsün zamâne na' t-i cemîlini dâstân
 5. Medḥ ü şenâsı fâtiḥa-i muṣḥaf-ı hüner
Ḥayr-ı du' âsı ḥâtime-i vird-i ḳudsiyân
 6. Endîşe ḥizmetinde kemer-beste-i ḥayâl
Şeh-râh-ı midḥatında ḥired peyk veş devân
 7. Müşkil-pesend-i sâmi' a ta' bîr-i midḥati
Ḥaḳḳ-ı edâda nâṭıḳa ammâ ki bî-tüvân
 8. Üstâd-ı 'aḳl öñinde telâmîz-i fikreti
Keşf-i kitâb-ı diḳḳat idüp ḳılam imtiḥân
 9. Tedḳîḳ olındı medḥe sezâ söz bulunmadı
Taḥḳîḳ oldı cilve-ger-i ḥayyir-i gümân

10. ʿĀlem ʿulüvv-i ẓadrini aʿlā bilür anuñ
Medhinde iʿtizār olunur pestī-i zebān
11. Ol dürr-i pāk-i ẓalzüm-i zehhār-ı fazldur
Reşk üzre ʿizz ü ẓadrine dürr-i āsmān
12. Deryā-yı bī-kenār-ı ʿulüvv-i himem odur
Döksün zemīne yüzi şuyın baħr-ı bī-kerān
13. Şarrāf-ı dehr-i berī baĸamaz maʿādına
Gösterdi ĸalĸa cevherini kān-ı künfekān*
14. Gelmez cihāna sencileyin pāk bir güher
Virmez zemīne ĸāk-i derüñden nişān kān*
15. Olmaz ʿadīl-i ĸāk-i rehüñ tütüyā senüñ
Görmez ĸubār-ı der-gehüñi İşfahāniyān
16. Teşhīr-i fülk-i dānişe şemşīr gizligi
Aĸkām-ı kilki baĸter ü ĸāvere devān
17. ʿAşra idāne feyzdür efďāl ü fazlile
Eyler vücūd-ı pāki ile iftiĸār evān
18. Şimdi ʿulüvv-i himmet ile ilţifātudur
ʿİlm ü kemāl ü fazla viren iʿtibār u şān

* 3b ẓabʿını: ẓabīʿini

* 13b künfekān: كنفكان

* 14b derüñden: derüñ, nişān: şān

19. Erbāb-ı nazm u ma' rifete raġbetin görüp
Geldi benüm de hâtıruma bu ġazel hemān
- (135b) 20. ' Āşıklarına düşdi nigāhıyla bīm-i cān
Ol ġamzelerle öldürür ol şūh-ı bī-emān
21. Gelse hadengi sīnesine ' āşıkun maḥal
Ol kaşı yāya cān atar olmaġa dil-niṣān
22. Almazdum ele bādeyi meclisde ' aynuma
Aldı kirişmesiyle beni sāķi-i muġān
23. Aġyāra dest-būsa rızā virmesün diyü
' Uşşāķa öpdürür ayaġın yār-ı dil-sitān
24. Ruḥsār-ı zerd [ü] eşk-i dem-ālūd ile benem
Bāġ-ı belā vü ġamda bütün mīr-i ' āşıkān
25. Eller çeker şelāşe-i ġassālesin Cem'ün
Zehr-āb-ı ġam şunar baña nüh kāse āsmān
26. Ümmīd-i cām-ı luṭfuñ ile söylesün Mu' in
İtsün ḥumār-ı dürdī-i gerdūndan fiġān
27. Ḥāşāki evc-i ' izzete ref' itdi rūzgār
Dil düşdi ḥāk-i zillile çün gevher-i girān

28. Mir'ât-ı ıab'ı päreledi gerçi seng-i ğam
Her pâresinde şüret-i ma' nî yine ' ayân
29. Hâşmâne ben de da' vî-i fazl eylesem olur
İnşâ vü şî' r beyyine vü hâme tercemân
30. Medhûñde nükte-senc olamaz ben kadar Kemâl
Evşâfuñ itsem olmaya Vaşşâf hem-zebân
31. Bülbüllerini söyledürin bâğ-ı ' âlemüñ
Olduğça gül-sitân-ı harimüñde medh-ğ'ân
32. Melhûz-ı çeşm-i hüsni kabûl olsa sözlerüm
Ahsent dirleridi baña cümle ins ü cân
33. Ölsem qarîn-i luğ ile itmezdi bir dağ
Menhûs-ı çerğ kevkeb-i bahtumla iktirân
34. Bir rû-yı dil ki gülmeye mi giryeden ferâğ
Görmez m'ola hağğında yüzün çeşm-i hün-feşân
35. Me'mûl odur ki hâl-i dil-i zâra rağm ide
Nâ-gâh ola şâhid-i elâfı mihr-bân
36. Şân-ı şerîfî merhamet ü şefkat ü kerem
Zât-ı lağîfî ferr-i cihân u cihânyân

37. Vāqıf zamīre virmeyelüm ʿ arz ile şudāʿ
Ḥayr-ı duʿ ā için açalum biz hemān dehān
- (136a) 38. Mādām midḥat-ı küremāyān-ı ehl-i tabʿ
Sell-i murād ile olalar şād u kām-rān
39. Olsun hemīşe niʿ metüm erzāq-ı dergehi
İtsün ziyāde devletini Rabb-i müsteʿ ān

mef̄ ülü mefâc̄ ilü mefâc̄ ilü fā ülin

- (136a)
1. Her kim ki nazâr kılsa senüñ kaçuñña cānā
Hayretde qalur kudret-i naqqāşuñña cānā
 2. Sen bāde içüp başumuza kaçd ider olduñ
Biz and içerüz turma senüñ başuñña cānā
 3. Ağızuñ bizi yok yirine koyup da revā mı
Būsuñ vire şāğar gibi   ayyāşuñña cānā
 4. Ferrāş-ı harīmüñ olalı şarşar-ı āhum
Göz degdi gönül hidmet-i ferrāşuñña cānā
 5.   Aşkuñla Mu ̄ in olmuş idi ğarq-ı sirişki
Girmiş degül idüñ dağı sen yaşuñña cānā

fâc ilâtün fâc ilâtün fâc ilâtün fâc ilün

1. Ber-ķarār olmaz dil-i mey-ķ̄ārda jeng-i belā
Şayķal-ı mir[˘] āt-ı ķāķırdur ŗarāb-ı dil-güŗā
2. Bezm-i erbāb-ı dili devr eylesün ŗāġar mūdām
Gerdiŗ-ı gerdün-ı bed-gerdāna nisbet sākıyā
3. Eŗķ-i mey-gūnum firāvān itdi mihr-i tāb-ı [˘]aŗķ
Minnet-i ŗāķbā ķeken rindāna sākī eŗ-ŗalā
4. Kısmet-i bezm-i ezeldür ŗūfiyā da[˘] vāyı ķo
[˘]Aŗķ erbābına mey zūhhāda ķirk-āb-ı riyā
5. Hıusrevā ser-[˘] asker-i rāh-ı belāġatdür Mu[˘] ĩn
Aña luķf-ı ķāzret-i Bārī te[˘] ālā reh-nümā

fâc ilâtün fâc ilâtün fâc ilâtün fâc ilün

1. Men senüñ maḥmūruñam sūd eylemez şahbā baña
Cām-ı la^c lüñ şun ki def^c olsun ḥumārūm sāḳiyā
2. Būy-ı zülf-i ^c anberinüñ şemm idem şāyed diyü
^c Āşık-ı miskīn yiler kūyuñda mānend-i şabā
3. Ḥ^cāce-i bāzār-ı ^c aşk olmak ne müşkil kār imiş
Naḳd-i cān ister şemen kālā-yı vaşl-ı dil-rübā
- (136b) 4. Yār niçe evc-i istiḡnāda pervāz itmesün
Perçem-i miskīni reşk-i şeh-per-i mürġ-ı hü mā
5. Bī-sütün-ı nazma Ferhād eyledi şimdi beni
Tīşe-i ṭab^c -ı Mu^c in ey Ḥusrev-i Şirīn-edā

müfte 'ilün mefa 'ilün müfte 'ilün mefa 'ilün

1. Reh-rev-i h̄ile vü cefā oldu o yār-ı dil-firīb
Va' deye kılmadı vefā kılmadı çāre-i şekīb
2. Cevrine bendesin maḥal gördüğine o bī-bedel
Çekmezidüm dilā kesel olmasa māyil-i raķīb
3. Ḥayli çoğ oldu mübtelā başına oldılar belā
Nice ' ilāc ider ola bunca za' ife bir ṭabīb
4. Leblerini şeb ü seḥer ṭurma raķib-i ḥar öper
Hicri belāsını çeker ' aşık-ı ' ārif ü lebīb
5. Dehre egerçi Ḥusrevā çok gele dāstān-serā
Hem çü Mu' in-i ḥoş-edā gelmeye şā' ir-i edīb

mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün

1. Ser-i zülfüñden eyler halk-ı ' âlem kı̄l ü kı̄li hep
Kitâb-ı hatt-ı ruhsârũnda bulmuşlar maķâli hep
2. Kalem-perdâz-ı defder-hâne-i kudret debirâna
Senüñ hüsni hâtuñdan virdi sulţanum mişâli hep
3. Ne hazz itsün bu çarhuñ devr-i ma' kūsından âdem kim
Terakķide esâfil hep tedennide e' âli hep
4. Tavâf-ı kũyuñ eyler her ne deñlü var ise ' ârif
Harim ü Ka' be vü büt-hâne vü mey-hâne hâli hep
5. Senüñ vaşf-ı leb ü la' l ü ruḥ-ı gül-gũnuñ olmuşdur
Mu' in' üñ böyle rengin olmağa bā' iş maķâli hep

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. Şanma surh olmuş remedden çeşm-i târ-ı mey-perest
Hün-ı ' uşşâkı şu deñlü içmiş olmuş kan mest
2. Şırçadur dil incinür meclisde sâgar şunmasun
Şun meyi devründe sâķī olmasun hâtır-şikest
3. Ğam degül dünyâ eger el virmese hamd-i Hudâ
Mülket-i Cem ya' nî hep hum-hânelerdür zîr-dest
4. Meclis-i va' za nice kâlkup varam mey-hâneden
Şeyhler huş-yâr ben mest-i mey-i Bezm-i Elest
- (137a) 5. İrgürürdi rütbe-i eş' arını Şi' rāya tā
Olmasa böyle Mu' in' üñ pāye-i iķbāli pest

fâc ilâtün fâc ilâtün fâc ilâtün fâc ilün

1. Çekme genc-i vaşl ümmîdiyle dilâ bî-hûde renc
Tu^c me-i tiğ-i tılısm eyler seni sevdâ-yı genc
2. Kaddi h̄am olmazdı miskin ^c âşıkun̄ pîrâne-ser
Olmasa cānā ser-i gîsū-yı miskinün̄ şikenc
3. Çeşmümün̄ pâyına îşār itdügi gevherlere
Ağlamazdum k̄adr bilse olsa ger* cānāne genc
4. Şakla ^c aşkı gülmesün a^c dā görüp k̄uyın şakın
Ağlama ^c âşık cefā-yı yārdan olma gülünc
5. Sūzı var eş^c arınun̄ gül-şende oğunsa Mu^c in̄
Sāza başlar her tarafından ^c andelîb-i nağme-senc

* 3b olsa ger: olsa

mef' ûlü mefâ' îlü mefâ' îlü fa' ûlün

1. Yâ rab beni ol kıaddi sehî bâna yetişdür
Eyyâm-ı ğam-ı fûrķati pâyâna yetişdür
2. Ser-menzil-i âmâlüme şâm irmeden irgür
Yollarda kıoma Kûlbe-i Ahzâna yetişdür
3. Hâyli ileri gitdi sükân-ı ser-i kûyı
Luţf eyle ki kıaldum geri yârâna yetişdür
4. Hıaţ ile nihân itme dehânın baña göster
Zulmetde kıoma çeşme-i hayvâna yetişdür
5. Çün kıatre-i eşküm benüm itdüñ yedi deryâ
Bir kıatre ile aldama 'ummâna yetişdür
6. İrmezsem eger mertebe-i zâhid-i şehre
Meh mertebe kııl rûtbe-i rindâna yetişdür
7. Vaşfuñ güherin arar iken dilde Mu'în'i
Bir ğâyeti yok gevheri çok kâna yetişdür

mef̄ ūlū fâc̄ ilâtü mef̄âc̄ ilū fâc̄ ilün

1. Nergis mişāl olursa açık çeşm-i intizār
Bir gün konar ğubār-ı der-i yār-ı şīve-kār
2. Bu bī-vücūdı yoqlıya mı bir daḡı o māh
Pertev şala mı zerreye ḡurşīd-i tāb-dār
3. Şahn-ı çemende ol nağamāt eyleyüp gezer
Ben künc-i ğamda mürġ gibi zār [u] bī-karār
- (137b) 4. Meclisde ḡatḡı yoġ ise baḡş-i müdām iden
Tenhāca çeksün ayaġını şeyḡ-i hūş-yār
5. Oldı ‘itāb-ı yār-ı sitem-kār ile yine
Kemter Mu‘īn mazhar-ı elḡāf-ı Kird-gār

fe^c ilâtün mefâ^c ilün fe^c ilün

1. Ağzıñuñ baħse bir yeri yoħdur
Kimsenüñ anda sözleri yoħdur
2. Olamaz şāh-ı ħüsne pāy-endāz
Aṭlas-ı çarħuñ ülkeri yoħdur
3. Oħma* derviş eyādī-i vaşlın
Bunda baħs-i ħalenderī yoħdur
4. Peri olsa dir idüm aña melek
Aña mānend bir perī yoħdur
5. Āfitāb-ı ruħuñ yanında mehüñ
Necm-i raħşendenüñ ferī yoħdur
6. Kesemez senden ol raķībini
Tīg veş dilde cevheri yoħdur
7. Vaşf-ı la^c lüñde söz Mu^c in'üñdür
Kimsenüñ anda sözleri yoħdur

* 3a Vezin bozuk okuma okma şeklinde aruz tasarrufuyla okunmuştur.

fâ^c ilâtün fâ^c ilâtün fâ^c ilâtün fâ^c ilün

1. Kurtulup gird-âbdan bulur mı fülk-i dil kenâr
Lücce-i ğam mevc-hîz eyyâm ise bed-rûzgâr
2. Şöyle za^f irdi humâr-ı cām-ı ğamdan kim bize
Ref^c için tutmağa ayağı degül el pây-dâr
3. Var ise evc-i belâ-yı hicrdür dîdem benüm
Şimdi zîrâ ki uçar çeşmümde tayf-ı vaşl-ı yâr
4. Sensiz ārâm itmez oldı cilve-gâh-ı dîdede
Görmedüm ‘ âlemde eşküm gibi hergiz bî-ķarâr
5. Nâme varup gelmesün kaldur aradan ķaşıdı
Dest-bûsuñla Mu^c in’üñ göñlini yaz nâme vār

fâ^c ilâtün fâ^c ilâtün fâ^c ilâtün fâ^c ilün

1. Şanma ehl-i derde deşt-i ‘aşk elem vādīsidür
Küy-1 dil-ber ‘āşıkā Bâğ-1 İrem vādīsidür
2. Rind iseñ dervīş cāh-1 şāha virme sāğarı
Salţanat mest olmadur vādī de Cem vādīsidür
- (138a) 3. Çīn-i zülfünden geçüp gelmek meşām-1 ‘āşıkā
‘İtr-perver bir nesīm-i müşg-dem vādīsidür
4. Zāhidā mey-ḥāne veş bir ğamze dāyir var iken
Ḥāneḳāhı rinde sevḳ itmek sitem vādīsidür
5. Öyle bir vaḥşī ğazāli böyle medḥ itmek neden
Herkesüñ vādīsi şanmañ Muḥteşem vādīsidür

mef' ûlü mefâ' îlü mefâ' îlü fa' ûlün

1. Hicrân eleminden yine bir dâğ u berüm var
S̄inemde tef-i âteş-i ğamdan eşerüm var
2. Meclisde gice sâğar-ı şahbâya öpülmiş
Ey ğonce-dehen yine femüñden ğaberüm var
3. Neñ var diriseñ dâğ-ı dilüñ pârelerinden
Gel s̄ine-i şad-pâreme gör kim nelerüm var
4. Âyîne-i dil şaykal-ı dîdâruña muhtâc
Hicrânuñ ile dilde ğubâr-ı kederüm var
5. Ben ğ'âb-ı belâdan nice baş ğalduram ey dil
Seng-i der-i dil-ber gibi bālîn-i serüm var
6. Ğün-âb-ı sirişk ü ruğ-ı zerdüm güher ü zer
Hengâme-i miğnetde hele zîb ü ferüm var
7. S̄inemde derün-ı âteş-i evc virdi Mu'înâ
Hicrân eleminden yine bir dâğ u berüm var

müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün

1. Cānā şarāb-ı la' lüñe la' l-i Bedehşān teşnedür
Āb-ı ruḥ-ı gül-gūnuña gül-berg-i ḥandān teşnedür
2. Ṭurreñde māyil ruḥlaruñ ayına tenhā dil degül
Āb-ı şehāb-ı raḥmete kāfir müselmān teşnedür
3. Sīr-āb ider şanma şarāb erbāb-ı bezmi sākīyā
Nūş itmege la' lün* zülālūñ cümle yārān teşnedür
4. Gāhī dirīg itme içür aḡyāra bir kaç tīgüñi
Ḥūn-ı ' adūya ḥusrevā şemşīr-i bürrān teşnedür
5. Ben kim Mu' inā zerre veş bir mūr-ı bī-miḡdār iken
Āb-ı ḥayāt-ı nazmuma rūḥ-ı Süleymān teşnedür

* 3b la' lüñ: la' lin

mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün

1. Göñül rev-rüz [u] ‘ıyduñ arzūsından müberrâdur
Bu mevsimde murâdı anca bir serv-i dil-ârâdur
- (138b) 2. Bülend-âvâzelerle bülbülüñ feryâdı vaqtinde
Kenâr-ı cüyda rindân ile şöhet ne a‘ lâdur
3. N’ola ol nev-nihâl-i bâğ-ı nüzhet surh-püş olsa
Gül-istân-ı cihân içre gül-i zîbâ-yı hamrâdur
4. Ruḡ-ı âlinden eyler iktibâs-ı reng-i rû güller
Ḳad-i reşk-âver-i bâlâsı ser-fersây-ı tûbâdur
5. Mey-i maḡbûba zâhid gibi tırfe tevbeler itmiş
Mu‘în’üñ bu şafâ vaqtinde tavrı ḡaylî ra‘ nâdur

fâ^c ilâtün fâ^c ilâtün fâ^c ilâtün fâ^c ilün

1. ‘ Ārif-i bezm-i fenā rindāne cām-ı Cem çeker
Zāhid-i ebleh beķā ümmīdin eyler ğam çeker
2. Āşinā-yı baħr-i ‘ aşķ olmaz ħalāş itmek seri
‘ Āķıbet bir ğün olur deryāya anı yem çeker
3. Ağıza atılmamaķ mümkin mi ķurtarmaķ seri
Ejdehā-yı zülf-i pīç-ā-pīçi yāriñ dem çeker
4. Bī-sebeb feryād ider şanmañ ħarīm-i bāğda
Gözlerinden ‘ andelībün ğonce her şeb nem çeker
5. Bağlamış bir ķara çenber ħaķ kıyās eyler ğören
‘ Ārız-ı dil-ber zevāl-i ħüsnine mātem çeker
6. Ayağı tozına çeşmüm şaçdı ķadrin bilmedi
Şöyle gevhler ki her bir dānesi dirhem çeker
7. Her ne deñlü az ise şi‘ ri Mu‘ in’ün tuĥfedür
Pīş-ğāh-ı yāre ğüstāĥāne bīş ü kem* çeker

* 7b bīş ü kem: pīş ü kem

mef' ûlü fâ' ilâtü mefâ' îlü fâ' ilün

1. Şimdi şarāba dirhem ü dīnār saçılır
Zīrā çemende sāğara ezhār saçılır
2. Sünbülleri қonar şuya bāğ-ı melāhatūñ
Ruḥsār-ı yāre ṭurre-i ṭarrār saçılır
3. Gül-zāra cūlar aқıdup ezhār idüp nişār
Dökülür āba ḥāce-i āzār saçılır
4. Dil-ber gelür diyü süpürür yolların nesīm
Ebr-i bahār gül-şene hem-vār saçılır
5. Şimdi cihān mu' aṭṭar olur ser-te-ser Mu' īn
Her lāle üzre nāfe-i Tātār saçılır

mef̄ ûlü fâc̄ ilâtü mefâc̄ îlü fâc̄ ilün

1. Ç̄in eyleyüp ceb̄inini dil-ber hırām ider
Mürġ-i dili şikāra gezer tırma dām ider
2. Bed-mest olunca sāk̄i mey-i ʿiṣ olur mı h̄iç
Rindāne meclisinde şarābı hārām ider
3. ʿUṣṣākā tīg-ı ġamze çeker çeşm-i dil-rübā
Aġyāra karşı hānçerini der-niyām ider
4. Bir gün hicāb-ı hāṭ çekilür mihr-i rüyına
Āh̄ir sitemle ʿāşıkına şubhı şām ider
5. Çekmez humār-ı cām-ı meyi rind olan Muʿîn
Taşn̄iʿ-i vaqt eylemez ašlā müdām ider

fe^c ilâtün fe^c ilâtün fe^c ilâtün fe^c ilün

1. Zâhid ancak mey-i huldun dile nâmin getirür
Rind-i devrân-ı Cem'ün meclise câmın getirür
2. Reng ü bûy-ı ruḥ-ı yâre toḡunur bād-ı bahâr
Bûlbûl-i bâḡa gülün ṡurfe peyâmın getirür
3. Resmdür va^c de-res-i vaṡlı olan aḡyâra
^cÂṡıḡa anca mekân sâde selâmın getirür
4. Naḡl-i ṡirîn-süḡan-ı yârin ider nuḡl-i ṡarâb
Mâyil-i la^c li olan bezme kelâmın getirür
5. Luṡf-ı nazm-ı süḡan-ı ehl-i dil añılsa Mu^c in
Ortaya defder-i pâkize-nizâmın getirür

mefâc ilün fe^c ilâtün mefâc ilün fe^c ilün

1. Şu cemre gibi ki şimdi hevâdan âba düşer
Hevâya düşdi gönül kırkârın şarâba düşer
2. Bir iki tıfl ile pîrâne-ser hîrâm idelüm
Bu mevsim içre çemen seyri şeyh ü şâba düşer
3. Hümâr fikrin ider rind olan bu meclisde
Şarâbı çoğ içen elbette câme-h^vâba düşer
4. ‘Ulüvv-i himmet odur kim bu hâke luğf idesin
Bülend-servlerün sâyesi türâba düşer
5. Bu şi‘r perde-i luğf-ı Hudâ’dan itdi zuhûr
Mu‘în kaçd-ı nazîre iden hicâba düşer

mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün

1. Hıtañ taħrîrini keşf-i rümûz-ı bādedür dirler
Kitāb-ı ħüsne tār-ı kākülün şîrāzedür dirler
- (139b) 2. Hevā evc-i belāda nağme-i şeh-nāzdur ammā
Maķām-ı ‘aşķ ‘uşşāk içre ħ̣āb āğāzedür dirler
3. Anuñçün her biri bir dem ayılmaz mest ü ālūde
Şarāb-ı şevķ-i rindānuñ dili cemmāzedür dirler
4. Dükān-ı ‘aşķa ölçüp dökmeince bir ķadem varma
Metāc -ı derd ü miħnet ħaylî bî-endāzedür dirler
5. N’ola erbāb-ı dil bir dem düşürmezse dehānından
Mu‘ ĩn’ün şîc rine şîrĩn zebānı tāzedür dirler

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

1. Bu gûne kûçe-i bâzârı erbâb-ı hıred neyler
Metâ'-ı 'ilm ü 'irfânı ne alur var ne bey' eyler
2. Seher 'uşşâkı âgâh eyleñ istiğfâr [u] zâr itsün
Gice bezm-i muhabbetde çalındı 'üdlar neyler
3. Keyâne kec-külâh erbâb-ı naḥvet bezm-i 'işretde
Ḥumârın çekmede dehrüñ hıred-mendân olan keyler
4. Perişân olma bu bütüñ güşâdın kıl ricâ Ḥaḳ'dan
Ne meclisler ola bir gün dökülür saçılur meyler
5. Mu'înâ bî-vefâdur gerçi dünyâ tâ ezel ammâ
Ne 'âlemdür bu kim şimdi mu'ayyen buldı hep şeyler

mef̄ ülü fâ̄c ilâtü mef̄â̄c ilü fâ̄c ilün

1. ‘Āşık derūnı āteşine micmer istemez
Būy-1 haṭuñ meşāma yiter ‘anber istemez
2. Hūn-āb-1 çeşmi lāle şıfat ḥāke zeyn iden
Zerrīn-ḳadeḥle olsa mey-i aḥmer istemez
3. Telḥ-āb-1 meyle bülbul olur rind-i mey-kede
Ṭuṭī mişāli söylemege sükker istemez
4. Tāc u ḳabāya revnaḳ u şān virdi şeyḥ-i şehir
‘Ārifse ser-bürehne gezer efser istemez
5. Sākīde ḳaldı gönli Mu‘īn’ün belā budur
Bezm-i şafā-yı cām-1 mey-i kevşer istemez

fâc ilâtün fâc ilâtün fâc ilâtün fâc ilün

1. Kılma bendüñden halâş itmek için tedbirümüz
Biz senüñ divâneñüz zülfüñ gerek zencirümüz
2. Şayd-ı seg olmaz mişâl âhū-yı şahrā-yı cebin
Deşt ü der geşt [ü] güzār itmez bizüm naḥçirümüz
- (140a) 3. İhtiyārī reh-rev-i mey-ḥāne olmaz şeyḥ ü şāb
Cezbe-i muğ-beççedür vech-i sülük-i pīrümüz
4. Şīr-diller pençe-i mihrinde âhū veş zebūn
Bir ğazāl-i şūḥ-çeşmüñ ğamzesidür şīrümüz
5. Āteş-i hicrānile gice nücūm āsā Mu‘īn
Çıkdı eflāke şerār-ı nāle-i şeb-gīrümüz
6. Hāḫ bu kim şimdi kemāl-i fazl ile mümtāzdur
Hāzret-i kādī ‘l-ķuzāt-ı şāh-ı ‘ālem-gīrümüz
7. Luḫfuña ta‘līķ kılmışdur ķader ḥācātumuz*.
Dest-i iḥsānuñdan itmişdür ķazā taķdīrümüz
8. Dil-periḫān olmaķ eyyāmuñda hiç lāyık midur
Yoğ iken bir ba‘iḫ-i ḫirmān olur taķşīrümüz
9. Bu ne ḥāletdür ki bulmaz göñlümüz cāy-ı ķarār
Mest-i şāḫbā-yı ğam olmaşķ bulurduķ pīrümüz

10. Luṭf-i iḥsān ile miḥnetden ḥalāş it bendeñi
Çıkmasun gerdūna tā āh-ı kazā-te 'şīrümüz
11. Ḥaḳ ta' bīr eylemek medḥüñde bir emr-i muḥāl
Besdür anuñçün du' ā-yı ḥayr ile ta' bīrümüz
12. Kātib-i şeb nitekim kırtās-ı rūza meşık ide
Nāme-i iḳbālūñ olsun rūz [u] şeb ta' bīrümüz

* 7a ḥacātumuz: حاجانمز

mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün

1. Ne deñlü yinse eksülmez yine şeftälüler gitmez
Ne bâğuñ nahlidür addüñ ki her dem taze ter gitmez
2. ayâl-i yâr itâr eyler ayâr-ı sitem-kârı
Dile dil-dâr gelse am gider ammâ keder gitmez
3. Sirişk-i rüy-ı zerdümden faır-i teng-dest añlar
Elümde âyinemden devletinde sım ü zer gitmez
4. Elüñden cām şun terk-i ser itsün dirseñ üftādeñ
Ayā olmazsa sāı ‘arşa-i ‘aşuñda ser gitmez
5. Mu‘īn elden omazdı mümkün olsa secde-i zāhid
Bir elden bāde bir elden de dīvān-ı hüner gitmez

fâc ilâtün fâc ilâtün fâc ilâtün fâc ilün

- (140b)
1. Biz ki cānā zūlf-i ‘anber-būña miskīn-mū dirüz
Nükhet-i mūyuñ olan ezhāra ‘anber-bū dirüz
 2. Şöyle ‘aţşānuz ki beydā-yı ğam-ı ‘aşkuñda biz
Medhūñ itmek istesek saña bir içim şü dirüz
 3. Dimezüz biz ‘aynıdur deryānuñ eşk-i çeşmümüz
‘Ayn-ı ‘āşıkdan çıkar deryādan artık cū dirüz
 4. İrmemekle aĝzumuz naħl-i bülendüm buseñe
Mīve-i Bāĝ-ı İrem dimez de şeftālū dirüz
 5. İtdügiyçün şi‘r ü inşāsında tarħ-ı tarz-ı hāş
Rūm’da şimdi Mu‘īn’e husrevā Hū‘acū dirüz

fâc ilâtün fâc ilâtün fâc ilâtün fâc ilün

1. İrdi k̄uyından nüvīd-i maḳdem-i cānānumuz
Anı istiḳbāl için çıḳdı yirinden cānumuz
2. Verd-i ḥandānum güler k̄uyında ‘uṣṣāḳ āh ider
Ṭutdı gül-zār-ı belāyī* nāle-i murḡānumuz
3. Biz o dervīṣān-ı ṣeh-meṣreblerüz ‘ālemde kim
Kemterīn-i dūrd-keṣ-i mey-ḥānedür sulṭānumuz
4. Ṣānumuzdandır ḥaḳīḳatsızlık ol hercāyīye
Ṣā‘ irüz ehl-i mezāḳ añlar ḥaḳīḳat ṣānumuz
5. Ḥusrevā devrāna ‘arz eylerdi eṣ‘ārın Mu‘īn
Bāde-i nāba girev olmasa ger dīvānumuz

* 2b belāyī: سلايي

fâ^c ilâtün fâ^c ilâtün fâ^c ilâtün fâ^c ilün

1. İdemez hergiz gönül derd ü ğamın cānāna ‘arz
Nice itsün hālını sulṭāna bir dīvāne ‘arz
2. Geçdi gönlümden ser-i peykān-ı müjgān-ı nigār
Eyledüm tīr-i ciger-düz-ı cefāyī cāna ‘arz
3. Baḥr-i zeḥḥār üzre cānā şanma kim bārān yağar
Kaṭreler kıldum sirişkūmden yem-i ‘ummāna ‘arz
4. Bezm-i ‘ıydda kalmadı aşlā çerāğa ihtiyāc
Gice sākī kıldı şem^c-i ruḥların rindāna ‘arz
5. Miḥnet-i devrāndan dūr olmaḡ isterseñ Mu^cīn
Hālūñi kıl ḥazret-i maḥdūm-ı ‘ālī-şāna ‘arz

müfte^c ilün fâ^c ilün müfte^c ilün fâ^c ilün

1. Bezm-i maḥabbetde dil suḥte-i biryân-ı ‘aşk
Eşk-i dem-âlûdumuz bâde-i rindân-ı ‘aşk
2. Pûte-i ‘irfânda kâl olamaz zer gibi
Ol dile kim düşmeye âteş-i sūzân-ı ‘aşk
- (141a) 3. Neyler idi ḥâne-i dilde zālâm-ı sūz-ı mey
Yanmasa devründe ger şem^c -i firûzân-ı ‘aşk
4. Āteş-i hicri gehî idemez itfâ eger
Eşk-i terin dem-be-dem dökmeşe giryân-ı ‘aşk
5. Nağme-i dil-sūzlar medḥüñi oğur Mu^c ĩn
Bir yere cem^c olsalar nâdire-sencân-ı ‘aşk

mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün

1. Zemîne nahl-i kîne ğars idenler mu‘teber ancak
Zamâna düşmen-i dîrîn erbâb-ı hüner ancak
2. Lebûnden şehd akar ammâ müjeñden niş alır ‘aşık
O şîrîn şîveler ehl-i mezâka telh ü ter ancak
3. Hünerdür ehl-i vâz u nâza gerçi der-be-der gezmek
Nişîn-i künc-i istiğnâya ‘uzlet özgedür ancak
4. Ruḥ-ı zerd ü sirişk-i dîdeyi ehl-i ḥired n’eyler
Medâr-ı ülfet-i ihvân-ı yârân sîm ü zer ancak
5. Tükenmiş gibi keyfi bâdenüñ bir cür‘a saçılmaz
Ḳadeḥ cerrârı bezm-i meyde şimdi muḥteḳar ancak
6. Muḳır zanneyleyen erbâb-ı ‘işret bezm-i şahbâyı
Giriftâr-ı ḥumâr olduḳda dir vaḳt-i sefer ancak
7. Dür-i nazm aḳçe itmez pîr-i mey-ḥâne ğazel almaz
Bu söz mengüş-ı ‘âlemde Mu‘înâ bir güher ancak

fâc ilâtün fâc ilâtün fâc ilâtün fâc ilün

1. Vaşl-ı yâri menşe 'i hicr ü ' azâb eyler felek
Bir güler yüz gösterürse biñ ' itâb eyler felek
2. Cānumı teslīme ihmāl üzre tīg-ı ğamzeñe
Nīze-i hicrān ile қатle şitâb eyler felek
3. Ruḡşat-ı nezzāre virmez āfitâb-ı ḡüsnüñe
Dīde-i giryānumuñ eşkin seḡâb eyler felek
4. İstesem az içmegi āz-ı kenār-ı yār ile
Bezm-i ḡâşı ol gice şāfī-şarâb eyler felek
5. Bunca dem ḡün-ı ciger nüş itdüğüm şaymaz Mu' ĩn
Cām-ı ' ayşuñ қатresin çeksem ḡesâb eyler felek

mefâc ilün fec ilâtün mefâc ilün fec ilün

1. Nider bu ğamla benüm ittiḥādı kevkebümüñ
 Ḥusūf-ı māh-ı feraḥdur sitāresi şebümüñ
- (141b) 2. Dil itdi çarḫı leked-küb-ı pāy-ı istiġnā
 Nişānesi görünür āsmānda kevkebümüñ
3. Düşerdi bādeye bī-reyb cāh-ı sāġārda
 Göreydi ‘ aks-i ruḫın mihr [ü] māh-ı Naḫşebümüñ
4. Sehāb şanma hemān dürd-i* bezm-i ğam ƙaldı
 Döküldi cür‘ ası nüh kāse-i leb-ā-lebüümüñ
5. Mu‘ ĩn aġız ḫaberin alamam ne ḫāletdür
 Dehānı yok mı niçün söylemez muḫātabümüñ

* 4a dürd-i: dürd ü

mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün

1. Ne demler dökdi çeşminden görenler çeşm-i bî-dâduñ
Ne kıanlar şaçdı tîğ-ı ğamze-i hün-rîz-i cellâduñ
2. Tıtalum c aşıkâ bî-dâd-ı telhüñ şehd imiş amma
Senüñ de olsa ki şîrîn lebüm bir pârecük dâduñ
3. Cemâlüñ bâğınuñ cânâ hazânın görmesün kimse
Nîğâh itsün Hüdâ yavuz nazardan kıadd-i şimşâduñ
4. Beni öldürseler küh-sâra varmam variken küyuñ
Benüm c aşık hemân bir adı var c âlemde Ferhâduñ
5. Öline gitme yabana yuvalan âsitânında
Senüñ de kıalsun ey dîvâne-dil Mecnün gibi aduñ
6. Put-ı nev-naqşı zann itmeñ şanem-perdâzıdur maqşûd
Taşâvirin taşavvurdan bu deyr-i kühne-bünyâduñ
7. c Aceb tabc -ı selimüñ var sühan-verlikde mâhirsın
Müsellemdür Muç inâ tarz-ı eşc âr-ı Hüdâ-dâduñ

fe^c ilâtün fe^c ilâtün fe^c ilâtün fe^c ilün

1. Gül ü bülbül oğur ol dil-ber-i miskîn-kâkül
Midhat-ı gül idelüm biz de mişâl-i bülbül
2. Nâle-i bülbüli seyr-i güli neyler ‘ aşık
Gül ü bülbül mi degüldür ruğ-ı alüñle göñül
3. Şahn-ı gül-şende güle bülbüle karşı seherî
Bülbül oldı yine ol sâķi-i şüh u şen-gül
4. Ey gül ağlatma beni bülbüle hem-hâl itme
Baña sen eyledüğüñ eylemedi bülbüle gül
5. Olalı gül-ruğunuñ bülbüli ‘ aşkıyla Mu^c in
Gül ü bülbül oğur ol dil-ber-i miskîn-kâkül

fe^c ilâtün fe^c ilâtün fe^c ilâtün fe^c ilün

- (142a)
1. Ağlasun miḥnet-i ‘aşḫuñla hezārān bülbül
Açıl ey ğonce-i gül-zār-ı muḥabbet sen gül
 2. Ārzū-yı ruḫ-ı alüñle göñül gül ister
Māyil-i sünbül ider ṭab‘ı hevā-yı kākül
 3. Getürüñ sākī-i gül-çehreyi gül-zāra seher
Şahn-ı gül-şende bu gün bir yire gelsün gül ü mül
 4. Kendüsi çekmiş iken cām-ı meyi gül-şende
Beni mest eyledi bir sākī-i şūḫ u şen-gül
 5. İrgürür rütbe-i i‘ cāza Mu‘īn’üñ şi‘rin
Midḫat-i mu‘cize-i ḫazret-i sultān-ı rüsül

fâc ilâtün fâc ilâtün fâc ilâtün fâc ilün

1. Bî-vefâ cānāneyi sevmekde cānidür gönül
Sīne-i ‘ aşıkda anuñçün nihānīdür gönül
2. Degme bir fāvus-ı bāğ-ı hūsne olmaz cilve-gāh
Kāf-ı istiğnāda ‘ Anķā āşiyānidur gönül
3. Şem^c -i cem^c -i ehl-i dilseñ dilde yir itsün revā
Şem^c a-i mihr ü muḥabbet şem^c dānidur gönül
4. Nice kurtulsun şikenc-i pençe-i endūhdan
Şīr-i ‘ aşkuñ bir şikār-ı nā-tüvānidur gönül
5. Ğam çekülmez her ne deñlü gelse emvāc-ı ḥased
Āşinā-yı baḥr-ı ‘ irfān u ma^c ānidür gönül
6. Gördügi serv-i gül-endāmuñ aḫar ayağına
Gül-sitān-ı miḥnetüñ āb-ı * revānidur gönül
7. Çünkü nā-kām olmadur ‘ ālemde kām-ı dil Mu^c in
Nā-murād olmağla dehrüñ kām-rānidur gönül

* 6b āb-ı: āb u

mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün

1. Bahâr eyyâmıdur cānā açıl gül verd-i ḥandān ol
Nihāl-i nārven gibi şalın serv-i ḥirāmān ol
2. Murāduñ üzre dönsün cāmı bu gerdūn-ı gerdānuñ
Müdāmı ‘ayş u nūş eyle emīr-i bezm-i rindān ol
3. Sabāḥ oldukça ‘arz eyle ruḥuñ ‘uşşāka görsünler
Ṭulū‘ it āfitābāsā firūzān [u] dıraḥşān ol
4. Fezā-yı dīde mi teng itdi cünd-i eşk-i hicrūñle
Yetiş merdümlük it ey nūr-ı çeşmüm merd-i meydān ol
5. Esāfilden ḥazer kııl ehl-i yār ol ma‘rifet kesb it
Ġarīķ-ı baḥr-ı ‘irfān ol dūr-ı nā-yāb-ı ‘ummān ol
- (142b) 6. Enīn-i āhı ‘uşşākuñ yıķarsa ṭāk-ı mīnāyı
Cefādan geç vefā kııl çāre-sāz-ı derd-mendān ol
7. Ġurūb itmezden evvel āfitāb-ı nüzhetūñ sa‘y it
Mu‘īnāsā efendi sen de bir merd-i sūḥan-dān ol

fâc ilâtün fâc ilâtün fâc ilâtün fâc ilün

1. Çays güm-nâm oldı sen efsâne olduñ ey gönül
Uşlanur şandukça ben dīvāne olduñ ey gönül

2. Yādlarla āşinā olmış diyü cānāneyi
Āşinālıqdan geçüp bī-gāne olduñ ey gönül

3. Ārzū-yı la^c li^{*} sākīnūñ ħarāb itdi seni
Şan şarāb-ı nāb ile mestāne olduñ ey gönül

4. Şakladuñ yār ile mey nūş itdügün ağıyardan
Mest olduñsa hele rindāne olduñ ey gönül

5. Āteş-i şem^c -i ruĥından cānı taĥlīş itmedüñ
Sen de varduñ yanmağa pervāne olduñ ey gönül

6. Beyt-i ma^c mūr-ı belā-yı ^c aşkdur dirmiş Mu^c ĩn
Yağdı cevri dilberüñ virāne oldun ey gönül

* la^c li:la^c l-i

mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün

1. Bir iki gün ço şevk-i verd ile açsun dehân bülbül
Olur hāmūş elbetde bilürsin bir zamān bülbül
2. Vefāñı haṭṭa ta' lîk itme öldüm bende şevk olmaz
Görünmez gül-i raḥm gül-şende hengām-ı ḥazān bülbül
3. Niyāz itmez baña nāz itdügümce diyü cevri itme
Cevānā kaṅgı gül-zār içre gördüñ bî-zebān bülbül
4. Eger 'aşkuñ karīn olmasa ben nālān olmazdum
Figān itmezdi ḳalmasıydı güllerle ḳırān bülbül
5. Gülüñ evşāf-ı dil-cūyın ider rengīn edālarla
Mu' ināsā bulur mı bir daḥı bāğ-ı cihān bülbül

fe^c ilâtün fe^c ilâtün fe^c ilâtün fe^c ilün

1. Düşdi fikründe ser-i zülf-i perişāna gönül
Eglenür bend ile zencir ile dīvāne gönül
2. Va^c de-i luḡfina şimdi nice mesrūr olsun
Mübtelā-yı ezelidür ğam-ı cānāne gönül
3. Nola alsañ ele ser-bezm-i muḡabbetde gehī
Bāde-i fikr-i ruḡuñla dolu peymāne gönül
- (143a) 4. Tḡtulum ‘aşḡ ile olmışdı semender-pāre
Āteş-i firḡat ile niceye dek yana gönül
5. Dāyimā yaḡmada dil-dār Mu^c in’üñ gönlin
Niçe ğam mesken idinür ḡatı virāne gönül

fâ^c ilâtün fâ^c ilâtün fâ^c ilâtün fâ^c ilün

1. Vādī-i ümmīde düşmek vaşluña bādī degül
Rāh-peymā-yı ferāğ olmak da bir vādī degül
2. ‘Ādet-i dīrīne ‘āşık pāy-māl-i cevr olur
İncinilmez yār luḫ itmezse mu‘ tādı degül
3. Deşt-i ğamda şābit olmak irgürür maqşūduña
Reh-revān-ı ‘aşk Kaysuñ gerdişi hādī degül
4. Raḫne-sāz-ı seng-i ḫalb-i yār olan gelsün berü
Bī-sütün* -ı miḫnetüñ her kişi Ferhādı degül
5. Vaşf-ı ḫüsnüñdür Mu‘īn’üñ şı‘rine şūret viren
Resm-i ḫab^c -ı pākdür bu naqş-ı Bihzādī degül

* 4b Bī-sütün: بیسون

mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün

1. Beni öldürdi reşkũn* sen de var gör yâri pür-dâğ ol
Seni ışmarladum Allah'a ey kâşid yûri şağ ol
2. Ğubârum   arz iderken hâtırın* tozdan şağın yârũñ
Tevâzu  kıl dõřen ayağına tâ řõyle  oprağ ol
3. Gõzũm ardınca  aldı ey sirişk-i dide sen  urma
Belâ vũ derd vâdisinde  ağlar iki ırmağ ol
4. Ten-i bĩmâra pâ-bend-i vişâl-i yâr olup  urma
Hemân sen de şarıl ey rişte-i cãn nâmeye bâğ ol
5. Mu ine dâğ* ber-bâlâ-yı dâğ olduñ sen ey kâşid
Beni öldürdi reşkũñ sen de var gör yâri pür-dâğ ol

* 1a reřkũñ: siriřkũñ

* 2a hâtırın: طاطرک

* 5a dâğ: طاغ

fâc ilâtün fâc ilâtün fâc ilâtün fâc ilün

1. Görmedüm bir berg-i gül şâhında h̃ârın görmeyem
Çekmedüm bir cām kim renc ü humārın görmeyem
2. Yār-i aġyār olduġın gördüm bu gün cānānenüñ
İsterüm haġdan ki ben aġyārı yarın görmeyem
3. Zülfüm oġşatmam ruġum Őeftālūsın virmem dimiŐ
Korġarum ol nev-nihālün berg ü bārın görmeyem
4. Öpmeyem ruġsārını lāyık mı gül gül olmaya
Gül-sitān-ı nüzhetün evvel bahārın görmeyem
- (143b) 5. Zannum oldur kim Mu^cin encāma kār-ı ^caŐġ ire
Dil-berün bir böyle Őūġ-ı Őive-kārın görmeyem

mefâc ilün mefâc ilün fac ulün

1. Giriftâr-ı kemend-i mûy-ı * yârem
Perişân-ıhâl-i zülf-i târ-mârem
2. Aķar her gördügi dil-cûya gönlüm
Sirişküm gibi ben de bî-ķarârem
3. Varup muğ-beççeye ey şeyh her dem
Ayağın çekmede bî-ihtiyârem
4. Vücûdum ic tibârum yoğ iken hiç
Der-i dil-dâra bilmem nice varam
5. Ney ismâc eyler âğâz-ı fenâyı
Muç inâ anuñiçün zerd ü zârem

* la mûy-ı: mûyı

fe^c ilâtün fe^c ilâtün fe^c ilâtün fe^c ilün

1. Bâğda ğayret-i kıddüñle ider serv hırām
Reşk-i reftāruñ ile kılsa nola kebg hırām
2. Göreli la^c l-i* leb^c [ü] táb-ı ruḥ-ı gül-gūnuñ
Ḥacletinden kızarur sāğar u peymāne müdām
3. Cām-ı la^c l-i lebüñi ğayrılara luṭf eyler
Baña bir cür^c a da şunmaz felek-i nā-fercām
4. Ḥaṭuñ esrārı beni vālih ü ḥayrān itdi
Her gören şimdi şanur mest-i şarāb-ı gül-fām
5. Her gören ḥaṭṭ-ı ruḥuñ dir ne güzel yazılmış
Nāme-i mihr [ü] vefā üzre ḥuṭṭ-ı erḳām
6. Göñline düşmese sevdā-yı sevād-ı çeşmüñ
Gözlerin açmaz idi şimdi nihāl-i bādām
7. Reşk ider nādire-i medḥüñe mānend-i Mu^c ĩn
Cān-ı Şaḥbān-ı^c Arab rūḥ-ı Zāhīr-i A^c cām
8. Dürer-i^c aḳlumı ğam ḥayli perişān itdi
Vā benüm ḥālüme silk-i dile olmazsa niżām

9. Dürretü 't-tâc Çivi-zâde Mehemmed Çelebi
Ya' nî ki vâsıtâtü 'l- 'ıkd-ı maḥādîm-i kirâm
10. Kuvvetü 'l- 'ayn-ı ḥayâ efḍal-i ḥayl-i ' ulemâ
Dil-nüvâz-ı fużalâ eşref-i eşrâf-ı ' izâm
11. Dilerüz her günü anuñ ola mânende-i ' id
Dâ 'imâ destini taḫbîl ideler cümle enâm

* 2a la' l-i: la' l ü

fâ^c ilâtün fâ^c ilâtün fâ^c ilâtün fâ^c ilün

- (144a)
1. Düşdi ey dil başuma sevdâ-yı zülf-i ham-be-ham
Eldedür şimdengirü ser-rişte-i endüh [u] gam
 2. Ben degül tenhâ hezârāsâ hezârân zârı var
Dağı bir giryânını güldürmedi ol gonce-fem
 3. Meyle ‘ ayş olmaz gıdâ-yı rûh ‘ aşk-ı yârdur
Görmedi âyî̄n-i bezm-i ‘ işreti ‘ âlemde Cem
 4. Zehresin çâk itdürür rindâna keyf-i bâdesi
Bir ‘ aceb hum-hânedür ‘ âlem ki cām-ı ‘ ayşı sem
 5. Āşinâ-yı baħr-ı ‘ irfân olmasam hem-çün Mu‘î̄n
Gözlerüm yaşını itmezdi gam-ı* eyyâm̄ yem

* 5b gam-ı : gam u

fâc ilâtün fâc ilâtün fâc ilâtün fâc ilün

1. Nâz-perver bir şeker-güftâr u şîrîn-kârsın
Hâsılı hayli güzelsin rûhsın dil-dârsın
2. Câme-i sebz ü kabâ-yı surh ile şalın şehâ
Serv-i bâğ-ı i' tidâl ü gonce-i gül-zârsın
3. Niçe ' aqlın aldurup dîvâne olmasın gören
Çeşmi mest ü zülfi cādū gamzesi ' ayyârsın
4. Derd-i hicrânı yazup dil-dâra virdüm nâmeyi
' Arz kılsun hâlümü öpsün elin yalvarsın
5. Şöyle feryâd eyledüñ gül-zârda ey ' andelîb
Âsitan-ı yârda gūyâ Mu' in -i zârsın

müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün

1. Ağyār ile yār āşinā bī-gāne göñlüm neylesün
Zencīr-i zülfinden cüdā dīvāne göñlüm neylesün
2. Bezm-i ezelden şundılar 'aşq u muḥabbet cāmını
Rüsvā-yı 'ālem olmasun mestāne göñlüm neylesün
3. Şem' -i cemāl-i dil-rübā āteş qomışdur 'āleme
Yanmağdan itsün mi eyā* pervāne göñlüm neylesün
4. Dāyim raqībūñ ḥānesin bī-minnet eyler cilve-gāh
Baña gelünce nāz ider cānāne göñlüm neylesün
5. Āb-ı zülāl-i vaşlını dirsün niçün ümmīd ider
Döymez Mu' inā āteş-i hicrāna göñlüm neylesün

* 3b eyā: āyā

fâc ilâtün fâc ilâtün fâc ilün

- (144b)
1. ‘ Afv [u] luṭf itdüm ricâ Tevvâb’dan
Ḳatc -1 ümmîd eyledüm esbâbdan
 2. Ḥâliḳ-1 esbâb-1 züll ü câh-ber
Nister ehl-i ḥazm ğayrı bâbdan
 3. Giceler feryâd [u] zâr it tâ seher
Baḥtuñı bîdâr idegör ḥâbdan
 4. Maḥz-1 elṭâf-1 Ḥudâ bil rifc ati
Kendü kendüñle şaḳın pertâbdan
 5. Ḥâliḳ-1 esbâba eyle ic timâd
Kaṭc -1 ümmîd it Muç in esbâbdan

fâc ilâtün fâc ilâtün fâc ilâtün fâc ilün

1. Ehl-i hâl añlar nedür hâli sarîr-i nâydan
Dil midür hâlî olan ‘ âlemdeki ey vâydan
2. Yine fermân-ı kazâ elbetde göstereñ rızâ
Emn ü râhat isteyen şâh-ı kader-fermâydan
3. Cür‘ a cüy-ı ‘ aşk iseñ tedbîr-i gam maqşûd ise
Himmet al mey-hânede pîr-i huçeste-râydan
4. Ben anuñ geçmem hevâsından ki bir maḥbûb ola
Âsitânından geçülmez ola hüy u hâydan
5. Kûçe-i dehrüñ Mu‘îñ ögme baña kâlâsını
Naqd-i ‘ ömri bâc alurlar çün gedâdan bâydan

mef̄ ülü fâc̄ ilâtü mef̄âc̄ ilü fâc̄ ilün

1. Hergiz geçilmez oldu eşigünde nâleden
Feryâd-ı cev̄r-i dil-ber ü miskîn-külâleden
2. Şahrâda cām çekdi yatur ған mest olup
Keyfiyyet-i şarâbı su‘ âl eyle lâleden
3. Her rûz [u] şebde ‘ârif iseñ eyle ‘işreti
Bir gün humâr çeke şarâb-ı dü sâleden
4. Beñzer mi idi dîde-i maħmûr-ı dil-bere
Nergis şarâbı görmese zerrîn piyâleden
5. Gül-güne ruħlarında neler dir idüm Mu‘îñ
Reng almasaydı yâr bu rengîn maķâleden

mef' ûlü fâ' ilâtü mefâ' îlü fâ' ilün

- (145a)
1. Dervîşler gibi ki çıkar erba'inden
Hamsin irişdi çıkdı çiçekler zeminden
 2. Cünd-i şitâyı bozmağa faşl-ı bahârdan
Süsen görindi hançer ile her keminden
 3. Elmas-ı mihri idi diyüñ nergis-i çemen
Taşın kıopardı zer-ger-i germi niginden
 4. Zerrin kadehle añlama şahrâyı zeyn iden
Düşdi sitâreler yire çarh-ı berinden
 5. Bûy-ı bahâra reşki kıosun ehl-i ma'rifet
Bir nefha şem iderse edâ-yı Mu'in'den

mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün

1. Kimüñ yaqsuñ derünin dirin aña dīde-rūşen ben
Saña pervâne ‘uşşākuñ çerāğ-ı encümensin sen
2. Hūmār-ı duḡter-i rez derd-i ser itmek muḡarrermiş
Şafā-baḡş-ı dil-i erbāb-ı ‘irfān olamazmış zen
3. Görüp bu cism-i zerdüm tīr-i bārān-ı belā itdi
Meger şanmış ki giydi ‘āşıkı altundan cevşen
4. Murād itsem ser-i kūyuñda varup ‘arz-ı ḡāl itmek
Gider tāb-ı taḡammül za‘ f-ı hicrānuñ olur reh-zen
5. Mu‘īnā dil-rübāyı kām-baḡş-ı ehl-i dil şanma
‘İnāyet ḡazret-i Ḥaḡdan kerem feyyāz-ı muḡlaḡdan

fâ^c ilâtün fâ^c ilâtün fâ^c ilâtün fâ^c ilün

1. Künc-i hicrânında dil kim yâri eyler ârzû
Murğ-ı dil üftâdedür gül-zârı eyler ârzû
2. ^cÂşık-ı dil-teşne cām-ı la^c lüñi ümmîd ider
Rind-i mey-keş hâne-i hammârı eyler ârzû
3. Üns ü hâlet bulmaya kûyuñda hem çün kûh-ken
Çangı Mecnûndur o kim kûh-sârı eyler ârzû
4. Böyle bî-pâyân qalursa baħr ile bārân anuñ
Çatreler bārân olur enhârı eyler ârzû
5. Hâk-i kûy-ı yâre yüz sürmek murâd eyler Mu^cîñ
Şanmañuz ancağ diyârı dârı eyler ârzû

fâc ilâtün fâc ilâtün fâc ilâtün fâc ilün

1. Dil ' azâb-ı intizârından enîñ ü âhda
Resm-i na' l-i rahşî şanmañ gözlerümdür râhda
2. Korkarın nâ-bûd olurdu şevkden cismümde cân
Yoqlasa ben mübtelâyı derd-i hicri gâhda
- (145b) 3. Gâh cevr itmek degüldür şîvedür hep nâzdur
Bendesin hicrâna şalmağdan murâd ol şâhda
4. Yârsuz gün kıara şeb-gün bir siyâh olmaz belâ
Ferr-i rüy [u] müy yoğdur âfitâb u mâhda
5. Şevket-i Dârâ'ya itmeme arzû hem-çün Mu' îñ
Hidmet-i hâk-i derin ümmîd idenler câhda

fâc ilâtün fâc ilâtün fâc ilâtün fâc ilün

1. Câm-ı şahbâyı edânî gelse bir dem çekmese
Rind-i ‘ârif rāygān bulmam diyü ğam çekmese
2. Câm-ı mey evvel çekülmiş aña muğberdür göñül
Dürdi qalmaz idi bārî cümlesin Cem çekmese
3. ‘Āleme bār olsa çoğ içse āz-ı ‘ayş ile
Ser-girān olsa raķīb ol deñlü ‘ālem çekmese
4. İrgürür şeh-rāh-ı miḥnet menzil-i maķşūdına
Reh-revān-ı ‘aşķ başın virmeden dem çekmese
5. Girūdār-ı ‘aşķa her nā-merd olurdu esb-rān
Zāl-i ğamzeñ ḥusrevā şemşir-i Rüstem çekmese
6. Zaḥm-ı cevrenden ‘adū yanında olurdu helāk
Ḥande-i şirini pinhānice merhem çekmese
7. Dünyeden el çekse mānend-i Mu‘in erbāb-ı ḥazm
Ārzū-yı ‘ayş ile her dem ğam u hem çekmese

mef' ûlü mefâ' îlü mefâ' îlü fa' ûlün

1. Devründe der-i mey-kede sâķī bize beste
Sâġar dil-i erbâb-ı hüner gibi Őikeste
2. BaŖuñ göge irmiŖ tatalum ħüsn ile mâhum
Meylüñ yine mânend-i felek nâ-kes ü peste*
3. Gül-Ŗerbet-i la' lünle ' ilâc it baña zîrâ
Bîmâr gözüñ itdi şabîbüm beni ħaste
4. Ħaylice* çekiŖdürmek idi şasdumuz ammâ
Ayaġı meyüñ neyleyelüm girmedi deste
5. Mengüş-ı binâġuş olan gevher-i nâ-yâb
Var ise Mu' inüñ sözidür ġuşına reste

* 2a peste: beste

* 4a ħ: ħ

fâ^c ilâtün fâ^c ilâtün fâ^c ilâtün fâ^c ilün

1. Yanumuzda farkı yok nev rûzuñ eski rûzla
Bir yeñi yâr isterüz biz neylerüz nev-rûzla
- (146a) 2. Yârsuz gül-geşt-i bâğ itsem niçün geldüñ diyü
Sûseni lâ-büd görünür hañcer-i dil-dûzla
3. Sünbüle âyâ ne efsûn eyledi bād-ı bahâr
Hem-ser olmuş turre-i tarrâr sihr-âmûzla
4. Murğı inledi yine tâb-ı ruḥ-ı şâh-ı ḥamel
İşretüñ hengâmıdur gül-şende sâz u sûzla
5. Tâb-ı luḥ ile açar bir gün Mu^cin'üñ gönlini
Gülleri ḥandan iden mihr-i cihân-efrûzla

mefâc ilün fec ilâtün mefâc ilün fec ilün

1. Laṭīfe şandılar iḳbālin ehl-i ‘irfāna
‘ Aceb leṭāfet ile geldi bezme cānāne
2. Müferriḫ olması mey-ḥānenüñ şarābiledür
Şarābsuz ḳala beñzer ḥarāba zindāna
3. Ṭolular içdiler erbāb-ı ‘ayş meclisde
Ayağı ḳaldıragör sen daḥı levendāne
4. Ḥırāş-ı cān olur elbetde ‘āşık-ı zāra
Dolaşdı yine ser-i zülfi dil-bere şāne
5. Nedür bu midḥat-i maḥbūb u meyde ḥüsn-i edā
Mu‘īn’e luṭf-ı Ḥudā’dur bu ṭarz-ı rindāne

fâc ilâtün fâc ilâtün fâc ilâtün fâc ilün

1. Dūd-ı āhum ārzū-yı kākül-i dil-dārda
Sünbül-i ümmīd-i a‘ dā kūşe-i dil-dārda
2. Gül-‘ izārum kūşe-i gül-zārda ‘ ayş itmede
Murğ-ı zār-ı dil çemen-zār-ı gam içre zārda
3. İntisāb itdüñ diyü şād olmasun haylī rakīb
Eksük olmaz biri iki seg āsitān-ı yārda
4. Nuğre-i çeşm-i terüm ‘ arz eyledüm hiç baķmaduñ
Hey ne bī-inşāf imişsin dil-berā bāzārda
5. Hāfız-ı rengin-sülhan āsar-ı H‘ācū-menķabet
Bir Mu‘ ināsā mı var eş‘ ārda güftārda

müstef' ilâtün müstef' ilâtün

1. Mevtüm muḳadder itdiyse Allah
Tîr-i müjenden el-ḥükmü lillah
2. Vâ' ız ḳo pendî hem-meşreb ol gel
Ya bâde-nüş ol ya ḳışsa kûtâh
- (146b) 3. Ḥâşâ idem ben şahbâya tevbe
Estağfirullah estağfirullah
4. Râh-ı belâdur semt-i muḥabbet
Bâd-ı ḳazâdur bu yolda hem-râh
5. İtmez Mu'înâ dehre 'alâka
Bir dil ki ola 'âlemden âgâh

mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün

1. Zamân ebr-i bahâr u bād ile bir özge hâl içre
Zemîn pinhân olmuş bir yeşil Kişmirî şâl içre
2. ‘ Acebdür serdi-i dey gül-büni pür-ḥâr itmişken
Nesîm-i luṭf-ı germâ gül bitürdi niçe dal içre
3. Gülün âline mesrûr olma ey bülbül felekdür bu
Nihâl-i ergavâne sebz giydürmişdür âl içre
4. Muşavvirler ḳosun naḳş-ı nigârı faşl-ı güldür bu
Ne ḳuşlar ḳondura naḳḳâş-ı gerdün her nihâl içre
5. Mu‘înâ bu ne sırdur seyr-i bâḡ u râḡ ile şimdi
Göñülden gitdi ḡam sırr-ı muḥabbet ḳaldı bâl içre

mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün

1. Vefâ resmin taşavvur eyleyenler alb-i dil-berde
Teşâvire nazâr ılmışlar ancak seng-i mermerde
2. Ser-i ğisû-yı dil-ber yire degmiş diyü söylersin
Niün bî-ûde baş eylesin ey dil degme bir yerde
3. ‘ Aceb şuyı güzeldür la‘ lveř cām-ı muřaffānuñ
Bunuñ zevķ u řafāsın görmedi hîç kimse gevherde
4. Degüldür cā-be-cā mûlar eliflerdür görinenler
Debîrān-ı ezel yazmış muabbet ışşasın serde
5. Nedendür uluñ oldum diyü böyle kendüsin görmek
Göre var mı Mu‘ inüñ de efendi nāmı defderde

mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün

1. Getürmem hâtrâ hatt-ı siyâhı rû-yı dil-berde
Gehî yâd eylerin ammâ giyâhı seng-i mermerde
2. Yiriyle yok dehâni diyü yârüñ turma söylersin
Niçün yok yire baḡş eylersin ey dil böyle her yirde
3. Nedür bu reng-i ğam-fürsân-ı la' l-i lebleri yârüñ
Bunuñ zevk [u] şafâsın görmedi hiç kimse gevherde
- (147a) 4. Hevâ-yı aşkı inkâr eylemek mümkündür eylersin
Eserken bād-ı bîd ey aşık-ı aşüfte-dil serde
5. Mu' inüñ böyle şî'r-i dil-pesendi var iken cânâ
Elüñ eş'ârını yazmañ münâsib miydi defderde

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. Dil Һarāb olmazdı iqlīm-i ğam ābād olmasa
Dil-berüñ cevri şafā idi ' adū şād olmasa
2. Tıfl iken öğrettiler dil-dāra kār-ı ' işveyi
Böyle şive eylemezdi tāze mu' tād olmasa
3. Gerçi bezm-i ' ayşā maħrem duħter-i rezdür hemān
Zevkden ħālī degül muĝ-beççe de yād olmasa
4. Böyle olmazdı perişān-rūzgār erbāb-ı ' aşk
Her seħer būy-ı ħaṭuñ ' ālemde ber-bād olmasa
5. Nev-heves şanmañ Mu' in'i vādī-i eş' ārda
Ellere taqlīd iderdi köhne üstād olmasa

fâ^c ilâtün fâ^c ilâtün fâ^c ilâtün fâ^c ilün

1. Derd-i ser gitmez tirâş olsam cevân-ı berbere
Şadruma gelmez şifâ şarılmayınca ber-bere
2. Dilde külli hıfz iderdüm tâb-ı mihr-i dil-beri
Beñzimi döndürmeseydi nâr-ı gam hâkistere
3. Ben nice çâh-ı zenehdânın görüp dil virmeyem
Göñlüm alçağdur düşer elbette bir alçağ yere
4. Ter düşer yaralanur* gâhice teşbîh eylesem
Rûy-ı yâri jâle düşmiş tâze gül-berg-i tere
5. Bu ne sihr-i tab^c olur âyâ ki şî^c rüñden Mu^c in
Bir kemîn mışra^c gören dir şâh-beyt-i Antere

* 4a yaralanur: بر النور

mef' ūlü mefâ' ilü mefâ' ilü fa' ūlün

1. İrdi dem-i güller hele bir pāre açıldı
Bülbül de biraz başladı güftāra açıldı
2. Şevk-i gül ile açdı giribānını 'āşık
Tir-i sitemüñden niçe biñ yāre açıldı
3. Saklayımadı 'aşkıñı ağıyārdan āhir
Gül-şende 'aceb bülbül-i āvāre açıldı
4. Sedd* eyle der-i guşşayı hengām-ı şafādur
Bāb-ı harem-i mey-kede mey-hāra açıldı
- (147b) 5. Cevrūñle Mu' in' üñ cigerin pārelemişsin
Bir pāre şehā baña o bī-çāre açıldı

* 4a Sedd: شيد

fâc ilâtün fâc ilâtün fâc ilâtün fâc ilün

1. Tār-mār-ı ʿ aql iden sevdā-yı kāküldür beni
Dil-periṣān eyleyen ol şacı sünbüldür beni
2. Ben ḥarāb-ı neşve-i Bezm-i Elestüm zāhidā
Şanma şimdi mest [ü] medhūş eyleyen müldür beni
3. ʿ Andelībāsā vişāl-i gonçeden zār olmazın
Ağladan ey eşk-i çeşmüm firqat-i güldür beni
4. Küşte-i tiġ-ı ġam u hicrānunam rūḥum senüñ
Cānumı cismümde bulursañ hemān öldür beni
5. Yāre tañ mı bezm-i meyde bī-vefā dirsem Muʿ in
Söyleden ḥulq-ı şurāḥilerde ḳulḳuldur beni

fâc ilâtün fâc ilâtün fâc ilâtün fâc ilün

1. İltihâb-1 âteş-i endüh [u] miḥnet tâ-be-key
Nâr-1 ğam dilden sevinsin sâķiyâ şun cām-1 mey
2. Şöyle zâr-1 bî-ķarâr oldum ki ‘ aşķ-1 yârdan
Nâle vü âhumdan itdi sînesin sūrâḡ ney
3. Şöyle dir eşķüm görince yâr ile aġyârı kim
Güyyâ bir ebr-i mey pâyândur endüh-1 dey
4. Mürdedür ol kimse kim virmez yoluñda başını
Ḥâke yek-sân olsa da dirler şehîd-i ‘ aşķ ḡay
5. Tâb-1 hicr âb-1 vişâl ile söyünmez mi Mu‘îñ
İltihâb-1 âteş-i endüh [u] miḥnet tâ-be-key

fe^c ilâtün fe^c ilâtün fe^c ilâtün fe^c ilün

1. Şöyle beñzer ki bu dünyā qatı mekkāre gibi
Aldar evşāfı beni bir zen-i mekkāre gibi
2. Pür-ḥaşem şeh de sebük-bār-ı gedā gibi gider
Şāh-rāh-ı ‘adem ey dil qatı hem-vāre gibi
3. Gündüzün kūyuña gelmez gice şeb-revlik ider
Māhuñ aǵyār-şıfat gökde yüzi qara gibi
4. Yara ‘arz itmek için tiǵ-ı belā zaḥm-ı dili
Sīnemūñ yaralarını yeñiden yara gibi
5. Çarḥ-ı ma‘ nā bu ğazeldür o mehūñ mihri ile
Yedi beyti düzerin seb‘ a-i seyyāre gibi
6. ‘Aşıkuñ gerçi şehā derdine dermān olmaz
Hāḫıra vuşlatuñ ammā ki gelür çāre* gibi
- (148a) 7. ‘Andelīb-i çemen-istān-ı sūḥan ya‘ nī Mu‘ in
Murǵ-ı bī-çāre gibi bir güle āvāre gibi

* 6b çāre: çār

fe^c ilâtün fe^c ilâtün fe^c ilâtün fe^c ilün

1. Güldi açıldı çemen geldi şafâ hengâmı
Mevsim-i tevbe-şiken irdi pür eyleñ cāmı
2. Mestler na^c relerinden işidilmez oldu
Şahn-ı gül-şende hele zühd ü riyānuñ nāmı
3. Gül açıl bâğa gel ey ğonce-dehen gül-zāruñ
Ruḡ u çeşmüñ görüp açıldı gül ü bādāmı
4. Meclis-i ünsi bu gün reşk-i gül-istān idelüm
Getür ey sākī-i gül-çehre mey-i gül-fāmı
5. Ārzū-yı gül ile çār-füşül içre Mu^c ĩn
Bir dem elden koyamaz cām-ı sürūr-encāmı

fâc ilâtün fâc ilâtün fâc ilâtün fâc ilün

1. Tursa sâķī ‘ ahde luṭf itse şabūhī bādeyi
Ref‘ iderdi ḥākden peymānesi üftādeyi
2. Pādişāhum başuma bī-ķayd bir sulṭān iken
Boynu baĝlu ķul idündüñ bu dil-i āzādeyi
3. Ey şeh-i bī-dād idüp dāyim leked-kūb-ı sitem
Pāy-māl itmek revā mı ‘ āşık-ı dil-dādeyi
4. Sen ne şehsün devlet-i ḥüsnüñde pā-māl itdiler
Bu benüm ṭıfl-ı sirişķüm gibi merdüm-zādeyi
5. Ben mey-i dūşīneden maḥmūr olmazdum Mu‘ ĩn
Tursa sâķī ‘ ahde luṭf itse şabūhī bādeyi

mef' ûlü fâ' ilâtü mefâ' îlü fâ' ilün

1. Bülbül çemende nâlelere zâra' başladı
 ' Āşık hikâyet-i sitem-i yâra başladı
2. Devr-i gül irdi peççelerine hezârlar
 Ta' lîm-i naqş-ı gûlgul-ı edvâra başladı
3. Şâd itdi bâğ-bânı ' aceb murğ-ı nev-âmûz
 Gûyâ ki tıfl-ı nev-resi* gûftâra başladı
4. Tahrik itdi bād-ı bahâr ol sehî-ķadi
 Gördi çemende nâz ile refâra başladı
5. Yek-sân irişdi tâb-ı ruķ-ı yâr ' âleme
 Her yirde gül açılmağa hem-vâre başladı
- (148b) 6. Çok nâle eyler oldı ' anādîl-i gül-sitân
 Taşdı' -i bezm-i ehl-i çemen-zâra başladı
7. Hengâm-ı gülde bu ne şafâdur ki bâğda
 Mey-ķâreler tenaķķul-ı gül-nâra başladı
8. Lâl oldı şanma bülbül-i pejmürde* gül görüp
 Bîm-i firâķ-ı verd ile efkâra başladı
9. Şi' rinde sünbül ü gül ü gül-nâr ile Mu' in

* 3b nevre: نورہ سي

* 8a bülbül-i pejmürde: bülbülü pejmürde

Ruḥsār [u] zūlf ü la' lūñi iṣ' āra baṣladı

mef' ûlü fâ' ilâtü mefâ' îlü fâ' ilün

1. Güller açıldı gonce-i âmâl açılmadı
‘Uşşâka gülmedi o gül-i âl açılmadı
2. Evrâk-ı gülden okumadık faşl-ı ‘işreti
Şahn-ı çemende nâme-i iqbâl açılmadı
3. Bir tûğ-ı şâhî açmadı evzâ' -ı rûzgâr
Şâh-ı bahâra âyet-i iclâl açılmadı
4. Vaz' -ı bisâţ-ı ‘işret olunmak görülmeydi
Bu bâğ içinde bir çemenî şâl açılmadı
5. Gül devri geldi geçdi gülin görmedi Mu'în
Güller açıldı gonce-i âmâl açılmadı

fe^c ilâtün fe^c ilâtün fe^c ilâtün fe^c ilün

1. Görse ağıyarı olur tünd ü girih pîşâni
Görmedüm böylece bir alnı açık cānāni
2. Şahn-ı ʿālemde baķuñ reng-i ruķ-ı cānāna
Seyr idüñ bāğ-ı leṭāfetde gül-i ḥandāni
3. Zülf-i dil-ber gibi bir ḳara vü gāyetde dırāz
Olmaz olursa meger ola ūeb-i hicrāni
4. Ḳatlan ey muğ-beṭe bu ʿiūve ile kūyuñda
Göresin na^c re-zenān nāle-künān mestāni
5. Tāb-ı cām-ı lebi ol ḥāne-ḥarābuñ ey dil
Yaḳdı yandurdı ḥarāb itdi dil-i vīrāni
6. Cāme-i ṭāreme māhum ūerer-i nāle ile
Yaḳarın her gice ḳandil-i meh-i tābāni
7. Feth-i mülk-i sūḥan ne^c tīg-ı zebāni besdür
Var Mu^c ʿin^c üñ ḳaleminde revīū-i Ḥāḳānī

mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün

- (149a)
1. Şarâb-1 dil-güşâ rindânı hep mest ü harâb itdi
Beni mest ü harâb ümmîd-i şahbâ vü şarâb itdi
 2. Şanur sinemde zaḥm-1 tîġ-1 ‘aşkı her gören şimdi
Şikenc-i pençe-i dil-düz-1 şeh-bâz u ‘uqâb itdi
 3. Ser-efrâz-1 ser-efrâzân-1 ‘âlemsin seni cânâ
Nücûm-1 t̄arem-i mihr içre Bârî âfitâb itdi
 4. Şabâ gîsû-yı miskînin* taġıtmış çîn-seher yârüñ
Meşâmm-1 cânı bād-1 şubḥ-dem bir müşg-tâb itdi
 5. Hudâ-vendâ Mu‘în a‘ dâya baş egmez zamânuñda
Der-i devlet-me‘âbuñ kulluġı ‘âli-cenâb itdi
 6. Anuñ Yezdân-1 dâñâ âşiyân-1 âsmân-şânın
Melâz u melce u Kehfü’l-Emân-1 şeyḥ ü şâb itdi
 7. Eşigi hizmeti her bir gedâ-yı bî-ser ü pâyı
Hıdîv-i mesned-i devlet emîr-i kâm-yâb itdi
 8. Nola pervâz iderse murġ-1 ṭab‘ um evc-i a‘ lâda
Der-i gerdûn vaġâruñ gibi bâba intisâb itdi
 9. ‘Ârûs-1 midḥatin tezyîñ iden* ṭab‘ -1 dürer-bârum
Nişâr-1 la‘l-i nâb îşâr-1 yâġût-1 müzâb itdi

* 4a miskînin: مسكن

* 9a tezyîñ iden: tezyîñ

mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün

1. Dil-i âzâde bend-i 'aşka bağlu bir esir oldu
Şu deñlü hađtı var gūyâ ki bir mülke emir oldu
2. Cemâlün pertevi ħur-şide baş egdürdi tâ gökden
Çapuñda tâb-ı mihr ey mâh-rū ħor u ħaķir oldu
3. Hilâli münħani-kâmet görüp 'arz-ı kıyâm itme
Senün ebrularun reşkiyle kıaddın bükdi pir oldu
4. Dil-i bî-gılda yir kıalmadı ihfâ-yı ħam-ı 'aşka
Derünümde benim cânâ muħabbet cây-gir oldu
5. Mu' inâsâ senün vaşfuñ yolında bezl idüp varın
Şeh-i mülk-i belâgat ħusrevâ şimdi faķir oldu

fâc ilâtün fâc ilâtün fâc ilâtün fâc ilün

1. Söz güherdür lâkin olmasa küdüretden berî
Kimsenüñ mengüşına âvîze itmez cevheri
2. Hüsn-i ta'c bîr ile tüt luğf-ı ma'c âni dâmenin
Gezme ey peyk-i devân-ı şî' r ü inşâ serseri
3. Nâ-şüküfte mu'c teber bir gonce cüst ü cû ider
Dâyimâ seyr-i çemen diyü gezin şahrâları
- (149b) 4. Her su'âle bir cevâbum var diyü fahr eyleme
Yâre yalvarmağdur ancak sözlerüñ nazikteri
5. Böyle bir nev tarz ile ta'c rîz itmiş iktizâ
Tâzedür ammâ söz añlarmış Mu'c in'üñ dil-beri

mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün

1. Sipîhr-i kîne-cû sînem* nişân-ı tîr-i yâr itdi
Ser-i peykânı ol ebrû kemānuñ cāna kār itdi
2. Tağıtdı gülleri bir berg-i ter qalmanı gül-şende
Şabā bülbülleri āhîr perişân-rûzgār itdi
3. Nigāruñ genc-i hüsniñ zülf-i pîç-â-pîçi beklerken
Hağāsını* nesîmüñ çîn seherden tār-mār itdi
4. Bahār irdi saçıldı kaçre kaçre eşk-i hūnînum
Görenler zann ider dil-ber harîmin lâle-zâr itdi
5. Mu'în elbette vaşluñ derd-i hicrānı muğarrermiş
Felek keyf-i şarābuñ āhîrin renc ü humār itdi

* 1a sînem: سيم

* 3b hağāsını: hağāsın

fâc ilâtün fâc ilâtün fâc ilâtün fâc ilün

1. Fıkr idüp ruhsârı üzre tırra-i dil-dârumı
Berg-i âl-i gülde tesvîd eylerin eş'ârımı
2. Başlasam sūz-ı dili bir bir zebāna almağa
Nağme-i Dāvūd'a âheng eylerin güftârumı
3. Nazm iderken dürr-i dendānuñ benüm giryem görüp
Ehl-i dil destân idindi eşk-i gevher-bârumı
4. Hıaṭṭ miyânında ceb̄inin* m̄aha teşbīh eylesem
Bağlarum kandīl-i çarḥa rişte-i efkârumı
5. Şebt-i evşâf-ı hırâm-ı yâr iderken ben Mu'în
Kebge göstersem münāsib kilik-i hoş-reftârumı

* 4a ceb̄inin: جبین

mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün

1. Kemân-ı saht-ı hicri çekmege dil bi-tüvân oldu
Çekildüm ârzüdan pîr olup kıaddüm kemân oldu
2. Amân virmez gider cellâd-ı* çeşmi cân-ı  uşşâka
O şûh-ı cân-sitânum gitdügince bî-amân oldu
3. Vişâli bîm-i hicrân hicri hod bir âteşin tennür*.
Zamân-ı vuşlat u firqat bir olur bir zamân oldu
4. Bahâ-dâr oldu mey zâhid yetişmez desti yârânuñ
Metâc -ı zehr ü taqvâ anun için râygân oldu
- (150a) 5. O tîr-endâzı bildüm bir hadengin cânuma saqlar
Mu' inâ tîri dil-dâruñ hele hâtır-nişân oldu

* 2a cellâd-ı: cellâdı

* 3a tennür: tennürdur

müsteşî ilün müsteşî ilün müsteşî ilün müsteşî ilün

1. Urmağ kim* ister bend-i zülfünden dil-i dīvāneyi
Bir gün şikest itmek geçer gönlümden āhir şāneyi
2. Cām-ı şarāb-ı vaşl ile def^c -i ħumār-ı ğam idüp
Görmek müyesser oldu evvel gözleri mestāneyi
3. Dil-ḥ[~]āh-ı ehl-i derd olan muğbeççedür ancak hemān
Erbāb-ı ^cayşa sevğ ideñ mey-ḥāneyi peymāneyi
4. Bīm-i firāğından ölür vaşlından evvel her gören
Cān u cihānı terk ider seyr eyleyen cānāneyi
5. Gitmiş bu dehrün ^cālemi ehl-i dilün ḥāli ḥarāb
Añmañ Mu^cin'e luṭf idün āsāyiş-i virāneyi

* 1a Urmağ kim: Urmağ

mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün

1. O şāhuñ kim ola bir nāzikāne ʔavr u ʔarzi
Geçer dil almada ey dil Ferīdün [u] Ferāmerzi
2. Dil-i Rüstem pesend olmaz hücüm-i ʕ aşqdan hālī*
Hārāb itdi nigāh-ı Kahramānıyile her merzi
3. Geçer tā cāna ğamzeñ zaħmın bildürmez ağyāra
Müjeñ ʔan eylemez hergiz mişāl-i Sūzen-i Terzī
4. Bu nev ʔarḫ-ı merādāta ne mümkin esb-rān olmaḫ
Bu bir saṭrançdur kim çep düşer geh fīl ü geh ferzi*
Bu bir saṭrançdur kim çep düşer geh fīl ü geh ferzi*
5. Muʕ inā bu reviş-i maḫşūşdur üstād-ı dānāya
Ne Feyzi feyz-yāb oldı ne ʔarzi buldı bu ʔarzi

* 2A h:h

* 4b fīl ü geh ferzi: fīl ü ferzi

TAHMĪS-LĪ ZEYL-İ YAḤYĀ EFENDİ

fâ^c ilâtün fâ^c ilâtün fâ^c ilâtün fâ^c ilün

Naş-ı haṭṭ u ḥālūne dūş olmayan bilmez beni

Levḥ-i ğamda nāmı mengūş olmayan bilmez beni

Ḥumm-ı mey mānendi pür-cūş olmayan bilmez beni

Bāde-i ‘aşk ile medhūş olmayan bilmez beni

Bezm-i miḥnetde ḳadeḥ-nūş olmayan bilmez beni

Ḳalbe pertev şaldı cāna mihr-i pür-envār-ı ‘aşk

Zāhir oldı zerre-i nā-çizde āşār-ı ‘aşk

Cismümi ‘uryān idelden ḥayret-i ekdār-ı ‘aşk

Ben o ābdālum ki oldum maḥzen-i esrār-ı ‘aşk

(150b) Tekye-i ğamda ‘abā-pūş olmayan bilmez beni

Ben ezel bī-ḳayd iderdüm ‘ālemi geşt ü güzār

Yoğ idi başumda ammā miḥnet-i sevdā-yı yār

Şimdi dāmen gibi bir ḥāletde itdüm kim ḳarār

Ḥālüm añlar var ise Mecnūn ile Ferhād var

Ḥāşılı bī-ḳayd bī-hūş olmayan bilmez beni

Gāh geşt-i bāğ ider dil bülbül-i şeydā gibi

Gāh Ḳāf-ı ğamda ārām eylerin ‘Anḳā gibi

Gāh aḳar gül-bün-i dil-cūya gönlüm mā gibi

Ber-ḳarār olmaduğum ‘ayb itme kim deryā gibi

Gāh ḥoş* u gāh nā-ḥoş* olmayan bilmez beni

* ḥ:ḥ

Gül-sitān-ı h̄üsne sensin neṽ-nihāl-i ma' rifet
Ben saña bir bülbül-i rengin-maḳāl-i ma' rifet
Senden itmişdür Mu'īn aḳz-i le 'āl-i ma' rifet
Şimdi ey Yaḳyā benüm baḫr-i zülāl-i ma' rifet
Sözlerüm gūşında mengūş olmayan bilmez beni

Rāst geldüm çin seḫer ol dil-beri
Şundı destinden baña verd-i teri

Ol perinüñ bū-yı verd-i aḫmeri
Eyleyüp medhūş gezdüm serseri

**

Kevkeb-i baḫtum ğam-ı dehr ile kıldı ittiḫād
Korḳarın şimden girü bir daḫı olmam nā-murād

**

Felek baḳmaz kırılma ehl-i 'irfān
' Aceb zībā döner nā-ehle devrān

**

Süfre-i cūd u seḫānuñ bedeli oldu duḫān
Ni' meti gitdi cihānuñ tütünü ḳaldı hemān
TEMMETÜ'L-KİTĀB VE ḫÜSNÜ TEVFĪḲİHI

SONUÇ

Yüzyıllara damgasını vurmuş, köklü bir şiir geleneğinin bütün yönleriyle anlaşılabilmesi ve anlatılabilmesi için, öncelikle bu geleneği oluşturan her karenin üzerinde büyük bir titizlikle çalışılması ve bilim dünyasına sunulması kaçınılmaz bir gerekliliktir. Mu'ın Dîvânı - İnceleme - Metin adı altında yaptığımız çalışma da bu doğrultuda, bir karenin daha doldurulması amacına katkıda bulunabilmek için hazırlanmıştır.

Divan edebiyatının kimliğini bulduğu; doruğa ulaştığı yüzyıl olarak nitelendirilen XVII. yüzyılda yaşamış olan Selanikli Mehmed Mu'ın Efendi'nin hayatına ilişkin bildiklerimiz, bu çalışmanın birinci bölümünde de ayrıntılı olarak incelendiği gibi, tezkirelerdeki sınırlı bilgilere dayanmaktadır. Bu bilgiler de şairin, Selanikli olduğu; ilim tahsili için İstanbul'a geldiği; çeşitli yerlerde kadılık yaptığı ve 1063 (M. 1652/53) tarihinde öldüğü bilgisinden ibarettir.

XVII. yüzyıl Türk şairlerinin, kendine güvenen ve İran edebiyatına meydan okuyan kimliği, Mu'ın'de de kendini hissettirmektedir. Mu'ın, Divan şiiri geleneğini bilen; ortak estetik malzemeyi kullanarak şiirler yazan, söyleyişindeki doğallık ve yalınlıkla dikkat çeken bir şairdir. Şiirlerinde aşk, kadın, şarap, bir büyüğü övme gibi ortak konuları işlemiş olup rind bir kimlik sergilemektedir.

Mu'ın Divanı'nın en önemli ve dikkate değer bölümü dîbâcesidir. İnceleme bölümünde de üzerinde durulduğu gibi, bugüne kadar tespit edilen divan dîbâceleri içinde “*bahr-i tavil*” nazım şekliyle yazılmış tek örnek, Mu'ın Divanı dîbâcesidir. Bu dîbâce ile, hem az sayıdaki divan dîbâcelerine bir yenisi eklenmiş ve hem de yine çok az sayıdaki *bahr-i tavil* nazım şekline yeni bir örnek bulunmuştur. Mu'ın Divanı'ndaki diğer nazım şekilleri kaside, gazel, tahmis ve kıt'adır. Bu nazım şekillerinde klasikleşmiş yapının dışında bir kullanımla karşılaşmıyoruz. Yalnız, kasidelerinde, kimi divan şairlerinde de gördüğümüz bazı şekilsel değişiklikler bulunmaktadır. Bu değişiklikler, kasidenin bölümlerini birbirinden ayıran çizgilerin yer yer kaybolması ve bölümlerin iç içe geçmesi veya yer değiştirmesi şeklindedir. Bu yönleriyle Mu'ın'ın kasideleri, XVII. yüzyıla birlikte divan şiirindeki “sıkı şekil-perestliğin” gevşemeye başladığı örnekler arasında değerlendirilebilir. Divanda

kullanılan Türkçe, kolay anlaşılabilir yalın bir Türkçedir. Arapça, Farsça kelimeler, divan şiiri geleneği içerisinde kullanılagelen, bilinen kelimelerdir. Anlaşılması zor, zincirleme tamlamalar yok denecek kadar azdır. Daha çok ikili, üçlü basit tamlamalar kullanılmıştır. Cümlelerin büyük bölümü Türkçe cümle yapısına uygundur.

XVII. yüzyıla gelindiğinde birçok Türkçe kelime ve ekin telaffuzunda oluşan değişimin, imlaya yansımadığını biliyoruz. Ancak Mu'în Divanı'nda telaffuzu değişen bazı kelime ve eklerin imlasında da bu değişime uyulduğunu ve zaman zaman klasik imladan uzaklaştığını görüyoruz. Az sayıda olmakla birlikte, bu örneklerin XVII. yüzyılda telaffuzu değişen kelime ve ekler açısından ipuçları olarak değerlendirilebileceği düşüncesindeyiz.

Mu'în'in aruzu kullanma konusunda ise zorluk çekmediğini söyleyebiliriz. İmale, zihaf, Türkçe kelimedede med yapma gibi aruz kusurlarının dışında Divan'da, göze batan bir aksaklıkla karşılaşmıyoruz. Ancak kimi yerlerde, kelimelerin eksik veya yanlış yazılmasından kaynaklanan vezin aksaklıkları bulunmaktadır.

Bu görüşler ve değerlendirmeler ışığında, divan şiiri geleneği içerisinde oluşmuş ve onun bir parçası olan Mu'în Divanı üzerinde yaptığımız bu çalışmanın divan edebiyatı araştırmaları zeminine, yeni bir kaynak olarak katkıda bulunacağını umuyoruz.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 3c. , Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1971-77.
- Aksoyak İsmail Hakkı, “Anadolu Sahasında İlk Bahr-ı Tavil Ahmet Paşa'nın mıdır?”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2-4, Fall 2007.
- Ayan, Hüseyin, *Cevri, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*, Erzurum 1981.
- Banarlı, Nihad Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2c. , İstanbul 1971-79.
- Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri Tarih Antoloji Ansiklopedisi*, Ötüken-Söğüt, 10c. , İstanbul 1985.
- Bayraktutan, Lütfi, *Şeyhülislam Yahya Efendi, Hayatı, Kişiliği ve Divanı*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi (Doktora tezi), Erzurum 1983.
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 3c. , Matbaa-i Amire, İstanbul 1333-42.
- Çavuşoğlu, Mehmed, “*Kaside*”, *Türk Dili-Türk Şiiri Özel Sayısı II*, S. 415-416-417, Temmuz-Ağustos-Eylül 1986, s. 17-77.
- Çavuşoğlu Mehmed, *Divanlar Arasında*, Ümran Yayınları, Ankara 1981.
- Çavuşoğlu Mehmed, “*Divan Şiiri*”, *Türk Dili-Türk Şiiri Özel Sayısı II*, S. 415-416-417, Temmuz-Ağustos-Eylül 1986, s. 1-17.
- Çavuşoğlu Mehmed- M. Ali Tanyeri, *Hayreti-Divan*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1981.
- Çavuşoğlu, Mehmed, *Yahya Bey, Divan*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1977.
- Dilçin, Cem, “*Divan Şiirinde Gazel*” *Türk Dili-Türk Şiiri Özel Sayısı II*, S. 415-416-417, Temmuz-Ağustos-Eylül 1986, s. 78-247.
- Dilçin, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1983.
- Dilçin, Cem, *Süheyl ü Nev-Bahar İnceleme-Metin-Sözlük*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1991.

- Dilçin, Cem, “Fuzuli’nin Bir Gazelinin Şerhi ve Yapısal Yönden İncelenmesi”, *Türkoloji Dergisi*, c. IX, S. 1, s. 43-98.
- Ergun, Saadettin Nüzhet, *Baki Divanı*, İstanbul 1955.
- Ergun Saadettin Nüzhet, *Tanzimat’a Kadar Muhtasar Türk Edebiyatı Tarihi ve Numuneleri*, Sühulet Kitabevi, İstanbul 1931.
- Erkul, Rasih, “Bir Bahr-i Taviil Örneği ve Birri Mehmed Dede”, *Yedi İklim*, S. 39, Haziran 1993, s. 43-45.
- Ertem, Rekin, *Şeyhülislam Yahya Efendi Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1995.
- Eyüboğlu, E. Kemal, *Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, 2c. İstanbul 1973-75.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Fuzuli Divanı*, İstanbul 1961.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, “Şeyh Galip”, *İslam Ansiklopedisi*, c. 11, s. 462-467.
- İnal, İbnülemin Mahmud Kemal, *Şeyhülislam Yahya Efendi Divanı*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1334.
- İpekten, Haluk, *Eski Türk Edebiyatı-Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergah Yayınları, İstanbul 1994.
- İpekten, Haluk, *Naili-i Kadim, Hayatı, Edebi Kişiliği*, Ankara 1973.
- İpekten, Haluk, *Baki Hayatı, Edebi Kişiliği ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları*, Erzurum 1983.
- İslam Ansiklopedisi*, İsam Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Araştırmaları Merkezi, c. VIII. , İstanbul 1993.
- İslami Türk Edebiyatı, Giriş: İslami Türk Edebiyatında Nev iler*, Necla Pekolcay, Selçuk Eraydın, Mustafa Tahralı, Mustafa Uzun, M. Husrev Subaşı, Dergah Yayınları, İstanbul 1981.
- İsmail Belig, *Nuhbetü’l-Asar li Zeyl-i Zübdetü’l-Eş ar*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T. 1182.
- İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu*, Milli Eğitim Bakanlığı Kütüphaneler Kataloqları Yayınları, c. 2, İstanbul 1947.
- Karahan, Abdülkadir, *Nabi, Hayatı-Sanatı-Şiirleri*, İstanbul 1953.
- Karahan, Abdülkadir, “Nefi”, *İslam Ansiklopedisi*, c. 9, s. 176-178.

- Kemiksiz-zade Safvet, *Nuhbetü'l-Asar min Feraidi'l-Eş ar*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No:6189.
- Kocatürk, Vasfi Mahir, *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi*, Edebiyat Yayınevi, Ankara 1970.
- Kortantamer, Tunca, *Eski Türk Edebiyatı Makaleler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1993.
- Köprülü, M. Fuad, “*Baki*”, İslam Ansiklopedisi, c. 2, s. 243-253.
- Köprülü, M. Fuad, “*Fuzuli*”, İslam Ansiklopedisi, c. 4, s. 686-699.
- Kurnaz, Cemal, *Hayali Divanının Tahlili*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.
- Küçük, Sabahattin, *Baki Divanı Tenkitli Basım*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994.
- Levend, Agah Sırrı, *Divan Edebiyatı Kelimeler, Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*, İstanbul 1943.
- Levend, Agah Sırrı, *Divan Edebiyatı Tarihi, 1. c. :Giriş*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1984.
- Levend, Agah Sırrı, *Divan Edebiyatı*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1943.
- Mazıoğlu, Hasibe, “*Türk Edebiyatı, Eski*”, Türk Ansiklopedisi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, c. 32.
- Mazıoğlu, Hasibe, *Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik*, Ankara 1957.
- Mehmed, Süreyya, *Sicill-i Osmani*, c. IV, Matbaa-i Amire, İstanbul 1308.
- Mengi, Mine, *Divan Şiirinde Rindlik*, Ankara 1985.
- Muallim, Naci, *Istılahat-ı Edebiyye*, İstanbul 1308.
- Müciib, *Müciib Tezkiresi*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T. Y. 3913.
- Ocak, Fatma Tulga, “*Nef i ve Eski Türk Edebiyatımızdaki Yeri*”, Ölümünün Üçyüzdüncü Yılında Nef i, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1991.
- Olgun, Tahir, hazırlayan: Cemal Kurnaz, *Divan Edebiyatının Bazı Beyitlerinin İzahına Dair Edebi Mektuplar*, Akçağ Yayınları, Ankara 1995.
- Onay, Ahmet Talat, hazırlayan: Cemal Kurnaz, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Ankara 1992.
- Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 3 c. , Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1983.
- Pala, İskender, *Divan Şiiri Antolojisi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1995.

- Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, 2 c. , Ankara 1989.
- Rıza Mehmed, *Tezkiretü'ş-Şuara*, Süleymaniye Kütüphanesi (Aşir Efendi) , No:243.
- Safayi Mustafa, *Tezkiretü'ş-Şuara*, Süleymaniye Kütüphanesi (Es ad Efendi) , No:2549.
- Şemseddin Sami, *Kamusu'l-A lam*, 6 c. , İstanbul 1306-16.
- Şeyhi Mehmed, *Vakayii'l-Fuzala*, c. I. , Beyazıt Kütüphanesi, No:2361.
- Tansel, Fevziye Abdullah, “*Nedim*”, İslam Ansiklopedisi, c. 9, s. 167-174.
- Tarlan, Ali Nihad, *İran Edebiyatı*, İstanbul 1944.
- Tarlan, Ali Nihad, *Hayali Bey Divanı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1945.
- Tarlan, Ali Nihad, *Zati Divanı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2c. , İstanbul 1968-1970.
- Tarlan, Ali Nihad, *Ahmed Paşa Divanı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1966.
- Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, hazırlayanlar:H. İpekten, M. İsen, R. Toparlı, N. Okçu, T. Karabay, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.
- Timurtaş, Faruk Kadri, *Eski Türkiye Türkçesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1981.
- Tolasa, Harun, “*Klasik Edebiyatımızda Divan Önsözleri*”, Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, c. III, İzmir 1983, s. 385-402.
- Tulum, Mertol- Tanyeri, M. Ali, *Nev i Divan*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1977.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, 7c. , Dergah Yayınları, İstanbul 1976.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, c. III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1951.
- Ünver, İsmail, “*Övgü ve Yergi Şairi Nef i*”, Ölümünün Üçyüzellinci Yılında Nef i, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1991.
- Üzgör, Tahir, *Türkçe Divan Dîbâceleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- Yöntem, Ali Canib, “*Fehim*”, İslam Ansiklopedisi, c. 4, s. 538-539.

ÖZET

Mu'în Divanı, İnceleme-Metin adlı bu yüksek lisans çalışmasının birinci amacı kütüphanelerde tek nüshası bulunan *Mu'în Divanı*'nın metnini oluşturmak, ikinci amacı ise bu metinden hareketle şairin edebiyat tarihi içindeki yerini belirlemektir.

Mu'în XVII.yy şairlerinden olup ilim tahsili için Selanik'ten İstanbul'a gelmiş, çeşitli yerlerde kadılık yapmış ve divan tertip etmiştir.

Bu çalışma bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde XVII. yüzyılın genel olarak tarihi ve edebi görünümü ele alınmış, bu yüzyılın önemli üslubu *Sebk-i Hindi* üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde şairin hayatı ve eserlerine ilişkin kaynaklarda yer alan bilgiler bir araya getirilip karşılaştırılmaya çalışılmış; şiirlerindeki ipuçları değerlendirilmiştir. Şairin edebi kişiliği de bu bölümde ele alınmış, şiirlerinden yola çıkılarak yapılan saptama ve değerlendirmelerle Mu'în'in Divan şiiri geleneği içindeki yeri belirlenmeye; bugüne kadar tespit edilen divan *dîbâceleri* içinde "*bahr-i tavil*" nazım şekliyle yazılmış tek örnek olan Mu'în Divanı *dîbâcesinin* değeri ortaya konulmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde *Divan*'daki şiirler biçim ve içerik yönünden ayrıntılı biçimde incelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise *Mu'în Divanı*'nın çevriyazılı metni verilmiştir.

ABSTRACT

First objective of this post graduate study called “Mu’în’s Divan” (**Mu’în’s collected poems**), Study – Text is to form the text of “Mu’în’s Divan” which exists only one text in the libraries and the second objective is to determine the place thereof in the history of literature from viewpoint of this text.

Mu’în is a poet of the century XVII and migrated from Thessalonica to Istanbul for education purpose, worked as Qadi (Muslim judge) in various places and combined his divan.

This analysis consists of one introduction and three sections. Historical and literal appearance of the century XVII was studied in general and *Sebk-i Hindi which was the most important style of the century was emphasized*. In the first section, information on the poet and his works stated in the resources were tried to gathered and compared and the cues in his poems were examined. Literal characteristic of the poet was emphasized in this section and it was tried to determine the place of Mu’în’s Divan within Divan Poem tradition with determinations and evaluations made considering his poems and to determine the value of preamble of Mu’în’s Divan which is the only sample written with “bahr-i tavil” poetry style among divan preambles determined so far. Poems in the Divan were studied in detail in respect of style and content in the second part.